

Slovník vybraných pojmů k oblasti prevence
rizikového chování

Kamil Janiš st.

Jitka Skopalová

Kamil Janiš ml.

2017

Recenzovaly: prof. PhDr. Helena Grecmanová, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

© Kamil Janiš st., Jitka Skopalová, Kamil Janiš ml., 2017

© Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, 2017

© Moravskoslezský kraj, 2017

**Slovník vznikl za přispění Moravskoslezského kraje jako jeden z výstupů projektu
06529/2016/RRC *Profesní připravenost učitelů ZŠ v oblasti rizikového chování a jeho
prevence v MSK***

Úvod

Při studiu a zájmu o problematiku sociální patologie, resp. sociálních deviací a rizikového chování se občas setkáme s pojmem, kterému nemusíme jednoznačně rozumět. To byl jeden z klíčových motivů, proč se Vám dostává do rukou slovník, který zahrnuje, dle našeho názoru, frekventované pojmy z dané oblasti. Dalším kritériem výběru jednotlivých pojmů byla i skutečnost, že se zpravidla jedná o termíny, jejichž pochopení může nejen vést k porozumění příčin, ale i k následné volbě vhodné strategie přístupu k nositelům deviantního jednání. Při čtení jednotlivých pojmů může někoho z Vás zarazit otázka, zda by uvedený výraz neměl spíše patřit do jiné oblasti, jako např. do pedagogiky, psychologie, kriminologie, adiktologie, sociologie, sociální práce apod. Pochopitelně, že by tomu tak skutečně mohlo být. Jedná se o příklad toho, že předmětná problematika je široká s řadou interdisciplinárních pohledů. Není zapotřebí příliš zdůrazňovat, že v současné době už nemůže žádný vědní obor a žádná vědní disciplína existovat zcela samostatně (izolovaně) a nezávisle na ostatních. Na druhou stranu však nelze od předloženého slovníku očekávat vyčerpávající přehled. Jedná se pouze o doplněk, příp. o rozšíření Vašich stávajících znalostí v této oblasti. Jednotlivá hesla jsou formulována spíše výkladově, aby byl každému zřejmý jejich obsah a význam. Předložený slovník z oblasti sociální patologie a rizikového chování zahrnuje, dle našeho názoru, poměrně široké spektrum termínů, které odpovídá šíři a pojmání samotné problematiky. Nelze však očekávat, že se nám podařilo postihnout všechna hesla vyčerpávajícím způsobem, opak je pravdou.

Záměrem autorů bylo předložit učitelům základních a středních škol, výchovným poradcům, školním metodikům prevence a v neposlední řadě i studentům pedagogických i nepedagogických (ale blízkých) oborů publikaci, která by jim umožnila lépe se orientovat v dané oblasti a při neznalosti konkrétního pojmu usnadnit rychlou orientaci. Současně se autoři při sepisování textu snažili vyjít vstříc výchovným poradcům na školách, školním metodikům prevence, ale i rodičům, kterým není lhostejné, jak jejich dítě využívá např. volný čas.

Autoři

A

ABERACE (lat. aberatio – zabloudit, odbočit) – označení pro odchylku, úchylku, chorobnost a patologičnost, vyvolávající negativní hodnocení. K označování negativních projevů je tento termín zastaralý, méně vhodný. Nonkonformisté usilují o zpochybnění stávajících norem jejich veřejným porušováním, své chování před okolím neskrývají a jednají v zájmu společnosti (skupiny) a nikoli podle svých individuálních zájmů, zatímco aberanti porušují stávající normy, aniž by zpochybňovali jejich platnost a usilovali o jejich změnu, své chování skrývají před ostatními a sledují své vlastní zájmy, ne zájmy celku.

ABNORMALITA – stav nebo hodnota určité veličiny odchylovající se od stavů a hodnot považovaných (na základě stanovených nebo dohodnutých kritérií) za normální. Abnormální jevy mohou, ale nemusí být deviantní, určité chování může být neobvyklé, ale nemusí představovat narušení sociálních norem, zatímco jiné chování může být obvyklé a přitom může být z normativního hlediska deviantní. Abnormalitu a deviaci nelze ztotožňovat, protože se vztahují k odlišným kategoriálním hodnocením (abnormalita ke statisticky, funkčně nebo ideálně pojaté normalitě a sociální deviaci k sociální normě).

ABORTUS – viz potrat.

ABSENCE (absentérství, lat. absentia – být vzdálen, nepřítomen) – v obecné rovině se může jednat například o absenci paměti, otce v rodině, absenci v práci apod., ale nejčastěji se absencí rozumí neomluvená nepřítomnost žáka (studenta) ve vyučování, dalších aktivitách školy, které jsou předepsány jako povinné. Častá absence (tzv. absentérství) může přejít do záškoláctví (viz). Často je s pojmem absence spojováno tzv. odmítání školy (viz), kdy jde o odlišnou představu školní docházky a kdy představa o škole vyvolává psychické potíže (jako např. úzkost, obava apod.).

ABSTINENCE (lat. abstinencia – udržovat se) – zdrženlivost, zdržování se prožitků způsobených užíváním alkoholu, drog, ale také u určitého způsobu chování, například sexuální abstinence, alkoholová abstinence apod. Příčiny abstinence mohou být povahy zdravotní (např. tzv. alkohol jako kontraindikace u mnohých chorob, zvláště pak dlouhodobých, obdobně kouření apod.), morální (např. u T. G. Masaryka), náboženský motiv (např. některá náboženství přímo zakazují konzumaci alkoholu).

ABSTINENT – osoba odmítající konzumaci alkoholu (viz). Uvádí se, že se jedná o minimální odmítání alkoholu po dobu 3 let. Takový přístup k alkoholu může být např. u některých členů skupin se sektářskými rysy, případně náboženství.

ABÚZUS (abusus) – nadměrné, nepravdivé a ve velkém objemu životu škodlivé užívání (zneužívání) látek, které nemusí ve všech případech vyvolávat závislost. V této souvislosti se používá i označení úzus (viz) a misúzus (viz).

ADAPTACE (lat. adaptatio – přizpůsobení) – evoluční proces, při kterém dochází k přizpůsobení se podmínkám prostředí, v němž jedinec žije, tzn. v podmínkách své existence, a to jak v psychické, tak i fyziologické a v neposlední řadě i sociální oblasti. Jedním z druhů adaptace je akomodace nebo asimilace. Akomodace představuje pasivní přístup, např. se jedná o akomodaci oka při pozorování za rozličných podmínek. Asimilace (viz), naopak od akomodace předpokládá schopnost přizpůsobit se, měnit okolní prostředí podle svých potřeb.

ADAPTABILITA – je schopnost přizpůsobení neboli přizpůsobivost.

ADD (Attention Deficit Disorder)– jedná se o poruchu pozornosti bez hyperaktivita, a to na rozdíl od ADHD (viz). Lidé trpící ADD mohou pro ostatní působit jako by byli tzv. „mimo“, zasnění. Již dle názvu poruchy mají lidé s ADD problémy se soustředit na úkoly a činnosti, jejich pozornost je snadno narušena zdánlivě banálními podněty.

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) – specifická porucha chování a pozornosti, hyperaktivita s poruchou pozornosti. Jde o psychiatrickou diagnózu, která se vztahuje na děti i dospělé s vážnými sociálními a kognitivními obtížemi. Porucha způsobuje obtíže v chování dítěte, které jsou podmíněné zdravotními příčinami a vnější vlivy se na nich podílejí až druhotně. Příčiny mohou být biologické povahy, porucha může vzniknout na chemickém základě nebo se jedná o funkční poškození mozku, popřípadě kombinaci několika příčin. Mezi nejčastější příčiny patří: mechanické poškození mozku, genetická predispozice a obtíže během porodu.

ADIKTOLOGIE (angl. Addictology) – obor (disciplína) zabývající se problematikou zneužívání drog, drogovou závislostí a odbornou pomocí osobám, případně skupinám osob, které jsou drogami ohroženy. Cílem adiktologie je zkvalitňování psychického i fyzického zdraví jedinců, intervence v oblasti prevence a léčby závislostí a minimalizace rizik souvisejících s užíváním návykových látek a také v oblasti drogových trhů. Od roku 2001 vychází v České republice odborný časopis *ADIKTOLOGIE* (viz).

ADIKTOLOGIE (časopis) – mezioborový odborný časopis, vydávaný od roku 2001 v České republice, který je zaměřený na širokou oblast prevence, léčby a výzkumu závislostí. Časopis je členem Mezinárodní Společnosti Editorů Adiktologických Časopisů - International Society of Addiction Journal Editors (ISAJE).

ADOLESCENCE (lat. ado – živit, sílit) – vývojová fáze v životě člověka (zpravidla ohraničena 14. a 22. rokem), která navazuje na období pubescence (viz) a pokračuje obdobím dospělosti. V tomto období obvykle bývá ukončena pohlavní zralost, přičemž existují rozdíly u chlapců a děvčat.

ADOLESCENT – jedinec, který se nacházející ve vývojovém období adolescence (viz).

ADOPCE (lat. – přijetí za vlastního, osvojení) – právní akt, kterým osvojitel přijímá do své péče osobu, která není jeho biologickým potomkem, a této osobě poskytuje práva pokrevního potomka. Osvojení představuje nejúplnější formu náhradní rodinné péče. O osvojení

rozhoduje soud. Osvojení je obecně mnohem složitějším procesem, který je vymezen v zákoně č. 89/2012 Sb., tzv. občanský zákoník.

AFEKT (lat. affectus) – emočně silný a bouřlivý stav, případně krátkodobý projev citového stavu, vyznačující se rozrušením, vzrušením, výrazovému jednání (např. hněv, strach, nadšení, radost apod.) se sníženou schopností sebeovládání, které může vést ke zkratkovitému jednání. Mnohdy bývá afekt doprovázen změnami některých tělesných funkcí, např. dýcháním, zvýšeným hlasem apod. Afekt může přecházet až v afektivní jednání (viz). V oblasti sociální patologie může stát za afektem konzumace drog (viz).

AFEKTOVANÉ JEDNÁNÍ – jednání jedince, který vědomě (mnohdy i plánovitě) navenek prezentuje afekt v podobě přehnané až nevěrohodné citovosti.

AFILIACE (lat. affiliare – přijmout) – snaha člověka být nablízku (přidružit, připojit se) druhým lidem (společenská) potřeba lásky, náklonnosti, přátelství, mít děti, partnera. Podle Maslowovy pyramidy potřeb jde o jednu ze základních lidských potřeb. Opakem afiliace je hostilita (viz).

AFUNKCE – úplná ztráta konkrétní funkce. Jedná-li se pouze o částečnou ztrátu funkce, pak se užívá označení dysfunkce (viz).

AGEISMUS – nežádoucí proces, resp. ideologie, při které je s osobou zacházeno diskriminujícím způsobem na základě jejího věku pojem bývá někdy opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“. Ageismus může ve své podstatě vést až k vyčleňování určitých sociálních skupin ze společnosti. Zároveň dochází ke stereotypizaci osob příslušejících k určité věkové skupině nebo generaci. Tzn. přijímání stereotypů o stáří ze strany společnosti nebo její části. K vytváření ageismu přispívají v mnoha ohledech ekonomicko-sociální problémy a v neposlední řadě i celkové celospolečenské představy, které „nedoceňují“ možnosti stáří. V souvislosti ageismem se nejčastěji uvádí vztah společnosti ke skupině osob ve věku 65 a více let. T nežádoucí jev je do značné míry podporován médii. Ageismus se však netýká pouze starších osob, ale i dětí, adolescentů a mladých lidí. Mezi možnosti, vedoucí k odstranění ageismu ve společnosti, patří nejen hlubší poznání jednotlivých fází lidského životního cyklu, ale i optimální společenské klima, vedení mezigeneračního dialogu aj. Prvně termín ageismus použil Robert Neil Butler v roce 1968.

AGRESE – jednání verbální (slovní) nebo fyzické, které směřuje k poškození, ublížení, případně zničení druhého jedince nebo skupiny osob. V praxi rozeznáváme agresi instrumentální (viz), kdy agrese se stává prostředkem k dosažení cíle (v takovém případě se většinou jedná o vědomě kontrolované chování) a agresi emocionální (viz), která vychází ze silných a především negativních emocí (např. vztek, hněv, závist) a vyznačuje se impulzivním jednáním. Dispozice k takovému chování se označuje jako agresivita (viz).

AGRESIVITA (lat. aggressio – výpad, útok) – verbální i nonverbální hrozba nebo přímý fyzický akt ve vztahu k jiné osobě, případně skupině osob, kdy může dojít ke zranění, případně smrti. Jedná se o komplexní označení pro chování a jednání, které má poměrně stálé

individuální dispozice. Vyznačuje se tendencí k útočnému jednání vůči druhým lidem nebo svému okolí, často pod vlivem frustrace (viz). Agresivita může být také obranné povahy, např. v okamžicích ohrožení. Agresivita může směřovat i k poškození rozličných věcí, cizího majetku, přírody apod. Rozeznáváme dále agresi instrumentální (viz) a agresi emocionální (viz). Sklon k agresivitě, případně k agresivnímu chování může podpořit konzumaci alkoholu (viz), případně drog (viz).

AGRESE INSTRUMENTÁLNÍ – forma agresivního chování, kdy se agrese (viz) stává prostředkem k dosažení cíle (v takovém případě se většinou jedná o vědomě kontrolované chování). Rozlišujeme ještě agresi emocionální (viz), která vychází ze silných a především negativních emocí (např. vztek, hněv, závist) a vyznačuje se impulzivním jednáním.

AGRESE EMOCIONÁLNÍ – forma agresivního chování, která vychází ze silných a především negativních emocí (např. vztek, hněv, závist) a vyznačuje se impulzivním jednáním. Rozlišujeme ještě agresi instrumentální (viz), kdy se agrese (viz) stává prostředkem k dosažení cíle (v takovém případě se většinou jedná o vědomě kontrolované chování).

AGRESIVNÍ SADISMUS – sexuální deviace, která vychází z patologické sexuální agresivity (viz, případně viz – agresivní znásilnění), kdy pachatel musí svou oběť před pohlavním stykem zcela znehybnit.

AGRESIVNÍ ZNÁSILNĚNÍ – záměrem násilníka je oběť sexuálně zranit, ublížit, případně ponížit. Rozeznáváme ještě: sadistické znásilnění (viz), skupinové (hromadné) znásilnění (viz), impulzivní znásilnění (viz) a prestižní znásilnění (viz).

AIDS (Acquired Immunodeficiency Syndrome) – onemocnění způsobené virem HIV (viz), mající v současné době charakter pandemie (viz). Jedná se o *Syndrom získaného imunodeficitu* (česky - soubor příznaků, které vedou ke ztrátě imunity), tj. obranyschopnosti organismu. Od napadení organismu virem HIV trvá v průměru 12 let do úplného rozvinutí nemoci AIDS. V každém případě se jedná o smrtelné onemocnění. Ve francouzsky mluvících zemích se užívá označení SIDA (Syndrome d'immunodeficiences acquises), v rusky mluvících zemích SPID (Syndrom priobretennogo imunodeficita).

AKCEPTACE – přijímání a respektování chování jedince, jeho jednání, názorů apod. jinou osobou nebo skupinou.

AKTIVITA – zvýšené úsilí, schopnost angažovaně jednat, provádět činnost duševní i manuální, tvůrčí, učební, vnímání, motorická aj., souvisí s duševní hygienou člověka (viz).

AKULTURACE – psychosociální proces, při němž dochází k osvojování (přebírání) rozličných prvků z cizích kultur, případně z kultury majoritní společnosti, přičemž dochází k postupnému „vrůstání“ (asimilaci – viz) do kulturního prostředí zpravidla majoritní (většinové) společnosti. Jedná se o jednu z etap socializace (viz).

ALCOPOPS – alkoholické nápoje, které můžeme označit jako alkoholické limonády. Alcopops jsou míchané (předmíchané) nápoje, které však jsou okamžitě připraveny k pití (tzv. ready to drink), resp. lze je zakoupit běžně v obchodech. Jedná se např. o ochucená piva aj.

ALKOHOL – silně návyková legální droga, běžně užívané označení pro nápoj (pivo, víno, lihovina), který obsahuje rozličný objem ethanolu. Požití alkoholu, dnes se správně používá označení alkoholický nápoj (viz) se projevuje uvolněním, případně euforickými stavy, při konzumaci větších dávek alkoholu se dostavuje útlum, nevolnost, v některých případech i otrava a smrt. Častou konzumací alkoholu se dostaví závislost, označovaná jako alkoholismus (viz).

ALKOHOLICKÝ NÁPOJ – označení pro nápoj (pivo, víno, lihovina), který obsahuje více než 0,5 objemového procenta alkoholu. Požití alkoholu se projevuje uvolněním, případně euforickými stavy, při konzumaci větších dávek alkoholu se dostavuje útlum, nevolnost, v některých případech i otrava a smrt. Častou konzumací alkoholu se dostaví závislost, označovaná jako alkoholismus (viz). Smrtná dávka alkoholu se udává 5 – 6 ‰ (promile – viz) alkoholu v krvi člověka o váze 70 kg.

ALKOHOLIK – osoba závislá na konzumaci alkoholu (viz)

ALKOHOLISMUS – starší označení pro závislost na alkoholu (viz). Osoby pijící alkohol můžeme rozdělit do čtyř skupin dle toho, co od alkoholu žádají: 1. *Abstinent* 2. *konzument* – většina lidí pijících „příležitostně“, pijí pro tekutinu a chuť, např. při společenském posezení nebo oslavě narozenin. 3. *piják* – pije pro účinky alkoholu, tj. především pro pocit euforie, lepší náladu, pocit uvolnění od starostí. 4. *alkoholik* - pije vše co mu přijde pod ruku od piva přes víno až po tvrdý alkohol. Pije denně, je to pro něj droga.

ALTERNATIVA (lat. alter – druhý) – volba z několika možností. V rozličných vědních disciplínách se užívá alternativní přístup (například alternativní medicína, alternativní školy apod.).

ALTERNATIVNÍ ŠKOLA – jedná se o školu, která poskytuje jinak organizačně a metodicky vedenou výchovnou a vzdělávací činnost, než většinový typ škol. Zpravidla je pojem alternativní škola spojován s waldorfskou, freinetovskou, montessoriovskou školou a jenským a daltonským plánem. Jako alternativní školu lze též označit jakoukoliv školu, která se od většiny odlišuje např. zřizovatelem, zaměřením apod.

ALTRUISMUS (lat. alter – druhý) – nesobecký a nezištný přístup v jednání a myšlení k druhým osobám, vcítění se do potřeb druhých lidí, které sleduje prospěch a úspěch druhého člověka či druhých lidí. Opakem je egoismus (viz).

ALTRUISTICKÉ CHOVÁNÍ – je takové chování, které je zaměřeno na blaho druhých, na zmírnění jejich tísně a vyvolání kladných emocí u druhého člověka, tzv. altruismus (viz) Je opakem egoistického chování (egoismus viz).

AMBICE – snaha o dosažení svých životních plánů (cílů), často velmi vysokých, souvisí s typem osobnosti a hodnotovou orientací jedince.

AMBICIÓZNÍ – jedinec s velkými ambicemi (viz), který se vyznačuje nadměrnou ctižádostivostí; touhou po dosažení vysokých cílů.

AMNESTIE (řec. amnéstia – zapomenutí) – rozhodnutí odpovědné osoby nebo orgánu o hromadném (částečném nebo úplném) prominutí trestu.

AMNESTY INTERNATIONAL (AI) – dobrovolná celosvětové hnutí zasazující se o dodržování lidských práv (viz) po celém světě. V rámci svého programu iniciuje kampaně (např. Stop násilí na ženách, Obrana lidských práv, Zbraně pod kontrolu aj.) Jednou z hlavních charakteristik je její naprostá nezávislost na státech, firmách (ekonomických subjektech) aj. Základy celosvětovému hnutí položil v roce 1961 britský právník Peter Benenson. V roce 1977 organizace dostala Nobelovou cenu míru. V České republice začala rozvíjet svou činnost až po roce 1989 (blíže viz www.amnesty.org).

AMORÁLNÍ – soubor postojů a chování odporující daným normám uznávaných společností.

ANABOLIKA (steroidy) – syntetické látky, které podporují růst svalové hmoty a rychlejší regeneraci, přičemž vede ke zvyšování tréninkových dávek. – Přestože nemají přímý vliv na psychický stav uživatele, při dlouhodobém užívání mohou způsobovat velké zdravotní problémy, jako např. růst prsou u mužů, oslabení imunitního systému, zvětšení prostaty, vypadávání vlasů, snížení kvality spermatu, poruchy menstruačního cyklu, u žen se zvyrazňují mužské rysy atd. Anabolika spadají do skupiny dopingů (viz).

ANÁLNÍ STYK – pohlavní styk do konečníku (latinsky anus – řitní otvor). Jedná se o jeden z rizikových projevů sexuálního chování, a to ve vztahu k nákaze některé z pohlavně přenosných nemocí (viz). Okolí konečníku představuje významnou erotogenní zónu. Anální styk (anální sex) představuje běžnou sexuální praktiku u mužů homosexuálů, není však výjimečný ani u heterosexuálních partnerů (statistiky uvádějí, že více jak 10 % heterosexuálních partnerských dvojic praktikuje občas anální styk). Při análním styku je však třeba dbát na zvýšenou hygienu a používat zvlášť k tomu určený prezervativ s lubrikačním krémem.

ANARCHIE (řec. anarchie – bez vládců) – bezvládí, společenský chaos, jedná se o stav společnosti, kde není žádná autorita a řád. V oblasti politické ideologie jde o anarchismus (viz) jehož cílem je právě nastolení anarchie.

ANARCHISMUS (řec. anarchie – bez vládců) – politická ideologie, jedná se o jeden z projevů politického extremismu (viz), který zařazujeme především mezi levicový extrémismus. Záměrem je vytvoření společnosti bez politické moci a centralizace (tzn. společnost bez vlády).

ANASYRMA – druh exhibicionismu, při kterém dochází k zvedání sukně za účelem odhalení genitálií. K dalším druhům exhibicionismu patří např. flashing (viz), mooning (viz).

ANDROKRACIE (řeč. andros – muž, kratos – řízený, vládnoucí) – jiné označení pro společenský systém ovládaný mužem (viz patriarchát).

ANDROPAUZA – označení pro mužskou obdobu menopauzy. Jde o syndrom částečného deficitu mužských pohlavních hormonů neboli mužský přechod. Nízkou hladinu tohoto hormonu může způsobovat i současný životní styl – hodně stresu a málo relaxace. Nedostatek testosteronu může být příčinou úbytku svalové hmoty, přibývání tuků, únavy, nervozity, ztráty elánu, ztráty chuti na sex, sexuálních obtíží, výjimečně i osteoporózy. Muži však, na rozdíl od žen, neztrácejí možnost reprodukce.

ANHEDONIE – nedostatečná schopnost až neschopnost zažívat pozitivní pocity.

ANIMOZITA – pocit opovržení, nedůvěry, nepřátelství vůči jinému národu, zemi, etniku, skupině, které vychází z přesvědčení, že právě konkrétní subjekt poškodil v minulosti (ale i v přítomnosti poškozuje) nejen národ, etnikum apod., ale také jeho samého. Příkladem může být animozita vůči obyvatelům Sudet po druhé světové válce proti Sovětskému svazu po roce 1968 apod. Animozita se člení do čtyř kategorií: situační animozita, trvalá, osobní a národní animozita.

ANOMIE (řeč. a – ne, nomos – zákon) – stav společnosti, v které přestaly platit pravidla, normy a morální hodnoty. Pojem zavedl Émile Durkheim (1858–1917, francouzský sociolog, filosof, pedagog), chápe jej jako důsledek nedostatku společenské soudržnosti (normativní sociální kontroly) a solidarity v moderní společnosti, který vede k pocitu osamocení a odchýlnému jednání. Uvedený nedostatek je podle něj vyvolán dělbou práce, která vede k narůstání rozdílů v životním stylu, myšlení, cítění apod. Stav anomie ukazuje, že se určité formy společenského života vyčerpaly a že je třeba je změnit. Na vzniku anomie se podílí také oslabování sociálně stabilizujících institucí, jako je rodina a církve.

ANOREXIE – viz mentální anorexie.

ANONYMITA (lat. anonymus – utajený) – jedná se o utajení osoby, instituce, zdroje, a to buď záměrně (např. při vyplňování dotazníku v rámci výzkumného šetření) nebo nezáměrně (např. u některých historických děl).

ANORGASMIE – neschopnost dosáhnout vyvrcholení (orgasmu – viz). Anorgasmie se mnohem častěji vyskytuje u žen (odhaduje se 5–15 %). Je zapotřebí odlišovat mezi anorgasmii a frigiditou (viz).

ANTICIPACE – schopnost předvídat a předjímat výsledky činností a jevů (např. se využívá minulých zkušeností jedince). Jde o jeden z předpokladů úspěchu při řídicí práci.

ANTIKONCEPCE – označení pro prostředky (způsoby, postupy), pomocí kterých se můžeme chránit před nežádoucím otěhotněním. Antikoncepci můžeme rozdělit do několika skupin:

- Přírozené prostředky – tzv. metoda neplodných dnů (vychází z výpočtu menstruačního cyklu). Spolehlivost je poměrně malá.
- Bariérové prostředky – prezervativ (kondom). Ženy mají k dispozici tzv. femidom (kondom pro ženy), diafragmu (pesar).
- Chemické metody – poševní prostředky zahrnující spermicidní látky, hormonální antikoncepce.
- Nitroděložní tělíska.
- Chirurgické metody – sterilizace.

Pokusy o hledání účinných prostředků provázejí lidstvo přinejmenším od starověku.

ANTIPATIE – jedná se o záporný postoj, odpor až nenávist k určitým věcem či jedincům. Opakem antipatie je sympatie (viz).

ANTISEMITISMUS – soubor projevů nepřátelství proti Židům, které vycházející z iracionální teorie, hlásající právě nenávist. Antisemitismu našel výrazné rozšíření v době německého nacismu. Počátky antisemitismu sahají k počátku letopočtu ve vztahu k obvinění Židů za smrt Ježíše Krista. Novodobý antisemitismus vznikl 19. století a plně se rozvinul v první polovině 20. století. V zemích bývalého Sovětského svazu se uplatnil pro antisemitismus označení antisionismus.

ANTISIONISMUS – jedno z označení pro antisemitismus (viz)

AROGANCE (fran. arrogance – nadřazenost) – označení povahové vlastnosti, která se vyznačuje příliš velkým sebevědomím, přeceňováním sebe sama, namyšleností, nadutostí a nadřazeností vůči druhým lidem.

ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ – jeden ze stupňů deviantního chování (viz), které bývá charakterizováno jako nespolečenské, nerespektující mravní normy dané společností. Jeho projevy však nedosahují úrovně ničení hodnot.

ANTROPOFOBIE – strach ze styku s lidmi, chorobná plachost, bázlivost. Někdy se uvádí také označení – sociální fobie.

ANTROPOLOGIE (řec. anthropos – člověk, logos – slovo) – věda o podstatě člověka, studuje člověka po stránce biologické, somatické apod. Existuje celá řada dílčích oblastí antropologie, jako např. antropologie fyzická (studuje fosilní pozůstatky lidských zástupců, jejich změny a vývoj apod.), antropologie kulturní (studuje původ a historii lidské kultury, např. indianskou kulturu, kultury černošských kmenů apod.), antropologie sociální (studuje příbuzenské a společenské vztahy apod.).

APANDRIE – chorobný odpor k mužům.

APARTHEID – označení pro politiku rasové segregace vycházející z ideologie odděleného vývoje ras. Příkladem v minulosti byla Jihoafrická republika, kde apartheid byl oficiální státní politikou v letech 1948–1994. Obdobně tomu bylo i v USA. Apartheid obvykle zahrnuje

zákonodárná opatření, ale i další opatření, která zabraňují konkrétním rase (rasám) podílet se na politickém, hospodářském, sociálním i kulturním životě země.

APATIE – pokles nebo úplné vymizení citového zájmu o okolí, často příznak deprese nebo vážnějších duševních chorob.

AROGANCE – nadutost, namyšlenost, nadřazenost.

ARTEFILETIKA (lat. ars – umění, řec. fil – příznivý postoj) – tvořivé a zážitkové pojetí výchovy a vzdělávání, které vychází z vizuální kultury (výtvarné umění, vizuální stránka médií, estetická stránka hmotné kultury a přírody), případně jiných kulturních projevů (drama, hudba, tanec). Záměrem artefiletiky je obohacovat kulturní kapitál dětí a dospívajících, rozvíjet jejich sociální kompetence a prostřednictvím uměleckých aktivit přispět k prevenci jejich psycho-sociálního selhávání. V České republice se artefiletika rozvíjí od počátku 90. let minulého století.

ARTETERAPIE – léčba využívající výtvarnou činnost. Uplatňuje se v rehabilitaci, v klinické psychologii, využívá se v oblasti speciální pedagogiky apod. Podstatu tvoří proces, kdy prostřednictvím kresby, modelování a výtvarných kreativních technik dochází k napomáhání sebepoznání a překonání osobních problémů.

ASERTIVITA – způsob zdravého a sebevědomého sebeprosazování. Jedná se o způsob chování jedince se záměrem prosadit své zájmy, názory, postoje ve vztahu k druhému (k jiným osobám) s tím, že nejsou poškozeny zájmy druhých osob. K asertivním dovednostem patří např. umění odmítnout, vhodně projevit vlastní pocity, nepřebírat zodpovědnost apod. Asertivní chování (asertivní techniky) lze nacvičit.

ASERTIVNÍ KOMUNIKACE – přímé, otevřené jednání v zájmu pochopení toho druhého, při zachování vlastních práv.

ASERTIVNÍ OBLIGACE – jedná se o „ohleduplnější“ formu asertivního chování vůči partnerovi. V komunikaci převládá snaha o minimalizaci negativních důsledků pro konkrétního partnera.

ASERTIVNÍ ODMÍTÁNÍ – odmítání konkrétního požadavku či prosby ze strany osoby, která o něco žádá. Současně však neodmítáme člověka, který o něco žádá.

ASEXUALITA – stav (skutečnost, jev, případ apod.), v němž není sexuální potřeba zastoupena. K mylným přesvědčením patří např. pověra, že s věkem dochází k vyhasínání sexuálních potřeb.

ASIMILACE (lat. ad-similare – při-podobnit, přizpůsobit) – proces přizpůsobení až splynutí se sociálním prostředím, specifika minoritní sociokulturní skupiny zanikají v kultuře majoritní. Členové minorit se mohou účastnit všech aspektů života majority za cenu, že se vzdávají znaků své kultury a přejímají modely chování, hodnoty, způsoby myšlení majoritní skupiny. Asimilace souvisí s adaptací (viz).

ASIMILACE SOCIÁLNÍ – společenský proces úplného přizpůsobení, kdy sociální partner opouští své dosavadní hodnoty a vzory, přijímá nové v jejich plném rozsahu a identifikuje se s nimi; asimilace vede k homogenizaci společenského prostředí.

ASISTOVANÁ REPRODUKCE – umělé oplodnění (početí – viz) ženy formou dárcovství vajíčka (viz) nebo spermatu (viz), případně obojího, za pomoci lékařského zákroku. V takovém případě se za matku považuje ta žena, která dítě porodila, bez ohledu na genetický původ dítěte. Jedná se o důsledek toho, že v současné době permanentně narůstá počet mužů i žen s rozličnými problémy, které znemožňují oplodnění (otěhotnění) přirozenou cestou.

ASOCIACE – vztah (vazba) mezi psychickými jevy, přičemž vybavení jednoho z nich (vnímáním nebo představou) vyvolává druhý. Např. tabule – křída, třída – škola, táta – máma, bratr – já.

ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ – závažné odchylky v chování a jednání jedince, případně skupiny osob, odmítající sociální a etické normy a hodnoty společnosti. Jde o jednání, které nemá ještě ráz trestné činnosti, postihuje především samotného jedince. Spadá sem např. záškoláctví, konzumace drog, sebepoškozování aj. Nedosahuje však úrovně antisociálního chování (viz).

ASPERGERŮV SYNDROM – je porucha autistického spektra, vyznačující se narušením v oblasti sociální interakce, komunikace a představitosti. Stejná triáda postižení se projevuje i při dětském autismu (viz) a atypickém autismu. Při Aspergerově syndromu je však hloubka postižení zpravidla mírnější než při ostatních poruchách autistického spektra.

ASPIRACE – úroveň vlastního výkonu, který člověk očekává na základě předchozích výkonů v dané situaci; souvisí se stanovením vlastních životních cílů.

ASPIRAČNÍ ÚROVEŇ – úroveň cílů, které jedinec klade sám sobě.

AUTORITA – označení výjimečnosti jedince mezi ostatními; může být vrozená nebo získaná (moc) postavením ve společnosti, v instituci, přičemž významným znakem autority je respekt ostatních.

AUTOKRATICKÝ STYL VÝCHOVY – také autoritativní, dominantní. Takový způsob vedení, při kterém převažují směrem k dítěti rozkazy, hrozby, tresty. Přání a potřeby dětí ustupují do pozadí, je jim poskytován malý prostor pro samostatnost a iniciativu. Existují i další styly výchovy (viz).

AVERZE – nechuť, pocit nelibosti vůči někomu nebo něčemu nepříjemnému, ale také k nějaké činnosti či chování.

AXIOLOGIE – vědní obor zabývající se problematikou hodnot (viz) a hodnotovou orientací (viz).

AZYL – útočiště, útulek, ochrana pro ohrožené obyvatele z jiných zemí (např. díky odlišnému politickému, ideovému nebo náboženskému smýšlení, případně se azyl poskytuje osobám bez státní příslušnosti).

AZYLANT – cizí státní příslušník, který je ve své vlasti omezován z politického, rasového, náboženského důvodu.

B

BABYBOX – mechanické zařízení, umožňující matkám odložit své narození dítě. Motivem k takovému „fatálnímu“ rozhodnutí mohou být ekonomické, sociální, osobnostní, právní, vztahové a jiné příčiny. Výhodou je, že takto odložené děti se mohou velice rychle dostat do nových rodin a nehrozí jim další psychická a fyzická újma na zdraví. První babybox byl zřízen 1. 5. 2005. K datu 7. 8. 2017 bylo v ČR zřízeno 71 babyboxů a do nich odloženo 158 dětí. Historicky první babyboxy nechal zřídit roku 1198 papež Inocenc III. u bran klášterů papežského státu (Vatikán).

BARIÉRA PSYCHICKÁ – psychologická zábrana v podobě společenské normy, zvyku, pravidla nebo na základě předchozí špatné zkušenosti; při násilném překročení této zábrany vzniká vnitřní konflikt, který může vyústit v neurózu, stres a podobně.

BDSM – zkratka pro soubor netradičních sexuálních praktik, sestavená ze tří anglických zkratk: B (angl. bondage – viz), D (disciplína), S/M – sadismus a masochismus (viz). Někteří vyznavači BDSM se sdružují do komunit. V současné době můžeme hovořit o tom, že také v České republice existuje komunita BDSM.

BEHAVIORÁLNÍ – týkající se chování, odvozující se od pozorovatelných projevů chování.

BESTIALITA – označení pro surové, nelidské, jednání, chování. „Slabším“ projevem může být brutalita (viz).

BESTIOFILIE – viz zoofilie.

BEZDOMOVEC – osoba bez trvalého bydliště (možnosti dlouhodobého využívání přístřeší) nebo je tzv. osobou bez přístřeší, která sice oficiálně trvalé bydliště má, ale z nějakého důvodu jej nechce nebo nemůže užívat. Bezdomovec obvykle nemá zaměstnání a rodinu, jeho vztahy s příbuznými jsou natolik narušené, že zcela ztratily svou funkci. Nemá téměř žádné vazby ke společnosti a zůstává izolován na jejím okraji. Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám. Starost o bezdomovce je svěřena zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách obecním úřadům obcí s rozšířenou působností.

BEZDOMOVECTVÍ – způsob života bezdomovce (viz) u něhož je absence vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí, je to pojmenování populační skupiny zahrnující jak zjevné bezdomovce (rooflessness), tak i osoby, jejichž bydlení je neadekvátní vůči minimálním standardům v dané kulturní oblasti (houselessness). Rozeznáváme bezdomovectví zjevné, skryté a potenciální.

BIGAMIE – označení pro dvojí uzavření manželského svazku, tzn., že během trvání manželství uzavře jeden z partnerů další legální vztah. V mnoha zemích, včetně naší republiky, je bigamie posuzována jako trestný čin. Naopak v zemích s muslimskou náboženskou tradicí je mnohoženství považováno za zákonnou formu soužití. Je důležité odlišovat bigamii od mimomanželského vztahu. Rozhodující pro určení bigamie je právní akt (tzn. uzavření sňatku s další osobou).

BIGAREXIE – porucha příjmu potravy, při které jedinec touží mít co nejobjemnější muskulaturu, dodržuje striktní a specifické stravovací návyky, a to za účelem růstu svalové hmoty. Jedinec je závislý na posilování a cvičení. Porucha se převážně týká dospívajících chlapců.

BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ (BKB) – občanské sdružení s působností po celé České republice, jehož posláním je naplnění tří cílů: poskytnout přímou pomoc obětem a svědkům trestných činů, podílet se na prevenci kriminality a usilovat o zlepšení práv a postavení poškozených v trestním řízení. BKB byl založen 4. 9. 1991 se sídlem v Praze.

BISEXUALITA – sexuální orientace na jedince opačného (heterosexuální orientace – viz) i jedince stejného pohlaví (homosexuální orientace – viz), přičemž s oběma je jedinec schopen prožít přibližně shodnou erotickou aktivitu. Odborníci odlišují ještě pravé bisexuály od tzv. nepravých (dočasných) bisexuálů, kteří se orientují zpravidla na jedince stejného pohlaví v případě omezeného výběru (např. muži v době základní vojenské služby, ve výkonu trestu, dospívající děti ve výchovných ústavech apod.).

BIZARNOST – nevhodné, výstřední chování, neadekvátní dané situaci, může být projevem duševní choroby.

BLAZEOVANOST – pohrdavě uhlazené, znuděné chování, bez zájmu o druhé.

BMI (body mass index) – index tělesné hmotnosti, který je vypočítán ze vzorce $BMI = \text{hmotnost jedince v kg} / \text{druhá mocnina výšky jedince v metrech}$ (např. $BMI = 85 / (1,80)^2 = 26,23$). Výsledek BMI je ukazatelem podváhy, normální hmotnosti, nadváhy, obezity, morbidní obezity. K zařazení výsledku BMI do dané kategorie slouží tabulka. Výpočet BMI může být někdy zavádějícím ukazatelem, protože nebere v potaz celkové složení těla. Znalost BMI je součástí prevence anorexie - viz, bulimie – viz).

BONDAGE (angl. bondage – znehybnění, svazování oběti) – sexuální praktika, při které dochází při znehybnění oběti k vlastního orgasmu, prostředkem ke znehybnění slouží

nejčastěji provazu, řetězy, policejní pouta, obvazový materiál, lepicí páska apod. Zkratka B (bondage) tvoří základ zkratky BDSM (viz) označující netradiční sexuální praktiky.

BOSSING (angl. boss – šéf) – šikanování (psychoteror) na pracovišti vedené ze strany nadřízeného pracovníka. Jedná se o určitý „podtyp“ mobbingu (viz), který vyjadřuje psychoteror vedený ze strany spolupracovníků. Konkrétní projevy mohou být např. zlehčování (bagatelizování) pracovního výkonu, ukládání úkolů, které vedou k přetěžování postiženého, neposkytování odpovídajících informací, urážky, výsměch (zesměšňování v pracovním kolektivu), výtky, finanční postih a ve finální fázi podání výpovědi z pracovního poměru. V mnoha případech takové chování může být v rozporu se zákoníkem práce, tzn., že v takových případech lze vést soudní spor.

BRAINWASHING (vymývání mozků) – jedna z praktik používaných sektou (viz).

BRUTALITA – chování, které se projevuje surovostí, hrubostí vůči jiné osobě, případně skupiny osob. Projevy brutálního chování můžeme vnímat jako nižší stupeň bestiality (viz). Příkladem může být chování hooligans (viz).

BULIMIE – viz mentální bulimie.

C/Č

CALL GIRLS – označení pro kultivované a vzdělané prostitutky vlastnící byt. Klientelu zajišťují recepční, taxikáři aj. Klient je navštíví v bytě, případně na zavolání se dostaví do hotelu, restaurace, podniku, akci apod. Na ještě kvalitně vyšší úrovni prostituce (viz) jsou tzv. glamour girls (viz).

CAN (Child Abuse and Neglect) – viz syndrom CAN.

CANNABIS – viz konopí.

CÍRKEV – formálně organizované společenství osob vyznávajících určité náboženství na základě společné víry a kultu.

CÍRKEVNÍ SŇATEK – uzavření manželství před orgánem registrované církve, který je povinen doručit protokol o uzavření manželství na matriční úřad.

CITY – psychické stavy a reakce vyznačující se prožíváním vztahů ke skutečnosti a k sobě samému. City jsou silnější než rozumové zdůvodnění, jsou společensky a historicky podmíněné. S city souvisí emoce (viz).

CIVILNÍ SŇATEK – viz občanský sňatek.

CIZOLOŽSTVÍ – mimomanželský pohlavní styk (sexuální poměr). Častěji se používá pro takový vztah označení nevěra (viz).

COMING OUT – proces duševního vyrovnání se a sebezpřijetí své homosexuální orientace, přiznání vlastní sexuální orientace (např. veřejné přiznání k homosexuální orientaci). Opakem je tzv. outing (viz).

CRACK – forma kokainu (viz), která je určená ke kouření. K její oblibě přispívá především výraznější (mohutnější) efekt a také rychlejší působení drogy. Obdobně jako kokain rychle vyvolává závislost.

CRAVING (bažení) – silný pocit (touha) k opakovanému užití nějaké psychoaktivní látky.

CSA (Child Sexual Abuse) – forma sexuálně zneužívaného dítěte. Syndrom zahrnuje následky způsobené rozličnými formami nevhodného vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě nebo chování (např. osahávání, dotyk, soulož) nebo vykořisťování cizí osobou. Velice úzce souvisí se syndromem CAN (viz) a také s komerčním sexuálním zneužíváním dětí (např. obchodováním s dětmi, dětskou prostitucí, dětskou pornografií apod.).

CYBERBULLYING – viz kyberšikana.

CYBERGROOMING – zneužití informačních technologií k seznámení se s cizí osobou se záměrem sexuálního zneužití. Např. na základě nabídky k modelingu, žádá odesílatel obět' o zaslání fotografie v podobě aktu, za účelem nabídky pomoci v umělecké kariéře apod. Nejčastějším případem je tzv. child grooming (viz), který je orientován na cílovou skupinu nezletilých.

CYBERSTALKING – viz kyberstalking.

CYNISMUS – pohrdání mravností, uznávanými hodnotami, často také postoj velmi zranitelného člověka, který za cynismem skrývá právě pocity a svůj strach před citovým zraněním.

ČAS VÁZANÝ – je takový čas, ve kterém je jedinec vázán nějakou povinností (aktivitou), které se nemůže vyhnout, ačkoliv má relativně volný čas. Např. cesta vlakem ze školy, zaměstnání apod. Existuje označení i pro čas polovolný (viz) a čas volný (viz).

ČAS POLOVOLNÝ – čas, který stojí na pomezí času volného a času pracovního, kdy jedinec realizuje zájmovou aktivitu, vyžadující jistou část povinné účasti na předemné aktivitě. Pokud by byla daná časová aktivita je provozována pouze dobrovolně, tak by pozbyla smyslu (např. práce na zahrádce). Druhý případem aktivit v polovolném čase jsou takové činnosti, které přináší jedinci nějaký zpravidla hmotný prospěch. Existuje i tzv. čas volný (viz).

ČAS VOLNÝ – zbytkový časový prostor, který vzniká mimo pracovní dobu a dobu nezbytnou pro nabytí fyziologické aktivity (např. spánek, jídlo). Volný čas je možné využívat

podle vlastního uvážení pro zábavu, koníčky, sportování apod. Problematikou oddechových (volnočasových) aktivit se zabývá obor rekreologie. Existuje i označení čas vázaný (viz) a polovolný (viz).

D

DAV – dočasné seskupení většího počtu lidí v určitém prostoru, který umožňuje přímý kontakt. Jedince v davu spojuje jediný, většinou časově nepříliš vzdálený cíl a navzájem emocionální až pudové vazby (tzv. „stádnost“). Tyto vazby vedou k identifikaci jedince s davem až k úplnému potlačení vlastní osobnosti. Chování davu se emocemi a až téměř živočišnými instinkty a pudy. Dav není schopen kritického pozorování a hodnocení. Davovou psychologií se koncem 19. století zabýval Gustave Le Bon (francouzský sociální psycholog, sociolog, antropolog).

DEALER – obchodník s cennými papíry a penězi, případně s přímým prodejem zboží. V případě prodeje drog se používá označení drogový dealer (viz).

DEFEKT SOCIÁLNÍ – neschopnost (zpravidla získaná, může být i vrozená, např. některé sexuální deviace) jedince přijmout v plné míře společenské normy (viz) a hodnoty (viz).

DEGRADACE – v obecném chápání se jedná o pokles (např. životní úrovně), snížení, znehodnocení, zhoršení kvality apod. např. degradace osobnosti, vojenská degradace (např. snížení hodnosti).

DELIKT (lat. delictum – porušení) – označení pro protispolečenské jednání, které může být v právním pojetí pojímán jako skutek soudně trestný (tzn. trestný čin – viz) nebo administrativně trestný, tzv. přestupek (viz).

DELIKVENCE (lat. delinquere – chybovat, provinit se, páchat) – způsob jednání, kterým dochází k porušování (nedodržování) sociálních norem chráněných právními předpisy (zákony, nařízení). Jedná se o všechny trestné činy a přestupky včetně protispolečenských činů, které spáchali nezletilí (tzn. delikventi – viz), kteří nejsou ještě trestně odpovědní. Delikventi patří k cílovým skupinám vědního oboru etopedie (viz). Nadřazenějším pojmem delikvenci je chování antisociální (viz).

DELIKVENCE DĚTSKÁ – jedná se o všechny trestné činy a přestupky včetně protispolečenských činů, které spáchali jedinci do 15 let, kteří nejsou ještě trestně odpovědní.

DELIKVENCE JUVENILNÍ (delikvence mladistvých) – jedná se o všechny trestné činy a přestupky včetně protispolečenských činů, které spáchali mladiství do 18 let. Nejčastějšími případy jsou krádeže, výtržnictví, poškozování cizích věcí apod.

DELIKVENCE MLADISTVÝCH – viz delikvence juvenilní.

DELIKVENT – osoba, která spáchala trestný čin či přestupek, včetně protispolečenských činů a z hlediska věku je osobou nezletilou, která není ještě trestně odpovědná. Většinou se toto označení používá pro mladistvé provinilce do 18 let, event. mladé dospělé od 18 do 24 let.

DEMOKRATICKÝ STYL VÝCHOVY – také sociálně integrativní, sociálně integrační. Způsob vedení, při kterém převažuje vzájemná spolupráce dospělého a dítěte, je podporována samostatnost a iniciativa dítěte. Dospělý působí spíše osobním příkladem a povzbuzováním než tresty a zákazy. Existují i další styly výchovy (viz).

DENIGRATION (ponižování, pomlouvání) – rozesílání (šíření) pomluv a rozličných nepravdivých informací o oběti elektronickou formou. Záměrem útočníka je poškodit oběť zejména v prostředí jí známých osob.

DEPISTÁŽ – cílevědomé, plánovité vyhledávání osob potřebujících pomoc. Depistáž představuje nedílnou součást každé prevence (viz).

DEPRESE – porucha nálady vyznačující se smutkem, strachem a zpomalením psychických funkcí. Jedná se o duševní stav, který provázejí pocity smutku, skleslosti, vnitřního napětí, nerozhodnosti, jedinec ztrácí zájem o své okolí, o zaměstnání, o své společenské uplatnění. Jedná-li se o chorobnou depresi, je nutná odborná léčba.

DEPRIVACE (lat. de – od, privare – zbavovat, odlučovat) – závažné neuspokojování potřeb jedince v podobě částečné, případně úplné izolace od podnětů stimulujících vývoj. Rozeznáváme deprivaci citovou, deprivaci psychickou a deprivaci smyslovou. Deprivace v jakékoliv podobě způsobuje závažné poruchy v celkovém vývoji jedince.

DEPRIVANT (lat. deprivare - zprostit) – termín zavedený Františkem Koukolíkem (český neuropatolog, který upozorňuje na nebezpečí „vlády deprivantů“) k označení člověka, který z psychologických, biologických či sociokulturních důvodů nedosáhl lidské normality, případně o ni přišel. Odchylky od lidské normality jsou v citové a v hodnotové oblasti výraznější než v oblasti intelektuální (lidé bez citu a svědomí). Rozlišují se deprivanti ofenzivní a defenzivní. Ofenzivní deprivanti, kteří vzhledem ke svému sociálnímu vykořenění usilují o samoučelnou moc a jsou kvůli jejímu růstu v podstatě všeho schopní. Defenzivní deprivanti se stahují do sebe, parazitují na společnosti a snaží se manipulovat se sociálním soucitem lidí.

DETEKCE (lat. de-tegō odkrývám, odhaluji) – odhalování, odkrývání, zjišťování něčeho skrytého.

DETENCE, DETENČNÍ ŘÍZENÍ – zdržení či zadržení. Detence v sociálních službách znamená nedobrovolné (bez jeho souhlasu) držení klienta v zařízení sociálních služeb. Detence ve zdravotnictví znamená držení a léčba nemocného ve zdravotnickém zařízení bez souhlasu nemocného nebo jeho zákonného zástupce. Detence je možná pouze za podmínek,

kteří stanoví Listina základních práv a svobod a zákon o péči o zdraví lidu. Detenční řízení představuje závažný zásah do Ústavou garantovaného práva jednotlivce na osobní svobodu formou nedobrovolného pobytu v ústavu zdravotnické péče.

DETERMINISMUS – učení o příčinné podmíněnosti všech jevů.

DETERMINISMUS BIOLOGICKÝ – zdůrazňuje genetickou předurčenost převážné části individuálního i sociálního chování.

DETERMINISMUS ENVIROMENTÁLNÍ – zdůrazňuje učení a socializaci jako základní formativní vlivy ve vývoji osobnosti.

DĚTSKÁ KRIMINALITA – páchaní protiprávního jednání, které je v příkrém rozporu s obsahem trestního práva a týká se věkové kategorie dětí do 15 let. Typickým znakem je skupinovitost, malá připravenost, jde o činy páchané převážně spontánně. Nežádoucí aktivity těchto jedinců či skupin jsou směřovány převážně proti majetku, jde i o nežádoucí jednání ve spojení s drogovou [závislostí](#), méně často se jedná o násilné činy. Používá se také označení predelikvence, prekriminalita.

DĚTSKÁ PROSTITUCE – prostituce (viz), jejímž předmětem se stávají děti. Jedná se převážně o děti z narušených a rozvrácených rodin, chovance z výchovných ústavů na útěku apod. Převážně se jedná o prostituci za účelem obstarávání si prostředků na obživu. Mnohem závažnější je zneužívání dětí k prostituci ze strany organizovaných pasáků (viz), případně skupin, přičemž se často k vydírání zneužívá drogová závislost.

DĚTSKÝ DOMOV – školské internátní zařízení pro výkon ústavní výchovy dětí a mládeže bez vážných poruch chování obou pohlaví ve věku od 3 do 18 let, popřípadě do ukončení přípravy na povolání. Nejdéle však do 26 let věku. Zajišťuje výchovnou, hmotnou a sociální péči o děti a mládež s normálním duševním vývojem, které nemohou být vychovávány ve vlastní rodině, ani nemohou být osvojeny a nejsou umístěny v jiné formě náhradní rodinné péče (viz). Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi. Ve vztahu k dětem plní dětský domov zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU – internátní zařízení pro děti a nezletilé matky s jejich dětmi s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování nebo s uloženou ochrannou výchovou. Dětský domov se školou nahradil dříve používané názvy dětský výchovný ústav a zvláštní škola internátní. Pečuje zpravidla o děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Nejdéle však do 26 let věku.

DEVIACE SEXUÁLNÍ – sexuální úchylka, perverze (viz) – označení určité sexuální zvrácenosti v pudovém a citovém životě. Deviace může být způsobena kvalitativní poruchou sexuální orientace, a to:

- 1) volbou objektu sexuálního zájmu (např. pedofilie – viz, gerontofilie – viz, fetišismus – viz),
- 2) odchylkou v sexuálním chování (např. masochismus – viz, sadismus – viz, exhibicionismus – viz),
- 3) změnou sexuální identifikace (např. homosexualismus – viz, transsexualismus – viz, transvestitismus – viz).

DEVIACE SOCIÁLNÍ – označení pro odchylky od očekávaného standardizovaného a institucionalizovaného jednání (označuje se jako konformní), které jsou předepisovány akceptovanou normou danou společností, institucí, společenskou skupinou apod. V praxi to znamená takové chování, jež se odchyluje od normy. Na druhé straně však nemusí být každé takové chování, které se odchyluje od jednání a chování většiny společnosti, společensky závadné.

DEVIANTNÍ CHOVÁNÍ – chování jedince porušujícího společenské normy. Dělíme je na asociální (viz), disociální (viz), antisociální (viz), delikventní a kriminální. *Disociální* chování je časově omezené, pohybuje se na hranici normy, bývá typické pro věkovou kategorii dětí. *Asociální* chování je časově omezené, pohybuje se na hranici normy, většinou je odstranitelné pedagogickými prostředky, bývá typické pro věkovou kategorii dětí. *Antisociální* chování je chování jedince či skupin namířené proti dané společnosti, jejím normám a zvyklostem.

DIAGNOSTIKA ŠKOLNÍ TŘÍDY – jejím prostřednictvím zjišťujeme různé aspekty života ve třídě. Cílem bývá zjištění aktuálního stavu, potřeb žáků i jejich potíží. Bývají zjišťovány i silné stránky, na nichž lze budovat další spolupráci se třídou. Používané diagnostické metody jsou využívány pro zjištění struktury sociální sítě v rámci školní třídy, k popisu interpersonálních vztahů ve skupině, k měření klimatu ve třídě, ve škole apod.

DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV – výchovné internátní, koedukované, zařízení pro děti za účelem komplexního vyšetření. Diagnostické ústavy představují ústavní formu náhradní výchovné péče (viz). Do diagnostického ústavu jsou přijímány děti, způsobující výchovné potíže, děti, jejichž mravní vývoj je opožděn, děti s opožděným duševním vývojem a děti, které byly na útěku zadrženy policií. Do ústavu se umísťují děti, kterým soud nařídil ústavní výchovu (viz) nebo uložil ochrannou výchovu (viz), případně o jejich umístění rozhodl příslušný úřad, nebo o zařazení požádali sami rodiče či jiný zákonný zástupce. Pobyť v diagnostickém ústavu zpravidla nepřesahuje osm týdnů. Diagnostické ústavy jsou v ČR rozděleny podle věku na dětské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pro mládež. Diagnostické ústavy pro mládež se dále dělí podle pohlaví na diagnostické ústavy pro dívky a pro chlapce.

DIAGNÓZA (řeč. gnosis – poznání, rozlišení, vyšetření) – určování a klasifikace nežádoucího stavu (např. nemoci). Vychází ze základních příznaků a prostřednictvím rozličných metod hledá příčinu.

DIFERENCIACE – rozlišení, odlišení.

DISKRIMINACE – forma omezování (někdy i odnětí) občanských práv určité skupině občanů. Zpravidla se jedná o znevýhodnění ve společenských a ekonomických vztazích na

základě vytváření nerovných vztahů. V praxi se může diskriminace týkat např. Romů, svobodných matek, žen apod. Rozeznáváme diskriminaci přímou (viz) a diskriminaci nepřímou (viz).

DISKRIMINACE NEPŘÍMÁ – druh jednání, který spočívá zdánlivě v takovém jednání, které nebudí dojem diskriminace. Typickou oblastí, kde se lze s nepřímou diskriminací setkat je pracovní trh. Jedinec, který jedná diskriminačně nepřímo, vzbuzuje dojem, že pro všechny jsou podmínky pro přijetí do zaměstnání stejné. Záměrně však jsou nastaveny tak, aby je určitá skupina obyvatel nemohla splnit, a to i přesto, že jsou nastavené podmínky naprosto irelevantní pro daný druh práce. Např. zaměstnavatel nechce zaměstnat nikoho z romské populace, záměrně tedy vyžaduje na pozici uklízečky osobu, která má maturitu. Předpokládá tedy, že romská populace nedosáhla stanoveného stupně vzdělání. Dalším druhem diskriminace je diskriminace přímá (viz).

DISKRIMINACE PŘÍMÁ – druh jednání, při kterém s jedincem (či skupinou jedinců) zacházíme odlišným způsobem než s ostatními. Zpravidla je znám důvod diskriminace (rasa, pohlaví, věk, náboženské vyznání aj.). Dalším druhem diskriminace je diskriminace nepřímá (viz).

DISOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ – nespolečenské a nepřiměřené chování, které lze zvládnout odpovídajícími pedagogickými přístupy. Disociální chování představuje jeden ze stupňů deviantního chování (viz), které je časově omezené a pohybuje se na hranici normy, většinou je odstranitelné pedagogickými prostředky, bývá typické pro věkovou kategorii dětí.

DISOCIÁLNÍ PORUCHA OSOBNOSTI – jedná se o závažnou poruchu osobnosti, jejíž projevy zaznamenává blízké, ale i širší okolí osoby, která touto poruchou trpí. Jedná se o osoby, které do jisté míry ostatní jedince společnosti chápou jako věci. Jednají afektovaně, bezohledně, nejsou schopni sebeovládat se dle platných norem. Jejich jednání, které vede např. k výkonu trestu odnětí svobody, nevede k jejich poučení. Prožívají v podstatě pouze přítomnost.

DISTANCE – odstup od něčeho, někoho; v sociálních vazbách se jedná o zdrženlivost např. vůči některým příslušníkům jiných národů a ras, nebo vůči nadřízenému, podřízenému a podobně.

DÍTĚ – každá lidská bytost mladší 18 let, není-li jinak věk dospělosti (zletilosti) upraven zákonem příslušné země. Definice vychází z Úmluvy o právech dítěte (1989) schválené Valným shromážděním OSN. V právním prostředí rozeznáváme ještě termín nezletilý (viz).

DIURETIKA – syntetická látka umožňující zvýšené vylučování moči. Diuretika zařazujeme mezi doping (viz). Uplatňuje se v oblasti sportu, kde se jednotlivci začleňují do jednotlivých kategorií podle váhy.

DIVÁCKÉ NÁSILÍ – většinou charakterizuje násilné nebo nebezpečné chování diváků v souvislosti se sportovními zápasy. Odehrává se na stadionech, v jejich bezprostředním okolí nebo na trasách přesunu fanoušků, je obvykle plánováno, má opakovaný či manifestační

charakter a je realizováno relativně ohraničenou skupinou osob s příslušností k určitému klubu či týmu. Kromě vlastního násilí zahrnuje rovněž další formy rizikového chování, jako jsou rasistické urážky, používání extremistické symboliky či chování ohrožující bezpečnost dalších diváků, hráčů a rozhodčích.

DLOUHODOBÁ NEMOC – stav, který vyřazuje dítě na delší čas ze života školy (3 týdny a více). Přináší s sebou pokles školní výkonnosti dítěte v důsledku oslabeného fyzického zdraví. Může představovat i narušení sociálních vazeb v kolektivu vrstevníků a edukační komplikace.

DOBROVOLNICTVÍ – svobodně zvolená činnost konaná ve prospěch druhého, bez nároku na odměnu. Dobrovolník (viz) dává část svého času, energie a schopností ve prospěch činností, které jsou časově i obsahově vymezeny. Dobrovolnictví chápeme obvykle v těchto formách: sousedská výpomoc, dobrovolnictví vzájemně prospěšné, dobrovolnictví veřejně prospěšné. Častý typ dobrovolnictví představují neziskové organizace.

DOBROVOLNÍK – osoba, která dobrovolně, bez nároků na finanční odměnu apod. vykonává veřejně prospěšnou činnost.

DOGMATIK – jedinec ulpívající na svých přesvědčeních, názorech apod. Vyznačuje se tím, že velmi obtížně přijímá nějaké změny.

DOMÁCÍ NÁSILÍ (domestic violence) – opakované, dlouhodobé a stupňující se násilí, které páchají dospělí nebo mladiství na svých blízkých a které vychází ze zneužití postavení v prostředí rodiny, projevující se zneužíváním partnera. Rozeznáváme několik druhů násilí v rodině: fyzické, psychické, ekonomické, sociální a sexuální. V praxi se zpravidla jedná o kombinaci několika podob. Statistiky uvádějí, že v roli agresora vystupují z 98 % muži. K rizikovým faktorům můžeme zařadit sociální izolaci, péče o dítě (děti), mateřská dovolená, finanční závislost, větší věkový rozdíl, zdravotní postižení apod.

DOMÁCÍ VĚZENÍ – alternativní trest, který spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se po dobu trestu v soudem nařízeném místě. Po trestu odnětí svobody se jedná o druhý nejprísrnější trest, který je uveden v Trestním zákoníku (od roku 2010).

DOMÁCNOST – tvoří ve smyslu občanského zákoníku lidé, kteří spolu trvale žijí a společně hradí náklady na své potřeby. Vymezení pojmu domácnost má význam především pro stanovení okruhu osob, které žily se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a jež z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost a jež proto přicházejí v úvahu jako jeho zákonní dědici v druhé a třetí dědické skupině. Společná domácnost má rovněž význam i při přechodu osobního užívání bytu v důsledku smrti uživatele bytu.

DOMINANCE – tendence osoby vést ostatní jedince, ovládat je, přikazovat jim apod.

DOMOV MLÁDEŽE – mimoškolní internátní výchovné zařízení pro žáky denního studia středních škol a učilišť. Zajišťuje výchovnou péči, ubytování a stravování.

DONUCENÍ – přímé násilí nebo pohrůžka násilím, zneužití omylu, závislosti, tísně nebo lsti, zvláště pak při obchodu s lidmi (zejména mladých dívek a žen).

DOPING – zneužívání farmakodynamicky významných látek za účelem zvýšení fyzického výkonu (v oblasti sportu) nebo duševního výkonu (např. bdělosti, při učení). Spojení dopingu se sportem je ovšem jen zúžené vnímání. Do skupiny dopingových látek patří stimulancia (viz), narkotika (viz), anabolika (viz) a diuretika (viz).

DOVEDNOST – učením získaná dispozice ke správnému, rychlému a úspornému vykonávání určité činnosti vhodnou metodou; nejčastěji se dělí na dovednosti intelektové, senzomotorické a motorické.

DROGA – psychotropní látka s dráždivým (omamujícím) účinkem, která je zneužívána k ovlivňování organismu, a to jednu funkci nebo celý systém (např. ke změně duševního stavu – nálady, prožívání stavu bdělosti či útlumu, chování apod.). Podle definice Světové zdravotnické organizace z roku 1969 je drogou “jakákoliv substance, která když je vpravena do živého organismu, může změnit jednu nebo více jeho funkcí”. V odborné terminologii jsou od roku 1971 drogy označovány jako “omamné a psychotropní látky (OPL)”. Dnes v sobě pojem “droga” zahrnuje více významů. V některých zemích je za drogu pokládáno každé léčivo. V přeneseném smyslu se pojmem droga označuje jakákoliv omamná látka, ať již přírodní nebo syntetická, která se používá k jiným účelům než k léčení. Opakovaná konzumace drogy vede k toxikomanii (viz). Abychom mohli označit látku za drogu, musí splňovat následující náležitosti: musí být více či méně toxická (jedovatá), musí být návyková nebo potencionálně návyková, přičemž návyk vzniká opakovaným užíváním a v neposlední řadě musí být „známá“ (tzn. být v povědomí širokému okruhu potencionálních uživatelů) a finančně dostupná. V širším pojetí se může drogou stát i určitá činnost (např. sport, práce apod.).

DROGOVÁ (LÁTKOVÁ) ZÁVISLOST – chorobný psychický nebo fyzický stav vyplývající ze vzájemného působení mezi živým organismem a drogou. Bývá spojena s tendencí zvyšovat dávky. Stav absence drogy (viz), který vyvolává fyzické nebo psychické obtíže. Termín drogová závislost nahradil starší označení, jako např. toxikomanie či narkomanie. Pojem byl zaveden na základě doporučení Světové zdravotnické organizace (WHO) v roce 1963 jako společný pro drogovou závislost a alkoholismus.

DROGOVÝ DEALER – prodejce drog. Jedná se o trestnou činnost.

DRUH – osoba mužského pohlaví, která žije ve společné domácnosti s družkou (viz), přičemž společné soužití je velice podobné manželství (viz). Nevzniká však mezi nimi společné jmění manželů ani vzájemná vyživovací povinnost. V případě narození dítěte v takovém vztahu se otcovství určuje buď souhlasným prohlášením rodičů, nebo rozhodnutím soudu. Druh nebo družka mohou vzhledem ke svému soužití splňovat podmínky, které zákon obecně stanoví pro nabytí nějakého práva. Tak se např. družka může stát uživatelem bytu po zemřelém druhovi, jestliže nemá vlastní byt a jestliže s ním žila ve společné domácnosti

aspoň rok před jeho smrtí a o tuto domácnost pečovala, anebo byla na zemřelém druhovi odkázána výživou. Za těchto podmínek se též může stát jeho zákonným dědicem.

DRUŽKA – osoba ženského pohlaví, která žije ve společné domácnosti s druhem (viz), přičemž společné soužití je velice podobné manželství (viz). Nevzniká však mezi nimi společné jmění manželů, ani vzájemná vyživovací povinnost. V případě narození dítěte v takovém vztahu se otcovství určuje buď souhlasným prohlášením rodičů, nebo rozhodnutím soudu. Druh nebo družka mohou vzhledem ke svému soužití splňovat podmínky, které zákon obecně stanoví pro nabytí nějakého práva. Tak se např. družka může stát uživatelem bytu po zemřelém druhovi, jestliže nemá vlastní byt a jestliže s ním žila ve společné domácnosti aspoň rok před jeho smrtí a o tuto domácnost pečovala, anebo byla na zemřelém druhovi odkázána výživou. Za těchto podmínek se též může stát jeho zákonným dědicem.

DŮM NA PŮLI CESTY – jedna ze sociálních služeb (zákon č. 108/2006 Sb.) a je primárně určen pro mladé dospělé odcházející po dosažení plnoletosti ze zařízení ústavní nebo ochranné výchovy. Klienti si hradí nájem, náklady na stravu a za asistence sociálních pracovníků si hledají pracovní uplatnění i vlastní bydlení, účastní se různých sociálních programů.

DUŠEVNÍ HYGIENA – zabývá se rozvojem a podporou duševního zdraví, prevencí duševních poruch a nemocí. Přispívá k odstranění stresové zátěže v životě.

DYSFUNKCE – porucha funkce. Jedná-li se o úplnou ztrátu, pak se užívá označení afunkce (viz).

DYSGRAFIE – specifická vývojová porucha, případně získaná neschopnost zvládnutí psaní.

DYSKALKULIE – specifická vývojová porucha, případně získaná specifická snížená schopnost matematických úkonů.

DYSLEXIE – specifická vývojová porucha, případně získaná neschopnost částečného čtení nebo úplné neschopnosti číst (alexie).

DYSMÚZIE – specifická vývojová porucha postihující schopnosti vnímání a reprodukce hudby.

DYSORTOGRAFIE – specifická vývojová porucha pravopisu.

DYSPINXIE – specifická vývojová porucha kreslení.

DYSPRAXIE – specifická vývojová porucha obratnosti.

E

EAN (Elder Abuse and Neglect) – viz Syndrom EAN.

EFEKTIVNÍ RODIČOVSTVÍ – metoda, předkládající rozdíly mezi správnými a nesprávnými postupy při výchově dětí. Počátky spadají do 60. let minulého století v USA. Do České republiky se dostala v roce 2005, kdy začal probíhat kurz efektivního rodičovství. Cílem kurzu je pomoc rodičům při získání znalostí, dovedností a schopností k vytvoření pevných a efektivních vztahů v rodině.

EGO – označení pro Já; zahrnuje individuální prožitky a zkušenosti; projevuje se podle psychoanalýzy ve třech rovinách: dítě, rodič, dospělý – které se promítají do chování a komunikace mezi lidmi (viz egoismus, egocentrismus).

EGOISMUS (egocentrismus) – sobectví, uplatňování především svých zájmů bez ohledu na druhé osoby, ať cizí nebo blízké (viz ego, egocentrismus). Opakem egoismu je altruismus (viz).

ELITA – (lat. eligere = vybírat, vyvolit) je v současnosti nazývána kategorie osob, resp. malá společenská skupina, jejíž členové zauímají v určitém společenství vysoké pozice. Příslušníci elity se mohou pocházet z různých typů sociálních uskupení, z různých sociálních skupin např. politických, profesních (např. z vědeckých, obchodních, bankovních a.), ale i z armádních a církevních kruhů. Příslušníci elity mají snadnější přístup k podílu na moci, ke kumulaci majetku, ke vzdělání atd. Mohou se stát menšinou, která může nejen pozitivně, ale i negativně ovlivňovat např. dodržování sociálních norem, vzory chování aj.

EKOLOGICKÁ VÝCHOVA – výchova cíleně zaměřena na ochranu a rozvoj poznání o životním prostředí, na formování vztahu k přírodě, chování v přírodě a k přírodnímu prostředí a vedení harmonického vztahu člověk – člověk a člověk – příroda.

EKOLOGIE – věda, která se zabývá vztahem organismu a prostředí a vztahem mezi organismy navzájem. V širším pojetí je ekologie chápána jako ochrana životního prostředí.

EKONOMICKÉ NÁSILÍ – jeden z druhů domácího násilí (viz), které zahrnuje zamezení možnosti oběti disponovat finančními prostředky, a to i vlastními. Dá se reálně předpokládat, že v současných společenských a ekonomických podmínkách může narůstat a v kombinaci s dalšími druhy domácího násilí prohlubovat krizi mezi partnery.

ELDER SPEAK – specifická (ale negativní) forma komunikace mladého jedince se seniorem (viz senior) kdy je při komunikaci se seniorem využíváno zdvořilých, familiárního oslovení apod., čímž je celkově senior degradován do pozice nekompetentního dítěte.

EMANCIPACE – snaha o zrovnoprávnění, v konkrétním případě pak zrovnoprávnění žen a mužů. Ještě v nedávné minulosti se jednalo o zrovnoprávnění v oblasti vzdělávání, postavení žen na veřejnosti, volební právo apod.

EMIGRACE – vystěhování jedince do jiného státu. Jde o opak imigrace (viz).

EMOCE – pojem související s city; je to nejjednodušší zážitek spojený s uspokojováním nebo neuspokojováním základních potřeb. Emoce velmi podporují výkonnost člověka, který je dovede, na rozdíl od zvířat, ovládat.

EMPATIE – schopnost se vcítit do situace, myšlenek, pocitů, prožitků, chování, jednání jiné osoby, porozumět jim a pochopit je. Jedná se o základní předpoklad pro asertivní komunikaci. Výsledkem empatie je velmi blízké až identické prožívání situace s jiným člověkem. Patří mezi významné fenomény komunikace mezi lidmi a je i základem pro vzájemné pochopení pedagoga a jeho svěřence. Rozlišujeme její složky: 1) kognitivní (poznávací), která pomáhá nejen racionálně vysvětlit jednání a chování druhého člověka, ale umožňuje do jisté míry i předvídat jak se člověk zachová v modelově podobných situacích. 2) Citovou, která umožňuje nejen emocionální reakci na city druhého, ale i vycítění toho, do jaké míry je určitá situace pro druhou osobu příjemná nebo nepříjemná. Předpokládá se, že mezi oběma složkami existuje velmi úzká vazba.

ENKULTURACE – část socializačního procesu, prostřednictvím kterého si jedinec v průběhu života osvojuje kulturu (viz) dané společnosti. Jde o vědomé nebo nevědomé vrůstání (integraci) jedince do kulturního seskupení, jde o proces, kdy si příslušník určité kultury po celý život osvojuje soustavu hodnot, sociálních norem a dalších kulturních prvků, vytvářených v rámci sociálních skupin a podskupin i větších seskupení, jakými mohou být např. Národ, společnost, komunita, rodina apod. Zvláštní postavení zaujímá v oblasti multikulturní výchovy (viz). Jedním z mnoha příkladů jsou případy tzv. vlčích dětí, které se rozvíjely mimo lidskou společnost.

ENVIROMENTÁLNÍ (angl. enviroment, fr. environnement – prostředí) – výchova sledující odpovědnost za zachování životního prostředí.

EROSENKY – decentní označení pro prostitutky (viz) pracujících v nevěstincích, erotických salonech, Night klubech aj. Vedle vysokého rizika šíření pohlavně přenosných nemocí, se často zákazníci stávají předmětem pozdějšího vydírání, neboť často bývají sexuální hrátky tajně nahrávány.

EROTIKA – všechny kulturní projevy, které mají vztah k sexualitě. Jedná se o vyjádření smyslnosti například prostřednictvím literatury (erotické romány, povídky, poezie - k autorům, kteří věnovali pozornost této oblasti, patřili například Guy de Maupassant, O. Wilde, z našich pak V. Nezval, V. Páral aj.), výtvarných děl (umělecké akty, sochy), hudby, virtuální reality apod. V poslední době se k šíření erotiky využívá i počítačové techniky (internet). Kulturní a kultivovaný projev je rozhodující pro odlišení erotiky od pornografie. V průběhu

historie se názor na erotiku měnil, ale v každém případě je třeba konstatovat, že erotika provázela člověka od počátku lidstva.

EROTOGRAFOMANIE – deviace v aktivitě, která spočívá v psaní, zpravidla anonymních, dopisů neznámým osobám s erotickým (někdy až pornografickým) obsahem. Pisatele vzrušuje představa o prožitcích čtenáře, zpravidla ženy.

ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách) – celoevropská studie, která se v pravidelných časových cyklech zaměřuje na prevalenci kouření, konzumace alkoholu a nelegálních drog u věkové kategorie 16leté mládeže.

ESTETIKA (řec. aisthētikos – vnímavost, cit pro krásu) – jedná se o jednu z filozofických disciplín, která se zabývá krásnem a jeho působením na člověka, dále pak lidským vnímáním a subjektivních pocitů z uměleckých a přírodních výtvorů. Estetikou se zabývali známí filozofové, jako např. Platón, Aristoteles, Kant aj. Estetika představuje základní pojem pro estetickou výchovu.

ETICKÝ KODEX – psaná podoba (písemný dokument), který obsahuje v různé míře etické principy, pravidla, principy profesní praxe, charakteristiku profesionála stanovená pro jednotlivé organizace a profese. Např. pro lékaře platí tzv. Hippokratova přísaha. V některých organizacích může být porušení konkrétního etického kodexu předmětem rozvázání pracovního poměru.

ETIKA – věda o mravnosti, resp. morálce člověka, morálním vědomí, svědomí a jednání; etické jednání je postaveno na vzájemné úctě člověka k člověku, jeho mravním hodnotám. Etika je jednou z disciplín praktické filozofie, zkoumá morálně důležitá jednání a sociální normy, úzce souvisí se společenskou kulturou, zabývá se nejen lidským charakterem, ale i zvyky dané společností. Předmětem etiky jsou etické postoje a jejich příčiny, včetně etických principů. Zahrnuje všechny humanistické hodnoty, které se vyvíjely během staletí lidského soužití. Etika se odvozuje od étosu (viz). Pro některé organizace, případně profese, jsou vypracovány etické kodexy (viz).

ETOPEDIE (řec. éthos – mrav, paideia – výchova) – multidisciplinární obor, který je součástí speciální pedagogiky, zabývající se výchovou, převýchovou (reedukace), vzděláváním a vědeckým zkoumáním osob s poruchou chování. Dříve byla etopedie nedílnou součástí psychopedie.

ÉTOS – soubor mravních hodnot, norem, principů, ideálů působících jako silný svobodný hnací motiv chování a jednání jedince či sociální skupiny.

ETNICITA – souhrn kulturních, rasových, jazykových a územních znaků, prostřednictvím nichž se vymezuje etnikum (viz) a odlišuje od jiných etnik.

ETNIKUM (řec. ethnos – kmen, rasa, národ) – skupina osob, které mají společný rasový původ, společný jazyk a mají i společnou kulturu. Etnikum bývá vymezeno etnicitou (viz), což je označení pro soustavu znaků a vztahů.

ETNICKÁ MENŠINA – skupina obyvatel státu, která se svými tradicemi, zvyklostmi, jazykem, případně i tělesnými znaky svých příslušníků liší od většinové společnosti tohoto státu; naše legislativa pracuje s pojmem národnostní menšina a národnostní skupina; ve stejném významu se používá etnikum (viz).

ETNICKÁ SKUPINA – v širším vymezení zahrnuje konkrétní etnika, které mají podobu národů, národností, kmenů apod. V užším významu jde o etnické společenství, které ve svém vývoji neprošlo nejvyšším stádiem vytváření národa, tedy národotvornými procesy (politickými, společenskými, kulturními), které vedly k vytvoření národních států.

EUFORIE – radostná, povznášející nálada buď přiměřená u normální osobnosti nebo vyvolaná drogou či chorobou.

EXEKUCE – způsob vymáhání penz od dlužníka pro věřitele. Realizaci exekucí provádějí exekutoři (viz), a to na základě předchozího pověření soudu. V případě nezaplacení pohledávky může exekutor zabavit majetek a v dražbě jej prodat za účelem zaplacení závazků. Současně si ponechává odměnu za daný exekuční úkon.

EXEKUTOR – osoba uskutečňující z rozhodnutí soudu exekuci (viz).

EXHIBICIONISMUS – nejčastěji zastoupená deviace (viz), která postihuje převážně mužskou část populace. Při této úchylnce se objekt (ve většině případů právě muž) vzrušuje a následovně se ukáží při obnažování a zdůrazňování vlastních genitálních partií na veřejných místech. Statistiky uvádějí, že 65 % žen se v průběhu života alespoň jedenkrát "setkají" s exhibicionistou. Exhibicionista se nejčastěji zaměřuje na heterosexuální jedince (tzn., že muži odhalují penis, případně onanují před zraky žen). Předvádění se před homosexuálními partnery je poměrně vzácné. Mnohem vzácnější je exhibicionismus žen. U exhibicionismu rozeznáváme několik druhů, jako např. flashing (odhalování prsou u žen nebo hlazení genitálií u mužů), mooming (ukazování hýždí stahováním kalhot, někdy se může jednat o vyjádření názoru, postoje, humorného projevu apod.), anasyrma (zvedání sukně za účelem odhalení genitálií) aj.

EXODUS – hromadná migrace (viz). V historii se jednalo např. o exodus Židů z Egypta.

EXPRESE – výraz, výrazovost, vyjádření.

EXTÁZE – silný citový stav, vzrušení mysli, které může být tvůrčí, kdy jedinec nevnímá okolí a prožívá psychické blaho. Stav může být způsobem drogou shodného názvu.

EXTÁZE (droga) – uměle připravená droga (podle chemického složení se užívá označení MDMA, Ecstasy, EXT), patřící mezi amfetaminy. Droga má značné stimulační účinky, zejména v oblasti fyzické aktivity, což ve svých důsledcích může vést k celkovému kolapsu organismu. Účinek spadá na pomezí stimulancií a halucinogenů. Velmi nebezpečná je kombinace s jinými drogami či léky. Extáze patří mezi typické drogy taneční scény.

EXTREMISMUS (lat. extremus – nejbližší, nejkrajnější) – vyhraněné ideologické postoje skupiny (výjimečně jedince), která neuznává a nerespektuje základní etické, právní a celospolečensky respektovaná pravidla. Nejčastěji se v praxi projevuje verbální nebo fyzickou agresivitou. Extremismus rozlišujeme: politický, náboženský, ekologický a národnostní. Politický extremismus se dělí na levicový (prosazování marxisticko-leninské ideologie) a pravicový (zahrnuje neonacismus a další rasistická hnutí). Extremismus je zapotřebí odlišovat od tzv. radikalismu (viz). K představitelům levicového extremismu v České republice se zařazuje např. Strana československých komunistů, Svaz mladých komunistů Československa, Česká anarchistická federace, Antifašistická akce. K představitelům pravicového extremismu v České republice se zařazuje např. hnutí Skinheads, Národní odpor, Bohemia Hammer Skinheads, Vlastenecká fronta.

EXUSER – označení pro uživatele návykové látky, který prošel léčbou a v současné době vystupuje v roli lektora. Využití takových osob v praxi nese vedle atraktivnosti (prezentace vlastních zkušeností) také nebezpečí kontraproduktivního výchovného dopadu.

F

FACEBOOK – společenský webový systém, tzv. sociální síť (viz), který přispívá ke komunikaci mezi jednotlivými uživateli (jedinci, skupinami, firmami apod.).

FACILITACE – ulehčení, usnadnění. V mezilidských vztazích ulehčuje komunikaci např. tím, že osoba napodobuje to, co dělá druhá osoba, soutěží s ní atd., čímž se zvyšuje aktivita a výkonnost, případně sociální prestiž.

FAIR PLAY – způsob chování, při kterém se dodržují dohodnutá a jasně vymezená pravidla, přičemž jednotlivec či skupina nevyužije nespravedlivé výhody vůči ostatním. Jedná se o rovné příležitosti, šetrné chování, respekt k soupeři a uznání druhých. Zvláštním prostředím pro uplatnění fair play je oblast sport, ale také i při výuce ve škole, politickém klání atd.

FAS – Fetální alkoholový syndrom (viz).

FETÁLNÍ ALKOHOLOVÝ SYNDROM (FAS) – je vrozenou vadou kombinující tělesné i mentální vady, které vznikly v průběhu těhotenství nadměrnou konzumací těhotné matky. Takto narozené dítě má nenávratně poškozenou centrální nervovou soustavu – určitý stupeň mentální retardace. Jedná se však i poruchy chování či poruchy kognice. U dítěte s fetálním alkoholovým syndrom dochází rovněž k viditelnému poškození, které je rozpoznatelné v jeho obličeji.

FEMALISMUS (angl. female – ženskost, samice) – ženské hnutí (vzniklo v USA), založená na prezentaci racionálních argumentů sloužících ženám uvědomění si své přirozené odlišnosti. Pozornost je věnována klitoris, G-bodu, teoriím Sigmunda Freuda, zvláště pak o závisti žen

ve vztahu k mužnému penisu. Femalistky považují úd za zbytečnou trubici k přemístování moči a ejakulátu. Obdobně za pozornost stojí tvrzení, že spokojený sexuální život není stavěn na prožití orgasmu, stejně tak propagace kouření marihuany, která usnadňuje a zlepšuje prožívání ženského orgasmu aj. K představitelkám hnutí patří publicistka Natalie Angierová.

FEMINISMUS – společensko-politické (ideologické) hnutí, které reflektuje rovnoprávné společenské, politické a ekonomické postavení žen ve společnosti. Odlišovat od souvisejících pojmů gender (viz) a sexismus (viz).

FENOTYP – soubor znaků a vlastností, které můžeme u jedince pozorovat, a to v určitém vývojovém stádiu. Jedná se o výsledek vzájemného působení genotypu (viz), prostředí a výchovy (viz).

FETIŠISMUS – sexuální deviace (viz) spočívající v objektu sexuálního vzrušení, kdy je rozhodující erotická fixace na určitý předmět, symbolizující vlastní sexuální touhy. Může se např. jednat o část oblečení (kalhotky, boty, další části dámského oblečení) nebo o nějakou věc, která nepřímo souvisí s erotickým objektem, např. guma, kožešina, igelitové předměty aj. V přítomnosti fetiše pak jedinci zpravidla onanují s cílem uspokojit vlastní sexuální potřebu. Do skupiny sexuálního fetišismu zařazujeme i orientaci na zvířata (zoofilie – viz), případně na mrtvoly (nekrofilie) aj. Fetišisté se ve snaze získat předmět svého sexuálního uspokojení mohou snadno dostat do konfliktu se zákonem (např. se mohou dopouštět krádeže).

FIKCE – neuskutečněná představa, ale také mylný názor, např. na vlastní osobu, na svou moc apod.

FILANTROPIE – laické označení pro lidumilství, což znamená humanisticky motivovanou dobročinnost. Jedná se o činnost jednotlivce či skupiny jednotlivců, kteří provozují, organizují a jinak zajišťují realizaci nejrůznějších prospěšných aktivit, kterým věnují především svůj čas nebo finance, a to bez ohledu na svůj prospěch.

FITNESS – zdůraznění významné úlohy rozličných pohybových aktivit pro udržení a zlepšení celkové tělesné zdatnosti člověka. Významným způsobem přispívá k jeho zdraví. Fitness tvoří součást wellness (viz).

FLAMER – pachatel flamingu (viz).

FLAMING – jedná se o hostilní jednání v internetovém prostředí (např. blogy, diskuzní fóra apod.), kdy jedinec či skupina jedinců záměrně „útočí“ (uráží) jedince či jinou skupinu. Anonymita (i když někdy zdánlivá) vede útočníka (flamera) ke gradaci urážek a útoků.

FLASHBACK – slangový výraz pro krátkodobý návrat psychotického prožitku z nedávné minulosti, který byl navozen užitím psychoaktivní látky, zpravidla drogy (marihuana, pervitin, halucinogeny). Flashback může nastat zpětně i za 2 roky.

FLASHING – druh exhibicionismu, při kterém dochází k odhalování prsou u žen nebo hlazení genitálií u mužů. K dalším druhům exhibicionismu patří např. anasyrma (viz), mooning (viz).

FLEXIBILITA – pružnost, schopnost přizpůsobit se. Opakem flexibility je rigidita (viz).

FLIRT – lehký, nezávazný projev vztahu (komunikace) k druhé osobě, zpravidla opačného pohlaví v podobě laškování, koketování, naznačování, namlouvání apod. postaven na příslibech k další akceleraci vztahu. Podstatu flirtu tvoří rétorické, gestikulační a pohybové náznaky (hrátky). Právě předpoklad možnosti, ne naplnění, tvoří samu podstatu flirtu. Na druhé straně při další akceleraci flirtování může dojít k přechodu k nevěře zvláště, je-li stávající partnerský nebo manželský vztah narušen krizí. Podle psychologů může současně flirt posilovat sebevědomí, odstraňovat pocit osamocení, zvyšovat fyzickou i psychickou aktivitu, potlačovat únavu, zvýšit péči o sebe sama apod.

FLOW (angl. – proudění, tok) – stav jedince, který je naprosto „ponořen“ do aktivity, přičemž je ovlivněno jeho vnímání času. Dochází k tomu u činností, které v jedinci vzbuzují zájem, baví ho, motivují ho, jsou pro něj dosažitelnou výzvou apod. Pojem flow se užívá v oblasti zážitkové pedagogiky.

FOD (Fond ohrožených dětí) – je nevládní nezisková organizace zaměřená na pomoc ohroženým (týraným, zanedbávaným, opuštěným a jinak znevýhodněným) dětem. FOD byl založen v roce 1990 a má své republikové sídlo v Praze, má působnost na území celé republiky a provozuje zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – Klokánek.

FOBIE – úzkostí provázený chorobný strach z něčeho nebo z někoho (osoby, zvířete, předmětu, jevu, situace). Strach bývá tak silný, že ovlivňuje každodenní život, např. strach z lidí (sociální fobie). Mezi nejznámější fobie patří např. astrofobie (strach z bouřky, blesku), arachnofobie (strach z pavouků), bacilofobie (strach z nákazy), klaustrofobie (strach z uzavřeného prostoru) apod.

FREKVENCE – četnost výskytu.

FREUD SIGMUND (1856–1939) – zakladatel psychoanalýzy, podle které jsou potlačené prožitky, touhy a emoce často sexuální povahy. Prostřednictvím analýzy snů se mohou jedinci zbavit svých tíživých příznaků. Vytvořil vlastní teorii struktury osobnosti, nastínil pět stádií sexuálního vývoje apod. Následně došlo k vyvrácení některých tezí. V každém případě jeho teorie položila základ k psychologickému směru – freudismu (viz).

FROTÉRSTVÍ (froteurství) – lehká forma sexuální deviace, kdy k dosahování sexuálního vzrušení dochází dotykem, případně přitlačením, otíráním se pohlavním údem apod. Frotéři (osoby postižené frotérstvím) tak často činí v tlačenících, v hromadných dopravních prostředcích, při tanci, sportovní akci, koncertech atd., přičemž dosahují vyvrcholení, mnohdy spojené s ejakulací. Objekt zájmu frotéra nemusí mít ani podezření o tom, že se stal obětí. V tom se obsah deviace liší od tušérství (viz). Deviace postihuje většinou muže.

FRUSTRACE – psychický stav zklamání z toho, že se jedinci nedaří dosáhnout stanoveného cíle pro nějaké překážky, které mohou být skutečné nebo jen v mysli jedince. Trvalá frustrace způsobuje stres, případně depresi, ale zvyšuje také riziko zneužití alkoholu a dalších návykových látek.

FYZICKÉ NÁSILÍ – jeden z druhů domácího násilí (viz), které se projevuje strkáním, fackováním, bitím pěstmi, taháním za vlasy, kopáním, smýkáním, ohrožováním nožem, házením předmětů apod. ze strany jednoho z partnerů, a to zpravidla muže. Jedná se o nejhorší projev domácího násilí.

G

GALÉRKA – slangové označení pro podsvětí, respektive pro komunitu zlodějů, kasařů, prostitutek, pasáků, podvodníků apod., zejména v první polovině minulého století. Jednotlivé komunity používaly zvláštní jazyk, způsob jednání, vyznačovaly se svérázným stylem života, respektovaly určitá pravidla, měly svérázné pojetí cti a dbaly na dobrou pověst.

GAMBLER – osoba závislá chorobně až patologicky závislá na hracích automatech.

GAMBLERSTVÍ (gambling) – viz patologické hráčství.

GANG (angl. – banda, tlupa) – silně integrovaná a solidární skupina osob s konfliktním postojem ke společnosti, který přerůstá v asociální až kriminální chování.

GAY – homosexuál. Označení muže, kterého přitahují muži.

GENDER – sociální konstrukt, který vyjadřuje, že některé chování, vlastnosti a role (obraz) muže a také ženy, jsou formovány kulturou a společností. Gender poukazuje na fakt, že určité normy, chování a role se mění v závislosti na společenských podmínkách a v rozličných historických obdobích jsou rozdílné. Naopak pohlaví (viz) představuje, ve vztahu k genderovému pojetí, jakožto univerzální kategorii, která se nemění v čase ani v místě. Je zapotřebí odlišovat gender od feminismu (viz), který jako politikum tvoří součást některých programů politických stran, stejně tak od pojmu sexismus (viz).

GENDEROVÁ IDENTITA – pocit vnitřní příslušnosti k určitému pohlaví, případně pocit pohlavní neurčitosti. V praxi nemusí být spojen s tradičními generovými rolemi.

GENERALIZACE – zevšeobecnění.

GENOCIDA – likvidace národní, etnické, jazykové nebo jiné skupiny lidí, případně jejich příslušníků, a to z rasových nebo jiných důvodů (např. náboženských, politických, národnostních). Genocida v nejradikálnější podobě může mít formu vyvražďování, a proto se považuje za mezinárodní zločin. Jedná se o extrémní případ vztahů mezi odlišnými skupinami; majorita upírá členům minority (většinou pojímané etnicky) právo na život a usiluje o jejich fyzickou likvidaci. Příkladem může být genocida Židů v období 2. světové války.

GENOTYP – souhrn genetických informací, které jedinec získá při početí jako dědičnou výbavu od biologických rodičů. Získaný genetický fond dává základ pro specificky fyziologické vlastnosti jedince (např. výška), ale také psychické předpoklady (např. talent, inteligence). Vzájemným působením genotypu (viz), prostředí a výchovy (viz) vzniká tzv. fenotyp (viz).

GERONTOFILIE (gerofilie) – sexuální úchylka (deviace) v objektu eroticko-sexuálního zájmu, kdy je dotyčná osoba sexuálně přitahována osobou (osobami), u nichž se projevují příznaky stáří. Neplést se skutečností, kdy někdo žije v partnerském vztahu s osobou podstatně věkově starší.

GERONTAGOGIKA – je profilující se samostatná vědní disciplína, která se zabývá výchovou a vzděláváním ve stáří, popř. přípravou na stáří a zkvalitnění mezigeneračních problémů.

GHETTO – specifická část města, kde dochází ke koncentraci, izolaci a segregaci chudých, mnohdy nekvalifikovaných a diskriminovaných obyvatel (nedostatečné finanční, sociální prostředky, nedostatečné vzdělání a jiné bariéry) náležející např. k jednomu rasovému etniku nebo k sociální skupině. Ghetto je spojeno s dalšími nežádoucími jevy (např. kriminalita, prostituce, drogy atd.).

GLAMOUR GIRLS – označení pro prostitutky (viz), které jsou vysoce atraktivní, inteligentní a společensky na výši. Reprezentují se jako společnice na významných akcích, dovolené, služební cesty apod.

GLOBÁLNÍ VÝCHOVA – zabývá se vnímáním globálních problémů v životě jedince, uvědomění si celosvětových a celospolečenských souvislostí, např. ekonomických, politických, geografických, historických, sociologických, technických aj. Ve školním prostředí se jedná především o chápání světa jako složitého a mnohavrstevného celku, přičemž záměrem uplatnění globální výchovy je vyvážený a harmonický rozvoj znalostí, schopností a dovedností a postojů nejen k ostatním lidem, ale také k sobě samému. To znamená, že posláním globální výchovy je naučit žáka vnímat a přijímat názory ostatních a zároveň zaujímat svůj vlastní pohled k danému problému.

GOLEM EFEKT – negativní očekávání a hodnocení, záporná předpověď (např. učitel vůči žákovi, ale i jiných oblastech, např. vychovatel a chovanec aj.), které může mít negativní důsledky na prožívání a chování žáka, opak tzv. Pygmalion efektu (viz). Sebenaplnující

předpověď (viz), kdy např. učitel dělá vše (i manipulativně), aby na jeho předpověď žákovy pracovní aktivity, povahy nebo způsobu chování došlo.

GRAFFITI (řec. graffiti – psát) – označení pro výtvary lidí na veřejných plochách (tzn. na zdech veřejných budov, dopravních prostředcích, lavičkách v parku, oplocení, známý místem je tzv. Lennonova zeď v Praze aj.), považována za jednu ze subkultur, zejména u kultury hip hop, které je vnímáno jako kultura protestu. Graffiti rozlišujeme na legální, kde majitel dá souhlas k realizaci výtvarného projevu a nelegální, které je spojováno s vandalstvím (viz), a to jako trestná činnost, tzv. poškozování cizí věci. V západních zemích jsou graffiti vnímány jako umění, především jako protest proti majoritní společnosti vedený uměleckými prostředky. Graffiti jako umění, má svou historii, výtvarné projevy a techniky. V Československu se začalo hnutí projevovat až po roce 1989, i když před daným datem se objevovaly na oblíbených turistických místech podpisy s datem návštěvy a monogramem autora. V širším kontextu je možné za první projevy graffiti považovat projevy pravěkých umělců na stěnách jeskyní, později jako sgrafita a fresky. Novodobá historie klade počátek do 60. let minulého století, kdy se první tagy (angl. tag – stylizovaný podpis) objevil v New Yorku. V počátcích se „soutěžilo“ v množství prezentovaných vlastních tagů, později se začala projevovat tendence po originalitě.

H

HACKER – jedinec (počítačový specialista, případně programátor), který má dokonalé znalosti o fungování systému a sítí a dokáže těchto znalostí využít pro své potřeby. Pověštinou zneužívá slabiny a zranitelnost pro své záměry.

HALÓ EFEKT – globální chyba v posuzování lidí, kdy na základě některých osobních pocitů či prožitků, hodnotíme druhou osobu. Zpravidla se jedná o hodnocení jedince podle tzv. prvního dojmu.

HALUCINOGENY – označení pro skupinu psychoaktivních drog.

HANDICAP – znevýhodnění, nerovnost podmínek různého druhu v porovnání se standardem běžné populace. Jedná se o poškození organismu nebo poruchy některé z funkcí. V sociální oblasti se jedná povětšinou o sociální znevýhodnění, v oblasti zdravotnické se může jednat o třídění zdravotně postižených jedinců do jednotlivých skupin. Každý handicap ovlivňuje nejen konkrétního jedince, ale i své okolí.

HAPPY SLAPPING – jedna specifická podoba šikany, která však může mít jednorázovou podobu. Jde o neočekávaný, překvapivý a ve své podstatě zákeřný fyzický útok na vybranou (i zcela náhodně) oběť, a to za účelem pořízení videozáznamu útoku.

HAPTIKA – prostředek neverbální komunikace. Jeden ze způsobů bezprostředního vyjádření tělesného kontaktu s druhou osobou (případně skupinou osob), např. prostřednictvím podáním ruky, poplácáním po ramenou, obejmutí, kontakt tváří apod.

HARASSMENT – všeobecné označení pro obtěžování. Nejčastěji se hovoří o spojení se sexuální tematikou, jako např. vyprávění sprostých anekdot, používání vulgarismů, osahávání, objímání apod. V takovém případě se užívá označení sexual harassment (viz).

HARMONIE (řec. harmonia – hodit se k sobě, spojovat) – soulad, souzvuk, souznění, správný poměr. V oblasti výchovy se jedná na navození určitého klidu a pohody.

HAŠIŠ – droga obsažena v sušené pryskyřice z konopí (viz). Užívá se pro látku THC (viz). V případě kouření usušených listů konopí se droga nazývá marihuana (viz).

HEDONISMUS (hédonismus) – hodnotový životní přístup vycházející z pojetí slasti jako nejvyšší hodnoty, zaměřený na rozkoš, slast a okamžité prožitky.

HETEROSEXUALITA – soubor vlastností a jevů, vyplývajících z fyzického a psychického vztahu mezi mužem a ženou. Heterosexualita (heterosexuální vztah) je opakem homosexuality (viz).

HIERARCHIE HODNOT – uspořádaný systém hodnot člověka podle důležitosti, jakou jim přisuzuje. Každý člověk má vlastní „žebříček“ hodnot, který určuje nejobecnější postoje, životní styl a morálku každého člověka.

HIPPIES („květinové děti“) – neorganizované celospolečenské hnutí, které se po vzniku v 60. letech minulého století v USA rozšířilo téměř do celého světa. Nejednalo se o vyhraněnou strukturovanou cílovou aktivitu, šlo o neorganizované spontánní hnutí, které ve větší či menší míře propagovalo lásku, přátelství, svobodu, tzn. odpor vůči násilí (např. válce ve Vietnamu) apod. Jednalo se o odmítání chování většinové společnosti, odmítání bohatství a budování kariéry, přiklání se k mysticismu, východním náboženstvím, východní filozofií odmítání nástupu vojenské služby.

HIV (Human Immunodeficiency Virus) – virus způsobující onemocnění AIDS (viz). Jednoznačným a prokazatelným přenosem HIV je nechráněný pohlavní styk s infikovanou osobou a bezprostřední přenos infikované krve. Přesto infikování použitou injekční jehlou je velice ojedinělé, v podstatě neproveditelné. Virus HIV nedokáže dlouho „přežít“ bez hostitele.

HMOTNÁ NOUZE – stav, kdy příjmy jedince jsou pod hranicí životního minima (viz).

HOAX (ang.) – v internetovém prostředí označení pro podfuk, smyšlenku, kanadský žert, falešnou zprávu apod. Jedná se o smyšlenou zprávu (příběh), která se šíří v současnosti elektronickou cestou (různé řetězové e-maily apod.). Typické pro hoax je apelování na skutečnost a pravdivost příběhu, zprávy, sdělení, informace a její rozeslání dalším uživatelům. Zpravidla se jedná o nějaká varování, prosbu o pomoc, poskytování nebezpečných rad apod.

Příkladem jsou různé legendy, zaručené zprávy aj. Škodlivost spočívá především v obtěžování příjemců.

HODNOTA – vlastnost přisuzovaná určitému objektu, jevu, situaci, události apod., kterou daná společnost, skupina nebo jednotlivec považují za žádoucí, vhodné a dobré. Hodnoty můžeme třídit podle celé řady kritérií. Rozeznáváme například hodnoty individuální a hodnoty preferované celou společností. Vědní obor, který se zabývá hodnotami a hodnotovou orientací (viz) se nazývá axiologie (viz).

HODNOTOVÁ ORIENTACE – orientování jedince na hodnoty (viz) společnosti, skupiny osob nebo hodnoty jednotlivce. Hodnotová orientace se výrazně podílí na motivaci jedince, podporuje jeho aktivitu a celkovou angažovanost. Vědní obor, který se zabývá hodnotami (viz) a hodnotovou orientací se nazývá axiologie (viz).

HOMOFÓBIE – psychologický a společenský jev, který vychází z intenzivního a nepřekonatelného strachu a obavy z homosexuálně orientovaných osob, Homofobie je založena na předsudcích, intoleranci a neinformovanosti. Zpravidla se nejedná o fobii ve smyslu duševní poruchy.

HOMOSEXUALITA (stejnopohlavnost) – soubor vlastností a jevů vyplývajících z fyzického a psychického vztahu (orientace) k jedinci stejného pohlaví. Opakem homosexuality (homosexuálního vztahu) je heterosexuality (viz). Jedná se o poruchu sexuální orientace, a to na osoby stejného pohlaví. Jedná se o celoživotní orientaci, která není dědičná a jako takovou nelze ani homosexualitu léčit (není zařazena mezi nemoci). Homosexuálně orientovaní muži používají označení gay (slangově se používá také výrazu teplouš, homouš, buzerant aj.), pro ženy se vžilo označení lesbička.

HOOLIGANS (chuligáni) – označení pro radikální (především fotbalové) fanoušky, kteří se sdružují v době zápasů s cílem soupeřit s hooligans jiného mužstva. Vyznačují se velkou agresivitou (viz) a brutalitou (viz). Sportovní utkání bývá záminkou k fyzickému střetu, ke kterému se svolávají prostřednictvím sociálních sítí.

HORIZONTALNĚ ROZŠÍŘENÁ RODINA – typ rodiny rozšířené (viz), kdy ve společné domácnosti žije více osob vzájemně propojených příbuzenskými vztahy, sourozenci se svými rodinami. Z hlediska vztahu sem patří také tzv. vertikálně rozšířená rodina (viz), kdy v jedné rodině žijí např. rodiče, děti a prarodiče. Takové uspořádání je poměrně typické pro romskou populaci.

HOSPITALIZACE – forma dlouhodobého pobytu jedince v nemocnici či v jiném pobytovém zařízení (např. léčebný ústav), během kterého se mu dostává profesionální péče.

HOSPITALISMUS – soubor duševních příznaků vzniklý v důsledku dlouhodobého pobytu klienta ve zdravotnickém nebo výchovném zařízení. V širším slova smyslu je synonymem pro psychickou deprivaci (viz). Hospitalismus u dětí může vést až k vývojové regresi (viz). K symptomům hospitalismu patří pláč, apatie, nechutenství, poruchy spánku, celková povadlost, nezáměr, smutný výraz, stereotypní pohyby.

HOSTILITA – nepřátelské naladění vůči sobě a ostatním, projev chování, které se vyznačuje nepřátelským postojem, tvrdým přístupem někdy spojenému s agresivitou až násilím. Hostilita může být vyvolána žárlivostí, závistí nebo duševní poruchou. Opakem hostility je afiliace (viz).

HPV (Human Papilloma Virus) – nejčastější pohlavně přenosnou chorobu, kterou se v průběhu života se HPV nakazí až 80 % lidí. Vyvolává ji lidský papilomavirus (HPV, nejčastěji typu 6 a 11). V oblasti genitálií (viz) se objeví genitální bradavice (condylomata accuminata), někdy může vyvolat rakovinu děložního hrdla. Dosavadní léčba spočívala v chirurgickém odstranění, nebo v potírání chemickými látkami, v současné době se prosazuje možnost očkování, a to jako prevence.

HRA – dobrovolná činnost, která je svým obsahem samoúčelná. Jedná se o činnost, která se odlišuje od práce i učení. V průběhu vývoje jedince se mění její význam, obsah i provedení. Zpravidla se jedná o činnost vymezenou pravidly a prostorem. Hra představuje také jeden z prostředků výchovy, zvláště pak v období dětství.

HRANÍ ROLÍ – metoda navozující modelové sociální situace a přispívající k analýze vlastního chování jednotlivých účastníků i chování skupiny jako celku; v průběhu života lidé získají mnoho vhodných i nevhodných návyků, které se při společné hře rychleji poznají, tzn., že metoda hraní rolí vede k hlubšímu chápání mezilidských vztahů. Pojem role (viz).

HUMAN RIGHTS WATCH (HRW) – mezinárodní organizace monitorující porušování lidských práv, která jsou zakotvena ve všeobecné deklaraci lidských práv (viz). Právě zmíněný monitoring je hlavní činností HRW, kdy se prostřednictvím vydávaných zpráv o porušování lidských práv ve světě snaží přilákat pozornost, podpořit diskuzi a nápravu. Sídlem HRW je New York.

HYPERSEXUALITA – zvýšená sexuální aktivita, která vzniká na základě zvýšeného sexuálního pudu. Z medicínského hlediska jde o poruchu, na rozdíl od jiných závislostí se nedá vysvětlit biologicky. Jde o problém psychický, kdy jedinec nevyhledává sexuální styk na základě tělesné žádosti, ale proto, že to vyžaduje jeho mysl. Termín hypersexualita zastřešuje termíny nymfomanii (viz) a satyriázu (viz).

HYSTERIE – neuróza, projevující se labilitou, afektivním chováním, egocentrismem, teatrálností apod. Někdy může docházet až k poruchám zraku, řeči, čichu nebo hybnosti, bez organického podkladu.

CH

CHARAKTER – souhrn relativně stabilních vlastností osobnosti, jimiž člověk projevuje svůj vztah k lidem, hodnotám, objektům nebo činnostem. Úzce souvisí s hodnotovými orientacemi člověka.

CHARTA PRÁV DÍTĚTE – viz práva dětí.

CHILD GROOMING – zneužití informačních technologií k seznámení se s dítětem (nezletilou osobou) se záměrem sexuálního zneužití. Např. na základě nabídky k modelingu, žádá odesílatel obět' o zaslání fotografie v podobě aktu, za účelem nabídky pomoci v umělecké kariéře apod. V obecné rovině se používá označení cybergrooming (viz).

CHOVANEC – starší označení pro děti umístěné do ústavní péče. Dnes se užívá označení klient. Chovancem označujeme osobu ve výkonu zabezpečovací detence.

CHOVÁNÍ – souhrn všech zaznamenaných projevů (např. jednání, myšlení) člověka, které jsou však výsledkem vnitřních stavů, sociálních podmínek, záměrného i nezáměrného působení a situace. V souvislosti s výchovou nejčastěji hovoříme o poruchách chování (viz etopedie).

CHUDOBA – sociální status jedince, která prostředky (podmínky) na zajištění základních podmínek pro důstojný život a uspokojení základních lidských potřeb obvyklých v dané společnosti (tzv. životní standard). S chudobou souvisí celá řada indikátorů, jako např. voda, jídlo, ošacení, lékařská péče, vzdělání apod. Chudoba v rozličných prostředích může být vnímána značně individuálně a tím i odlišně.

I

IDENTITA – totožnost, vnímání sebe sama.

IDENTIFIKACE – nevědomé ztotožnění se s jiným člověkem nebo skupinou, která mu imponuje. Jedná se o emotivní proces.

IMAGE – celková osobní reprezentace, mínění o nějaké osobě. Image si vytváříme sami – zahrnuje náš celkový vzhled, upravenost, komunikační slovní a neslovní dovednosti, pracovní zdatnost, pověst, která nás předchází. Image se může týkat i firmy, zboží, služeb. Je to záměrné působení na veřejné mínění.

IMIGRACE – přistěhování jedince z jiného státu. Jde o opak emigrace (viz).

IMPULSIVNÍ ZNÁSILNĚNÍ – podnětem ke znásilnění je okamžitá situace, která nebyla naplánovaná (naprogramovaná). Podnětem se může stát provokace (vydráždění) násilníka budoucí oběti. Rozeznáváme ještě: agresivní znásilnění (viz), sadistické znásilnění (viz), skupinové (hromadné) znásilnění (viz) a prestižní znásilnění (viz).

IMUNITA – obranyschopnost organismu proti infekcím (v imunologii), ale i pro označení osvobození jistých osob od trestního stíhání (např. politici, diplomati aj.).

IMUNIZACE – odolnost před konkrétním společenským nežádoucím jevem. Jedná se o zásadní záměr v systému prevence (viz), zejména pak primární prevence (viz). Psychická imunizace – aktivní překonávání potíží, imunizace postojů – odolnost vůči změně.

INCEST – pohlavní styk mezi nejbližšími příbuznými, někdy se užívá označení krvesmilstvo. Ve většině společností se incest považuje za tabu a jeden z největších možných zločinů. Důvodem odsouzení tohoto styku je nebezpečí genetických poruch u potomků, kteří by se narodili z takového vztahu. V průběhu historie nebyl incestní vztah vždy odsuzován, ba právě naopak. Klasickým příkladem byl starověký Egypt (např. rod Ptolemaiovců).

INDIVIDUALITA – základní kvalita osobnosti daná odlišností od druhých. Člověk sám sebe chápe jako jedinečný, svérázný subjekt, což se projevuje v jeho chování a jednání.

INDIVIDUÁLNÍ INTEGRACE – znamená vzdělávání žáka v běžné škole a v některých případech ve speciální škole určené pro žáky s některým druhem zdravotního postižení.

INDIVIDUÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ PLÁN – je vytvářen v souladu s vyhláškou MŠMT. Jeho obsahem je vzájemná dohoda mezi učiteli, výchovným poradcem, vedením školy, příslušným žákem a jeho zákonnými zástupci o postupech, které budou využity, aby byly naplněny potřeby žáka, aby byl využit jeho potenciál a současně byly definovány postupy, jak bude žák vzděláván. Umožňuje potřebným jedincům významné procedurální i obsahové odchylky při edukaci. Je vytvářen pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a pro žáky mimořádně nadané; musí splňovat určité obsahové i formální náležitosti. Na jeho přípravě se podílejí: třídní učitel, výchovný poradce, odborníci z PPP a zaangažovaní učitelé, za jeho zpracování odpovídá ředitel školy.

INGRACIACE – jedna z technik manipulace, kdy cílem manipulátora je vytvářet zkreslený obraz sebe sama v očích manipulovaného, a to pomocí lichocení, podlézání apod.

INKLUZE – ve školské praxi je chápána jako způsob vzdělávání, kdy žák je začleněn již na počátku povinné školní docházky do hlavního vzdělávacího proudu. V naší praxi se často setkáváme s tím, že pojem inkluze je chápán identicky s pojmem integrace (viz).

INSTITUTE (lat. institute) – zařizovat, zřizovat. Označuje se tak udržovaný zákon, zvyklost praxe a i organizace. Pojem instituce je označována i rodina, školství, církev, právo a ekonomický systém.

INSTITUTE TOTÁLNÍ – jde sociologický termín, který do sociologie zavedl Erving Goffman. Podle něj jsou totálními ty instituce, v nichž jsou všechny stránky života jedince – klienta podřízeny a řízeny pravidly platnými v těchto institucích. Jedinci tu jsou po dlouhou dobu izolováni, jejich individualita je potlačena a jejich životy jsou zcela řízeny vedením těchto organizací. Příklady takových institucí, kterým se říká totální, jsou například kasárna, vězení nebo léčebny pro duševně choré.

INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVA – bývá označována jako rezidenční výchova. Termín rezidence, rezidenční výchova označuje pobyt dítěte v daném ústavu. Institucionalizace pak symbolizuje všechny okolnosti plynoucí především z dlouhodobého umístění dítěte do rezidenční výchovy, ústavní výchovy.

INTEGRACE – proces začlenění, vřazování, spojování ve vyšší celek. Vyjadřuje míru vnitřní soudržnosti určité sociální skupiny. Vnitřní soudržnost má vliv např. na úspěšnou realizaci společných aktivit, cílů aj. Zaměřuje se i na způsob školního vzdělávání žáků. Integrací rozumíme i návrat žáka do hlavního vzdělávacího proudu poté, co byl žák vzděláván ve speciální škole.

INTELIGENCE – komplexní schopnost řešit složité problémy a úspěšně se vyrovnat s novými situacemi. Velmi často se inteligence hodnotí na základě získaných školních znalostí (IQ). V posledních letech se však prosadil názor, že inteligencí je více druhů a že důležitější než IQ je tzv. EQ – emocionální inteligence, založená na vztahu k lidem, na empatii (viz), adaptabilitě (viz) a flexibilitě (viz).

INTERKULTURNÍ SPOLEČNOST – příslušníci různých kulturních, náboženských, etnických a národnostních či zájmových skupin vcházejí do vzájemných kontaktů, vzájemně poznávají své odlišné hodnoty a způsoby života, vyměňují si poznatky a zkušenosti, využívají plně možností, které nabízí kulturní rozmanitost.

INTERMEDIÁTOR – osoba, která může nějakým způsobem působit na primární cílovou skupinu adresátů (děti, mládež), a to přenášet znalosti, ovlivňovat postoje a chování. Intermediátorem může být rodič, pedagog, vychovatel, trenér, sportovec, vedoucí zájmového kroužku, předsedající sdružení, umělec, policista, lékař, duchovní, politik aj. Mezi interemediátory patří také vrstevníci a tzv. exuser (viz). Výchovný dopad entermediátorů spočívá v prezentaci odpovídajících názorů a stanovisek na veřejnosti a v médiálních prostředcích. Ne vždy vystupují v roli lektorů v primárně preventivním programu.

INTERPERSONÁLNÍ KONFLIKT – jeden z druhů konfliktů (viz), který se vztahuje konfliktům mezi jednotlivými osobami nebo skupinami osob. Další druhem konfliktu může být intrapsychický konflikt (viz), který se odehrává uvnitř osobnosti (tzn. konflikt se sebou samým).

INTERRUPCE – je umělé přerušování těhotenství a to nejčastěji do 12. týdne od početí. Platí, že čím dříve dojde na základě zvážení všech důvodů k interrupci, tím lépe pro organismus ženy. Z tohoto pohledu je snaha provádět interrupce co nejdříve. Provádí se ve zdravotnických zařízeních na základě svobodného rozhodnutí ženy neukončit těhotenství porodem.

INTRAPSYCHICKÝ KONFLIKT – jeden z druhů konfliktů (viz), který se odehrává uvnitř osobnosti (tzn. konflikt se sebou samým).

INTOLERANCE – absence úcty (respektu) k odlišným způsobům chování a jednání jiných osob, např. v rovině přesvědčení, názorů, víry atd.

INTOXIKACE – stav lidského organismu, kdy následkem aplikace určitého množství psychoaktivní látky (např. drog, léku) dochází k poruše vědomí, rozpoznávacích funkcí, vnímání, emocí, chování apod. Průběh intoxikace je u různých osob rozličný a závisí na typu a množství.

INTERAKCE – vzájemné aktivní působení lidí mezi sebou navzájem, ovlivňování jedinců i skupin a prostředí. Jedná se o aspekt sociální komunikace.

INTERVENCE – vměšování, zásah, zákrok v něčí prospěch, kterým se snažíme změnit některou charakteristiku dítěte nebo skupiny. Základ intervence ve škole tvoří kvalitní výuka a management třídy. Typy intervence: individuální či skupinová nebo podle času – krátkodobá a dlouhodobá. Forma intervence záleží na věku dítěte.

INTROVERT – typ osobnosti zaměřené do sebe, do vlastního nitra, na sebe sama, na svůj vnitřní svět, prožitky, city a myšlenky. V patologické míře se může jednat o ztrátu kontaktu s realitou.

IQ (intelligenční kvocient) – číselné vyjádření úrovně inteligence poměrem mentálního věku dosaženého v testu k věku kalendářnímu, násobeno stem. Průměrná inteligence odpovídá přibližně IQ 90-109 bodů, podprůměrná 80-89, nadprůměrná od 110-130 bodů.

IRONIE – skrytá forma agrese, výsměch, znehodnocování chování druhé osoby – jedna z forem manipulace s lidmi.

J

JOINT (slangově špek, brko) – označení pro marihuanovou cigaretu.

JUVENILNÍ DELIKVENCE – viz kriminalita mladistvých.

K

KALOKAGATHIA – z antické doby pojímaný ideál harmonického souladu a vyváženosti těla a ducha. Představa ideálu sehrávala v rozličných výchovných modelech, založených na propojení fyzické zdatnosti s morálkou, významnou roli.

KANDAULISMUS – eroticko-sexuální deviace v objektu, při které dochází k uspokojení pohledem na cizí osobu, která má pohlavní styk s vlastním partnerem (např. pohled muže na soulož cizího muže s vlastní manželkou).

KAPAVKA (lat. Gonorrhoea) – hnisavé onemocnění pohlavních orgánů a močových cest způsobené bakterií *Neisseria gonorrhoeae*. Jde o pohlavně přenosné onemocnění (viz) přenášené výhradně pohlavním stykem. Má obvykle charakter hnisavého zánětu sliznic pohlavních a vylučovacích orgánů, případně konečníku. Příznaky nákazy se projevují především u muže a jsou nepřehlédnutelné. Krátce po nákaze (do 3-5 dnů) se objevuje u muže prudké pálení při močení a po ránu výtok z močové trubice. Po několika dnech bolestivé příznaky mizí. Infekce se ale šíří dále. Následky neléčené kapavky mohou mít kruté dopady, zvláště pak u žen může dojít k neplodnosti. Nemoc je snadno vyléčitelná.

KARIÉROVÉ PORADENSTVÍ – jedna ze základních činností výchovného poradce na všech typech škol. Žákům je poskytována informace o různých formách dalšího navazujícího studia, je jim zprostředkována informace o přípravných kurzech ke studiu a dalších aktivitách škol. Výchovný poradce spolupracuje s PPP, úřady práce a souvisejícími institucemi, které informují žáky o jejich možné profesní kariéře.

KASTA – uzavřená společenská skupina; příslušnost ke kastě je dědičná na rozdíl od sociální vrstvy, kde je možnost postupu na základě schopností jedince. Dnes se uplatňuje kastovní systém zejména v některých zemích Asie (např. Indie).

KAUZALITA (lat. causa – příčina) – jedná se o příčinnou souvislost mezi příčinou a jejím následkem, tzn. kdy jeden jev vyvolává jev druhý.

KÁZEŇ – společenský jev spočívající ve vědomém dodržování stanovených nebo dobrovolně přijatých norem chování (viz). Zvláštním druhem kázně je tzv. školní kázeň (viz), kdy jde o vědomé dodržování školního řádu a pravidel stanovených učiteli a vedením školy. Opakem kázně, resp. porušování kázně se označuje jako nekázeň (viz).

KLIENT – novější označení pro děti umístěné do ústavní péče (viz). Dříve se užívalo označení chovanec.

KLEPTOMÁNIE – psychiatrické onemocnění, které spočívá v neovladatelném nutkání krást, a to i opakovaně. Specifickým rysem je krádež povětšinou nepodstatných věcí, které nesloží k vlastnímu obohacení. Jedinec cítí před krádeží určité napětí, které jej stimuluje a naopak, po skončení cítí uvolnění.

KLÍČOVÉ KOMPETENCE – soubor požadavků na vzdělání, zahrnující vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a pracovní uplatnění. Jsou univerzálně použitelné v různých situacích. Ve výuce se neváží na konkrétní vyučovací předměty, lze je rozvíjet prostřednictvím všeobecného i odborného vzdělávání, v teoretickém i praktickém vyučování, ale i prostřednictvím různých dalších aktivit doplňujících výuku, kterých se žáci sami aktivně účastní.

KLOKÁNEK – jedná se o alternativu k ústavní výchově, které je zřizováno od roku 2000 (první Klokánek byl zřízen v Žatci) občanským sdružením - Fondem ohrožených dětí (FOD –

viz) pro děti vyžadující neodkladnou pomoc (zanedbávané dítě, dítě na kterém je páchána trestná činnost, hospitalizace jediného rodiče apod.). Děti (od narození do věku 26 let) lze do zařízení umístit i na základě žádosti zákonných zástupců. Klokánek nepřijímá děti s těžkým tělesným postižením, s těžkým mentálním postižením, osoby trpící těžkou formou psychóz, osoby závislé na alkoholu a omamných látkách a osoby, jejichž zdravotní stav vyžaduje nepřetržitou lékařskou péči.

KOADAPTACE – jeden z prostředků řešení konfliktu (viz), které spočívá ve vzájemném přizpůsobení se. Dalšími prostředky urovnání konfliktu je persuázie (viz), které spočívá v přesvědčování a konsensus (viz), který představuje souhlas, shodu.

KOCOVINA – stav lidského organismu po vymizení alkoholu (viz) z krve, který se vyznačuje vyšším rizikem spánku, nevolností, tělesnými a duševními obtížemi apod. Může se objevit i zhoršení některých nemocí (např. vysoký tlak, cukrovka, epilepsie, nemoci trávicího traktu aj.).

KOEDUKACE – společné vzdělávání a výchova chlapců a děvčat.

KOHABITACE – soužití dvou partnerů v sexuálním vztahu, bez legalizace vzájemného vztahu, tzn. mimo manželství (viz).

KOJENECKÁ ÚMRTNOST (infant mortality) – údaj o počtu zemřelých kojenců v daném období (děti zemřelé do jednoho roku dokončeného věku), připadajících na 1000 živě narozených dětí ve stejném období. Odlišovat od novorozenecké úmrtnosti (viz), což je údaj o počtu zemřelých novorozenců v daném období (děti zemřelé ve věku 0-27 dnů), připadajících na 1000 živě narozených dětí ve stejném období.

KOJENECKÝ ÚSTAV – zařízení spadající do kompetence ministerstva zdravotnictví. Jsou do něj umísťovány děti do věku tří let, které z různých důvodů nemohou být vychovávány v rodině. KÚ poskytují komplexní péči dětem se závažnými sociálními či zdravotními problémy.

KOKAIN – alkaloid obsažený v jihoamerickém keři koka pravá. V roce 1860 kokain uměle vyrobil německý biolog Albert Niemann, Kokain se nejčastěji aplikuje vdechováním (tzv. lajny). Používá se i aplikace prostřednictvím injekční jehly, popřípadě kouřením, a to zpravidla společně s marihuanou (viz) nebo tabáku.

KOMERČNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ DĚTÍ – využívání dětí k vlastnímu obohacení. Jednou z nejčastějších forem komerčního zneužívání je dětská prostituce, obchod s dětmi za účelem dětské prostituce, dětská pornografie aj. Tyto formy komerčního zneužívání jsou průvodním znakem rozvojových zemí. V mnoha zemích (včetně České republiky) je komerční zneužívání dětí trestným činem.

KOMUNIKACE – přenos informací (informačních obsahů) mezi jedinci, komunikačními systémy, případně za použití rozličných médií. Komunikace probíhá nejčastěji prostřednictvím jazyka. Rozeznáváme komunikaci verbální (pomocí mluveného nebo

tištěného slova) a neverbální (např. gestikulace). Komunikace mezi lidmi se označuje jako sociální komunikace (viz). Rozeznáváme i další druhy komunikace, jako např. pedagogickou komunikaci (viz), která se odehrává v prostředí školy.

KOMUNITA (lat. cum – spolu, tunere – darovat) – společenství lidí žijících či spolupracujících v jedné instituci nebo v jedné lokalitě, např. sousedská komunita, náboženská komunita, spolupracovníci, spolky, kluby apod. Členové určité komunity se pravidelně a často stýkají, jejich vzájemné vazby a kontakty jsou intenzivní. Komunita terapeutická (léčebná) se zaměřuje na pomoc lidem s psychickými problémy; výcvikové komunity se zaměřují na sebepoznání, na nácvik nezbytných komunikačních dovedností apod. V poslední době se utvářejí na internetu komunity, které mají podobu diskusních fórů apod.

KONDOM (prezervativ) – účinný antikoncepční prostředek současně sloužící jako jediný způsob prevence proti pohlavně přenosným nemocem, zejména proti viru HIV (viz). Kondom je vyráběn ze slabého latexu. V zemích Evropské unie se uplatňuje jednotná norma pro velikost (délka 170 mm, šířka od 44 do 56 mm) a jednotné testy pro elektronické odkrývání defektů ve stěnách kondomů a testy pevnosti.

KONFLIKT – rozpor, střet dvou protichůdných sil, tendencí, snah, zájmů, potřeb, názorů apod. Rozeznáváme konflikty interpersonální (viz). Konflikt úzce souvisí se stresem. Prostředkem řešení konfliktů je persuazie (viz), konsensus (viz) a koadaptace (viz).

KONFORMITA (lat. noc-formis – shodného tvaru) – tendence jedince, na základě potlačení vlastních projevů a přizpůsobit své jednání, názory, postoje, chování apod. skupině (společnosti), ve které žije.

KONJUGÁLNÍ RODINA (noc – spolu, jug – spřažení) – klasický typ rodiny, podle vnitřní struktury, kde společně žijí manžel, manželka, děti a některý z manželů (v našem prostředí zpravidla muž) zaujímá řídicí pozici. Do daného typu patří i polygamie a polyandrie. Do konjugálního typu patří především nukleární rodina. Vedle konjugální rodiny, rozeznáváme ještě konsanguinální rodinu (viz) a matrifokální rodinu (viz).

KONOPI (Cannabis) – rod jednoletých bylin z čeledi konopovitých. Některé druhy se pěstují pro své léčebné, případně rekreační účinky, zvláště pro obsaženou látku THC (viz). Usušené listy květenství samičích rostlin konopí (viz) se nazývá marihuana (viz), sušená pryskyřice z rostliny je droga zvaná hašiš (viz).

KONOPNÉ LÁTKY – látky, které mají svůj základ v konopí (Cannabis – viz).

KONSANGUINÁLNÍ RODINA (con – spolu, sanguis – krev) – typ rodiny, podle vnitřní struktury, která je spojena pokrevními svazky, kde mohou dále žít i příbuzní z manželovy či manželčiny strany. Vedle konsanguinální rodiny, rozeznáváme ještě matrifokální rodinu (viz) a konjugální rodinu (viz).

KONSENSUS – jeden z prostředků řešení konfliktu (viz), které spočívá v souhlasu a shodě. Dalšími prostředky urovnání konfliktu je koadaptace (viz), která spočívá ve vzájemném se přizpůsobení a persuázrie (viz), která vychází z přesvědčování další osoby nebo skupiny osob.

KONTRAKULTURA – viz subkultura.

KONVENCE PRÁV DÍTĚTE – viz práva dětí

KONFORMITA (lat. noc-formis – shodného tvaru) – obecná tendence člověka přizpůsobovat své názory a jednání názorům, postojům a způsobům chování skupiny, v níž jedinec žije nebo se snaží do ní dostat; může se jednat také o osobní rys člověka – potřebu nelišit se od skupiny. Konformita je považována za jeden ze způsobů individuální adaptace, kdy jedinec přijímá kulturní cíle i institucionalizované prostředky vedoucí k dosahování cílů.

KONKUBINÁT (lat. concubinatus – pohlavní soužití) – starší označení pro soužití muže a ženy mimo manželství. Většinou se užívá pro takový způsob označení nesezdané soužití. Dříve se užívalo označení „*žití na hromádce*“. Důvodem může být nemožnost takový vztah legalizovat uzavřením manželství, například v důsledku stávajícího manželství jednoho z partnerů. Konkubinát bývá příznačný pro společnosti, v nichž není dovolen rozvod. Je zapotřebí rozlišit konkubinát od dočasného mileneckého soužití. Žena žijící v konkubinátu se označovala jako konkubína, kuběna, souložnice apod.

KOORDINÁTOR PRIMÁRNÍ PREVENCE – pracovník státní správy (např. magistrátu, krajského úřadu), který má za úkol koordinovat protidrogovou politiku na svém území. Odpovídající kompetence k výkonu své funkce získává absolvováním odpovídajícího vzdělávacího bloku (kurz, vysokoškolské studium apod.). V prostředí škol se koordinátor primární prevence nazývá „*školní metodik prevence*“ (viz).

KORUPCE – (lat. corrumpere = zmařit, zkazit, uplácet, podplácet) nežádoucí jednání, kterým osoba v konkrétním společenském postavení zneužívá (resp. využívá) dané společenské pozici k obohacení sama sebe nebo třetích osob, přičemž užitek a prospěch z takového jednání mají všichni zúčastnění. Korupční jednání představuje trestní čin, pro všechny aktéry.

KRÁDEŽ – neoprávněné zmocnění se majetku někoho jiného (osoby, firmy, případně státu) nebo proti jeho vůli.

KRIMINALISTIKA – vědní obor objasňující vznik, shromažďování a využívání rozličných stop a soudních důkazů k úspěšnému odhalení, vyšetřování a předcházení trestné činnosti. Vědní disciplína má interdisciplinární charakter, při kterém jsou využity nejnovější poznatky z celé řady dalších vědních oborů.

KRIMINALITA – veškeré páchaní přestupků nebo trestných činů, tzn. chování (viz), které je v příkrém rozporu s obsahem trestního práva. Kriminalita – trestní činnost se dále člení na: obecnou (majetkovou, násilnou a mravnostní) a hospodářskou. Podle věku rozeznáváme

dětskou kriminalitu (též *dětská delikvence*, *predelikvence*, *prekriminalita*) a *kriminalitu mládeže* (viz), také se užívá označení *kriminalita mladistvých*, *juvenilní delikvence*.

KRIMINALITA MLÁDEŽE (též *juvenilní delikvence*) – páchaní přestupků nebo trestných činů, které je v příkrém rozporu s obsahem trestního práva a týká se věkové kategorie 15 – 18 let. Vliv vrstevníků je velmi silný, vytváří se party, mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli, ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páchána živelně pod vlivem momentální situace, převládá emotivní motivace oproti rozumové. K nejčastějším deliktům mladistvých patří: násilí (proti jedinci nebo skupině – viz), opilství, výtržnictví, rozkrádání (krádež – viz), vandalismus, toxikomanie (viz), prostituce (viz), gamblerství (viz), neoprávněné užívání motorového vozidla.

KRIZE (lat. *crisis* – rozhodnutí, rozsouzení, řec. *krino* – oddělit, vybrat, volit) – setkání s realitou, se kterou nejsme schopni sami nebo za pomoci ostatních, v přijatelném čase a dostupnými způsoby se vypořádat, zvládnout ji a řešit. Za krizi považujeme situace, které jedince „*vychylují*“ z rovnováhy a vyvolávají stres.

KRIZOVÁ INTERVENCE – způsob rychlé (okamžité) psychologické nebo sociální pomoci jedinci, který se ocitl v krizové situaci a není schopen sám nebo za pomoci sociálního prostředí vzniklou situaci řešit.

KRVESMILSTVO – viz incest.

KULTURA (lat. *culture* – pěstovat) – v širším pojetí nezbytná podmínka lidského života, do které spadá soubor materiálních i nemateriálních výsledků lidské činnosti. V užším slova smyslu je kultura pojímána jako projev chování lidí, neboť s kulturou se člověk nerodí, ale postupně přebírá a obohacuje, a to nejvýrazněji kolektivní formou. Kultura v užším pojetí se vztahuje k určitému společenství v podobě zvyků, rituálů, symbolů, respektování tabu, sdílení vyhraněného hodnotového systému, způsobu komunikace atd. Osvojování si určité kultury se označuje jako *enkulturace* (viz). V rámci jedné kultury se mohou vytvářet i menší subskupiny, které označujeme jako *subkultura* (viz).

KULTURA MASOVÁ - zvláštní typ kultury, přístupné, dostupné a určené co nejširšímu okruhu lidí (bez rozdílu pohlaví, věku, vzdělání, národnosti, profese, politického či náboženského vyznání). Je spojována se zábavou a s takovými vjemy, nad kterými se nemusí moc přemýšlet, často dochází ke zjednodušování témat, problémů.

KULTURNÍ VZORCE – ustálené způsoby chování konkrétního etnika, vyznačující se konkrétními hodnotami a normami.

KUPLÍŘSTVÍ – označení pro podporování a především organizování prostituce. Označení *kuplíř* (lidově – *pasák* – viz) se používá pro osoby, které *kuplířství* provozují. V civilizovaných zemích je *kuplířství* považováno za trestní čin. Podle trestního práva České republiky se *kuplířství* dopouští ten, kdo jiného zjedná, přiměje, nebo svede k provozování prostituce.

KURÁTOR (lat. curator – opatrovník, správce) – v oblasti sociální práce se můžeme setkat s dvěma typy kurátorů, a to sociálním kurátorem (viz) a kurátorem pro děti a mládež (viz).

KURÁTOR PRO DĚTI A MLÁDEŽ – sociální pracovník působící na orgánu sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a obecních úřadech. Úkolem kurátora pro děti a mládež je provádět opatření směřující k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte. V praxi se jedná např. o dohled nad zanedbáváním školní docházky, konzumace alkoholu a dalších návykových látek apod. Existuje i další typ kurátorů, a to kurátor sociální (viz).

KURÁTOR SOCIÁLNÍ – sociální pracovník, který působí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a obecních úřadech, kde kromě přímé práce s osobami ohroženými sociálním vyloučením, zajišťuje také koordinační činnosti v oblasti sociálních služeb. Existuje i další typ kurátorů, a to kurátor pro děti a mládež (viz).

KVARTÁLNÍ PREVENCE – jeden z typů prevence (vedle primární, sekundární, terciární – viz), který spočívá v navrácení osob do normálních podmínek.

KYBERSTALKING (angl. cyberstalking) – zneužívání internetu, mobilních telefonů, případně dalších informačních a komunikačních technologií ke stalkingu (viz). Při kyberstalkingu je těžké a komplikované odhalení pachatele, a to vzhledem k velké míře anonymity. Proto je těžko taková trestná činnost dokazatelná a postižitelná.

KYBERŠIKANANA (angl. cyberbullying, online bullying) – jedna z forem šikany prostřednictvím počítače, kdy pachatel ničí oběť uveřejňováním zesměšňujících, důvěrných (intimních) informací, výhrůžných zpráv, případně eroticko-pornografických fotografií (videí), které ale mohou být i montáží přes chat, e-mailly apod. Jedná se o jednu z forem stalkingu (viz), resp. kyberstalkingu (viz).

L

LABELING (nálepkování či etiketizace – viz) – jedna z teorií sociální deviace (viz), která se zařazuje mezi konstruktivistické teorie. Jedná se o proces přidělení takové diagnózy klientovi, která zpravidla zůstává po zbytek života. Tzv. etiketa, nálepka se přidělí dle určitých prvotních znaků, často i chybně a okolí se následně chová k danému jedinci dle dané nálepky. V další fázi člověk sám přijímá nálepku a chová se dle očekávání okolí. V souvislosti s labelingem je nutno zmínit pojem stigma (viz), kterým je nějaká osoba ve skupině (společnosti) negativně odlišena.

LABILITA – nepevnost, nestálost, nevyváženost, kolísavost, vratkost.

LAPS – jednorázové (izolované) užití alkoholu nebo drogy, a to po období abstinence (viz). Lidově se užívá označení „uklouznutí“. Přejde-li jednorázové užití k návratu k užívání po období abstinence (viz), označujeme daný stav jako relaps (viz).

LÁSKA – pozitivní, intenzivní citový vztah k jiné osobě, věci, ideji i k sobě samému. Má mnoho různých podob, např. láska partnerská, rodičovská, k vlasti apod.

La Strada Česká republika, o. p. s. – specializovaná nezisková organizace, která se zabývá problematikou pomoci osobám proti obchodování s lidmi a jejich vykořisťování, pojmenovává její příčiny, poskytuje sociální a prevenční služby. K jejím aktivitám patří např. provozování azylového bydlení, provozování linky SOS a Info linky, ale také kampaně, aktivity přímo v terénu apod. La Strada ČR byla založena v roce 1998 (někdy se uvádí i 1995) a stala se spoluzakladatelkou mezinárodního sdružení La Strada International.

LATENCE (lat. latens – skryté, utajené, nezjevné) – atribut jevu, kdy jev jako takový je ukrytý, utajený, přesto se běžně vyskytující. Např. latentní prostituce, latentní kriminalita apod.

LEGALIZACE – povolení volného prodeje látek, ale také činnosti (např. prostituce), které byly dříve zákonem zakázané. Legalizace může upravit např. věkové omezení. Legalizace tzv. lehkých drog v České republice představuje hojně diskutované celospolečenské téma.

LEGÁLNÍ DROGA – droga, jejichž výroba, prodej a konzumace jsou povolené s určitým věkovým omezením nebo přímo bez legislativního omezení. Do skupiny legálních drog patří např. tabákové výrobky a alkohol. V širším pojetí také káva, čaj nebo nápoje obsahující kofein, tein a jiné, povzbuzující látky.

LGBZ – zkratka složená z označení Lesba, Gay, Bisexuál, Transventitismus. Jedná se o synonymum označení Quer (viz).

LEGISLATIVA – tvorba právních předpisů a činnost zákonodárných sborů při výkonu zákonodárné moci.

LEGITIMITA (lat. legitimus – oprávněný) – oprávněnost nároku na konkrétní majetek, čin, uznání práva na výkon moci, ještě v obecnějším pojetí pak na konkrétní jednání v souladu se společenskými normami.

LIBERÁLNÍ STYL VÝCHOVY – také slabé vedení. Takový způsob vedení, kdy dospělý řídí děti málo či vůbec, neklade na ně konkrétní požadavky a pokud ano, nevyžaduje jejich důsledné plnění. Existují i další styly výchovy (viz).

LIDSKÁ PRÁVA – soubor mezinárodně uznávaných práv ekonomických, sociálních a kulturních, občanských a politických, a to včetně mechanismů zajišťujících ochranu těchto práv. Základ souboru tvoří Charta OSN a Všeobecná deklarace lidských práv, které přijalo Valné shromáždění OSN dne 10. 12. 1948. Lidská práva jsou dále rozvíjena a konkretizována prostřednictvím četných deklarací, dokumentů a dohod, a to s celosvětovou působností nebo

na úrovni regionální dohody (např. Evropská úmluva i lidských právech). Monitorování stavu dodržování lidských práv se zabývá především Amnesty International (viz).

LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD – ústavní zákon České republiky vycházející ze Všeobecné deklarace lidských práv (viz) a upravující vzájemný vztah mezi občanem a Českou republikou jako státem.

LSD (Diethylamid kyseliny lysergové) – psycheledická droga. Vykazuje psychoaktivní účinky při nízkých dávkách. Dosud nebylo vědecky prokázáno, že by na LSD vznikala závislost (návyk). Ale je prokázáno několik případů předávkování, které končilo smrtí. Nebezpečné je užívání LSD v době těhotenství, kdy dochází prokazatelně k poškození plodu. LSD objevil švýcarský chemik A. Hofmann v roce 1938, psychoaktivizační účinky objevil náhodně až v roce 1943.

LUES – viz syfilis.

LYSOHLÁVKA (Psilocybe) – jedna z přírodních drog, obsahující halucinogenní látky psilocybin a psilocin, které mají podobné účinky jako LSD. Vzhledem k tomu, že obsah halucinogenních látek se v jednotlivých druzích značně liší, hrozí vysoké riziko předávkování. V našich zeměpisných šířkách roste lysohlávka tajemná (Psilocybe arcana), Lysohlávka česká (Psilocybe bohemica), Lysohlávka moravská (Psilocybe moravica) a další. Oblíbeným místem jsou trouchnivější zbytky stromů a dalších dřevin. Měsícem sběru je období září – listopad.

LYSOHLÁVKA TAJEMNÁ (Psilocybe arcana) – jedna z přírodních drog. Houba roste v našich lesích, kde dorůstá výšky 10 cm a má 3 -5 cm žlutavě hnědý lupenovitý klobouk.

M

MAFIE – označení pro organizovanou skupinu osob, která páchá trestnou činnost, jako např. obchod s drogami, zbraněmi, praní tzv. praní špinavých peněz (viz), vydírání apod.

MAJORITA (lat. maioritās – většina) – obecný výraz pro většinu v určitém společenství. Používá se ještě výraz absolutní většina, a to zejména při volbách. Opakem majority je minorita (viz). Např. naše společnost vystupuje jako majoritní k minoritě homosexuálních jedinců.

MALADAPTACE – nepřizpůsobivost; obtížné nebo téměř nemožné kontaktování s jinými lidmi, prostředím.

MANIPULACE – promyšlené jednání manipulátora, který chce skrze manipulovaného dosáhnout vlastních cílů. Jedná se o naučené vzorce chování a jednání, které umožňují nepřímo získat to, co nelze dosáhnout přímým jednáním (cestou). Podkladem k takovému jednání je zpravidla pocit méněcennosti, sebedoceňování, nízké sebedůvěry a nejistoty.

Zpravidla bývá manipulace chápána v negativních konotacích. Může však plně sloužit i pozitivním cílům manipulátora, kdy jsou manipulovanému záměrně zamlčována určitá fakta (např. říkáme pouze pozitiva a negativa zamlčujeme). Jedním ze způsobů manipulace s dětmi za účelem jejich poslušnosti je hrozba (např. čertem).

MANŽELSTVÍ – dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy na základě zákonem stanoveného způsobu, přičemž jeho hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí. Manželství se uzavírá na základě svobodného a souhlasného prohlášení muže a ženy o dobrovolném vstupu do manželství. Prohlášení se činí veřejně, za přítomnosti dvou svědků. Sňatek může být občanský (civilní) nebo církevní (viz). Manželství končí smrtí jednoho z manželů nebo rozvodem (viz).

MARIHUANA – droga, která se získává usušením květenství rostlin konopí s obsahem nad 0,3 % THC (viz). Tzv. pravlastí marihuany Střední a jižní Asie. Podle archeologů ji lidé začali pěstovat přibližně 3000 před n. l., kdy zřejmě v Indii prvně poznali její psychotropní účinky a začali využívat zejména k náboženským účelům. Z významných osobností, které holdovaly marihuaně, patřil např. americký prezident George Washington (1732 – 1799).

MARGINÁLNÍ (lat. margo, marginalis – okrajový, mezní) – v sociální patologii se jedná o označení pro tu část společnosti, která se pohybuje na okraji společnosti a je zřetelně od ní odlišena (např. bezdomovci, prostitutky, alkoholici aj.).

MATEŘSTVÍ – jeden z možných způsobů jednoho z rodičů (v naprosté většině ženy) k dítěti. V případě, že se jedná o muže, označujeme takový vztah jako otcovství (viz).

MATRIARCHÁT – výstižněji matrilineární uspořádání, je forma společnosti spojená prostřednictvím ženské linie, kdy žena jako udržovatelka rodu má významné postavení. Nejde o nadvládu žen nad muži. Po rozpadu prvobytně pospolné společnosti došlo ke změně v postavení v čele rodinné (skupinové) formace. Místo matriarchátu nastupuje patriarchát (viz).

MATRIFOKÁLNÍ RODINA (lat. mater – matka, focus – ohnisko, střed) – typ rodiny, podle vnitřní struktury, která se skládá z matky a jejích dětí. V praxi se může jednat o případ svobodné matky s dítětem, rozvedené matky s dítětem, případně dlouhodobě nežijící ve společné domácnosti s otcem. Vedle matrifokální rodiny, rozeznáváme ještě konsanguinální rodinu (viz) a konjugální rodinu (viz).

MATRILINEÁRNÍ – označení odvozování původu po linii matky. Existuje i princip patrilineární (viz), odvozování původu po linii otce.

MARGINALIZACE – ve společenském prostředí se jedná o vyloučení (vytlačování) jedinců, případně skupiny jedinců na její okraj, přičemž současně dochází k poklesu jejího společenského významu. Další informace u pojmu marginální (viz).

MARIHUANA – droga obsažená v usušených listech květenství samičích rostlin konopí (viz). Užívá se pro látku THC (viz).

MATRILINERALITA – princip odvozování dědických od původu potomstva výhradně v rodové linii matky. Parafrází může být známé rčení – matka je vždy jistá. Existuje i princip patrilinerality (viz).

MASOCHISMUS – sexuální úchylka, kdy sexuální vzrušení je podmíněno agresivitou (např. fyzické týrání, ponižování, šikanování, trestání apod.) proti vlastní osobě. Sexuální vzrušení, které je způsobeno agresivitou vůči jiným, označujeme jako sadismus (viz). Mnohdy bývají obě sexuální úchylky zastoupeny při sexuálním uspokojení, v takovém případě se hovoří o tzv. sadomasochismu. Masochisté ke svému uspokojení používají řadu speciálních nástrojů a zařízení. K typickým patří zejména různé biče, důtky, nástroje na bodání, řetězy atd. Masochismus je trvalou odchylkou a nelze ji vyléčit. Samotné označení je odvozeno od Leopolda von Sacher-Masocha (1836 - 1905), který patřil ve své době k uznávaným spisovatelům (např. Venuše v kožichu, Rozvedená žena aj.). Hlavním tématem v jeho díle je prožití vlastního sexuálního uspokojení pod ranami bičem, při ponižování apod. ze strany jiné osoby.

MEDIACE – je metoda řešení konfliktů za pomoci třetí strany – mediátora, který pomáhá účastníkům v jejich vzájemné komunikaci a dobrovolný a důvěrný proces řešení konfliktů. Výsledkem je jasně zformulovaná, pro obě strany srozumitelná, uskutečnitelná a akceptovatelná dohoda.

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA – výchova sloužící k pochopení masových médií. Jedná se zejména o kritické hodnocení médií a jejich využití ve smyslu pozitivního vývoje jedince.

MEDIÁTOR – je nezávislý manažer, který má na mysli prospěch obou stran – jde mu o hledání řešení, nikoli o vítězství ve sporu. Rozhodnutí mediátora nejsou pro žádnou ze stran závazná a mediace je tedy dobrovolný postup řešení sporu, který má spor ukončit kompromisem přijatelným pro obě strany.

MENTÁLNÍ ANOREXIE (anorexia nervosa) – úmyslný úbytek váhy, který je vyvoláván a záměrně udržován pacientem. Jedná se např. o odmítání potravy, užívání anorektik, velkou fyzickou zátěž apod. Zpravidla se jedná o hmotnost pod 85 % normální tělesné váhy v souvislosti s výškou a věkem. Nemoc je úzce spojená se specifickou psychopatií, kdy obava ze ztloustnutí je neustále v popředí pozornosti jedince. Až 95% postižených tvoří ženy, nejčastěji ve věku 12 až 18 let. Podle MKN-10 je řazena mezi poruchy příjmu jídla. Nemocní s anorexií neodmítají jídlo proto, že by neměli chuť, ale proto, že nechtějí jíst. Mentální anorexie postihuje především dívky, podstatně vzácnější je u chlapců. Opakem anorexie je mentální bulimie (viz).

MENTÁLNÍ BULIMIE – psychosomatické onemocnění charakterizované opakovanými záchvaty přejídání a přehnanou kontrolou vlastní tělesné hmotnosti projevující se např. opakujícími se hladovkami, vyvolávaným zvracením, zneužíváním projímadel nebo

nadměrným cvičením. Subjektivní pocit ztráty kontroly nad jídlem je proto významnějším znakem přejedení než zkonsumované množství jídla, přehnaná nebo extrémní kontrola tělesné hmotnosti zahrnuje i střídavé období hladovění, užívání projímadel a prostředků na odvodnění,

z čehož vyplývá, že diagnózu bulimie mohou splňovat také nemocní, kteří nuceně nezvrací. Podle MKN-10 je řazena mezi „poruchy příjmu jídla“. Postihuje zejména adolescentní dívky a ženy mezi 18 a 35 lety. Opakem bulimie je mentální anorexie (viz). Jednou ze známých bulimiček v historii byla rakouská císařovna Alžběta Bavorská, známá pod přezdívkou Sisi (1837–1898).

METODA – je způsob (nástroj) k dosažení cíle. V kontextu výchovy dosažení výchovného cíle, např. pomocí odměn a trestů.

MIGRACE – stěhování (přemísťování) populace na základě rozličných příčin (např. změna bydliště na základě nového partnerského vztahu, pracovní příležitost, politické přesvědčení, zdravotní důvody apod.). Jedná-li se o vystěhování mimo území státu, hovoří se o emigraci (viz), jedná-li se o přistěhování z jiného státu, pak se hovoří o imigraci (viz). V historii docházelo i k hromadné migraci, která se označuje jako exodus. Příkladem je exodus Židů z Egypta.

MIMOMANŽELSKÝ KONTAKT – jednorázový nahodilý kontakt s jinou osobou se sexuálním obsahem. Zpravidla se nemusí jednat o záležitost hluboké citové povahy, a proto ve svých důsledcích nevede k přechodu do časově dlouhodobého mimomanželského vztahu (viz). V německy mluvících zemích se užívá označení Seitensprung, což znamená odskok stranou. Vzhledem k tomu, že se odehrává např. při lázeňském pobytu, na rekreaci, školení, kurzech apod., užívá se někdy i označení rekreační nevěra (viz), lázeňská nevěra (viz). Mimomanželský kontakt se liší od mimopartnerského kontaktu (viz) tím, že subjekt realizující nevěru žije aktuálně v manželském svazku.

MIMOMANŽELSKÝ POMĚR – viz mimomanželský vztah.

MIMOMANŽELSKÝ VZTAH – dlouhodobý eroticko-sexuální vztah, který připouští možnost další akcelerace vztahu do budoucího společného soužití. U mimomanželského vztahu se stává takový vztah zpravidla podnětem k rozpadu manželství rozvodem (viz). Existuje i možnost dlouhodobého odděleného soužití. Jedná-li se o mimopartnerský vztah, pak povětšinou v dalším časovém horizontu končí rozchodem partnerů a ukončením vztahu. Někdy se užívá označení mimomanželský poměr. V starší odborné literatuře se užívalo pro mimomanželský vztah označení cizoložství (viz).

MIMOPARTNERSKÝ POMĚR – viz mimopartnerský kontakt.

MIMOPARTNERSKÝ VZTAH – dlouhodobý eroticko-sexuální vztah, který připouští možnost další akcelerace vztahu do budoucího společného soužití, v případě partnerů žijících bez závazků (tzn. nesezdání jedinci) se tak může mimopartnerských vztah vyústit v manželství (viz). V případě, že jeden z partnerů je vázán manželstvím, jedná se o tzv. mimomanželský vztah (viz). Někdy se užívá označení mimopartnerský poměr.

MIMOŠKOLNÍ VÝCHOVA – jedna z forem výchovy, která je realizována ve volném čase (viz) zúčastněných osob. Mimoškolní výchova je zpravidla institucionálně zajištěna a určena

primárně dětem a mládeži (domy dětí a mládeže, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, Junák, Sokol apod.). Mimoškolní výchova může být uskutečňována i pomocí kulturních zařízení jako jsou divadla, kina, muzea a též i za pomoci hromadných sdělovacích prostředků.

MINORITA – menšina. Skupina lidí, kteří se odlišují od majoritní (většinové) společnosti, přičemž se může jednat o odlišnou národnost (viz), náboženské přesvědčení, sexuální orientaci (homosexualita – viz) aj. Opakem minority je majorita (viz). Příkladem může být např. minorita homosexuálních jedinců, nebo zastoupení Vietnamců v naší společnosti. Opakem minority je majorita (viz).

MISOGYNSTVÍ – nenávisť k ženám, jedna z forem sexismu (viz).

MISANDRIE – nenávisť k mužům, jedna z forem sexismu (viz).

MISÚZUS – užívání látek (např. alkoholu, cigaret apod.), které není zcela přijatelné z hlediska medicíny (např. těhotenství, řízení motorového vozidla apod.). S daným pojmem ještě úzce souvisí pojem úzus (viz) a abúzus (viz).

MIZOGYNIE – nepřátelský a nenávisťný postoj vůči ženám. Pověštinou je mizogynie spojovány s muži, kteří jej vyjadřují sexuálním odporem, s negativní zkušeností se ženami, případně s pocitem méněcennosti.

MLADISTVÝ – osoba, která překročila hranici 15 let a nedovršila ještě věk 18 let. Jedná se o trestněprávní pojem, který se vztahuje na provinění vykonané po dni dovršení věku 15 let a končící v den jeho 18. narozenin.

MLÁDEŽ – sociální skupina mladých lidí ve věku přibližně 15 - 25 let, přičemž věkové rozpětí se u různých autorů mnohdy i výrazně liší. Vyznačuje se charakteristickými znaky chování, systémem vzorů, norem a hodnot, způsobem trávení volného času apod. Mládež prezentuje některé názory a hodnoty, které danou společností nemusí být jednoznačně přijímány.

MOBBING (z angl. mob – smečka, hromadně napadnout, dotírat) – druh šikany, nejčastěji v podobě psychického teroru na pracovišti, vedený ze strany spolupracovníků. Jedná se o rozličné formy intrik, šikanování řízené kolegy se záměrem způsobit škodu, zabránění možnosti projevit názor, rozličné „legrácky“ na účet oběti apod. Vzhledem k tomu, že bývá zpravidla skrytý a zákeřný, je velice obtížně včas identifikovatelný, navíc se i velice obtížně prokazuje. Důsledky mobbingu zahrnují nejen poškozování „pověsti“ postižené osoby na pracovišti, se záměrem snížit vlastní sebevědomí, které se v důsledcích může projevit i na poškození zdraví, zvláště za předpokladu, že nedojde k ranému odhalení a nápravě. Určitým „podtypem“ mobbingu je tzv. bossing (viz), kterým se označuje šikana (viz) ze strany nadřízeného. Podle výzkumů se odhaduje, že předmětem mobbingu se stalo a stává 4 – 8 % zaměstnanců. Jiným podtypem mobbingu je tzv. „staffing“, kdy zaměstnanci šikanují nadřízeného.

MOC – schopnost jedné osoby působit na druhé lidi a docílit tak svých plánů či cílů, získat lidi pro své přesvědčení (vůdci). Moc z pohledu sociálního je chápána jako možnost ovlivňování druhých prostřednictvím autority rodičovské, formální, fyzické, též jako citové vydírání.

MONOGAMIE – forma manželského soužití muže a jedné ženy (někdy se užívá i označení jednoženství). Monogamie, jako většinou společností tolerovaná forma soužití, představuje jeden z důsledků kulturních vlivů, zejména náboženství. Při porovnání s živočišnou říší existuje v okruhu sameců monogamně pouze 3 – 5 % živočišných druhů (např. hraboši, netopýři, vydry, vlci aj.). V některých lidských společenstvích jsou samozřejmostí i jiné formy soužití, jako např. polygamie (viz), polyandrie (viz).

MORÁLKA – souhrn etických norem a pravidel, kterým odpovídají určité způsoby jednání a chování jedince ve společnosti. Společností respektovaná morálka představuje určitý model (vzor), s kterým je porovnáváno jednání a chování každého jedince. To znamená, zda se chová v souladu nebo v rozporu s konkrétní morálkou. Chování a jednání, které je v souladu se stávajícími normami se označuje jako mravnost (viz).

MORTALITA – viz úmrtnost.

MRAVNOST – chování a jednání, které je realizováno ve shodě s obecně přijímanými uznávanými mravními normami (viz – morálka) se svým svědomím.

MRTVĚ NAROZENÉ DÍTĚ – plod, který podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988 Sb. neprojevuje ani jednu známku života a má porodní hmotnost 1 000 gramů a vyšší. Pokud je hmotnost nižší než 1000 gramů, jedná se o potrat. Rozeznáváme ještě tzv. živě narozené dítě (viz).

MULTIKULTURALISMUS – myšlenkový a politický směr, který vychází z přesvědčení, že v jednom demokratickém státě (v obecném pojetí v daném prostředí) mohou vedle sebe žít skupiny obyvatel s rozličnou kulturou. Prvně se termín objevil ve Švýcarsku v roce 1957.

MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA – dílčí složka výchovy, jejímž posláním je usilovat o vytváření způsobilosti lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní a eliminovat nebo oslabovat tak etnické či rasové předsudky. Nově se do multikulturní výchovy začleňuje informovanost imigrantů o našem kulturním prostředí. Multikulturní výchova úzce souvisí s tzv. enkulturou (viz).

MÜNCHHAUSENŮV SYNDROM – psychická porucha jedince, kdy duševně postižený jedinec předstírá nemoc, stěžuje si na různé zdravotní potíže a omezení, pro která vyhledává léčení a je následně i léčen.

MÜNCHHAUSENŮV SYNDROM V ZASTOUPENÍ (by proxy) – stejně jako v případě Münchhausenova syndromu (viz) se jedná o psychickou poruchu, kdy však nejsou zdravotní problémy předstírány na jedinci samém, ale na osobě na něm závislé (zpravidla dítě), v takovém případě se jedná o specifickou podobu syndromu CAN (viz). Pokud tedy

přijmeme, že nejčastější podobou vztahu je rodič vs. dítě, tak rodič zveličuje zdravotní problémy svého dítěte či si je přímo vymýšlí a dítě je pak následně pro ony vymyšlené či zveličené zdravotní problémy vyšetřovány lékaři.

MUTOVÁNÍ – přeměna hlasu u chlapců v období puberty (viz) probíhající v souvislosti s růstem hrtanu.

N

NACIONALISMUS – politický směr apologie, která je úzce spjata se vznikem národních států a staví na vědomí příslušnosti k jednomu národu (často související s vymezením vůči národu jinému). Je často důsledkem určitých společenských poměrů, které snadno pronikají do všech oblastí společenského života. Nejedná se o náhodný jev, jeho kořeny sahají velmi hluboko a mívají značný význam. Dal vzniknout řadě novodobých národních mýtů, které měly či mají podpořit národní soudržnost či národní uvědomění uvnitř skupiny. Extrémem nacionalismu je šovinismus (viz).

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE – forma péče, při které je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí co nejvíce napodobujícím prostředí přirozené rodiny. Takové prostředí vytváří adopte (osvojení) a pěstounská péče (viz) a poručenství (viz).

NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE – všechny formy náhrady rodiny (viz) u dětí bez vlastního rodinného (a hlavně funkčního) zázemí. Jedná se o kojenecké ústavy, dětské domovy (viz) diagnostické ústavy (viz), výchovné ústavy (viz), ústavy sociální péče, pěstounské rodiny, zařízení pro výkon pěstounské péče (viz) a poručenství (viz).

NARCISMUS (autoerotismus) – sebeláska; projev člověka, který vnímá jen sebe a své zájmy, okolí ho nezajímá, ale chce být obdivován. V oblasti eroticko-sexuální se týká pohlavního vzrušení svým vlastním tělem. Je zapotřebí odlišovat narcismus (autoerotismus) od autoerotiky (viz).

NÁROD – historicky vytvořené společenství lidí obývajících společné území, spojené hospodářským životem, jazykem, společnou kulturou. V historickém kontextu se národ odvíjí od národnosti (viz).

NÁRODNOST – příslušnost ke konkrétnímu národu, přičemž etnická jednotka složená z osob předchází vzniku národa.

NÁRUŽIVOST – silná návyková potřeba podložená výrazným afektem, směřuje jedince k jejímu uspokojení; při překážce vzniká silná emotivní reakce s tendencí zdolat překážku za každou cenu a jakýmkoliv způsobem.

NARKOTIKA – syntetické látky využívající se v rozličných oblastech činnosti jedince, mimo jiného i ve sportu, kdy je snaha ignorovat zranění, bolest apod. Narkotika se uplatňují v oblasti dopingu (viz).

NÁSILÍ – druh lidského chování, které spočívá v přímém nebo nepřímém použití síly nebo moci se záměrem získat od jedinců nebo skupiny osob věci, případně výhody, kterých se tito nechtějí dobrovolně vzdát.

NATALITA – porodnost (viz).

NATURISMUS – filozofický směr propagující návrat k přírodě. Naturisté se v jednotlivých zemích sdružují do národních organizací. Světový den naturistů byl stanoven na 4. června. Za jeden z projevů naturismu lze považovat např. nudismus (viz).

NEDONOŠENÉ DÍTĚ – předčasně (před termínem porodu) narozené dítě s nízkou porodní hmotností. Obvyklý termín porodu je mezi 37. a 42. týdnem těhotenství, od 34. týdne se však děti rodí zpravidla zdravé. Problémy nastávají, pokud se dítě narodí dříve. Největší komplikací u předčasně narozených dětí je problém s dýcháním, protože plíce nejsou zralé a nemají povrchově aktivní látku zvanou surfaktant, která jim umožňuje normálně pracovat.

NEGATIVISMUS – stav vzdoru jedince vůči všemu, co od něj jeho okolí vyžaduje. Objevuje se v raném dětství, v pubertě, ale také v těžkých životních situacích.

NEGATIVNÍ JEVY – označení pro nežádoucí projevy v chování, resp. jednání, které se odchyluje od daných sociálních norem, především norem morálních. Jde o široké vymezení problematiky od relativně drobných prohřešků a poklesků, např. lež, vzpurné chování, až po jednání, které je asociální (např. šikana) a přechází ve skutečně sociálně patologické jevy (kriminalita, veškeré závislosti, nedobrovolná prostituce apod.).

NEKÁZEŇ – opak kázně (viz).

NELÁTKOVÉ ZÁVISLOSTI – představují takové primárně psychické závislosti, kdy se prožívání člověka mění na základě příjemného prožitku nebo příjemných prožitků z něčeho tak, že se přestává ovládat a narůstá u něj touha po takovém chování, které směřuje k prožívání daného příjemného prožitku (neodolatelné touhy člověka po něčem). Příklady: závislosti vztahující se k informačním technologiím – závislost na internetu (netomanie), závislost na počítačových hrách; patologické hráčství (chorobné hráčství, gamblerství, kompulzivní hráčství); závislost na mobilních telefonech; bankaholismus; závislost na televizi; závislost na sexu (hypersexualita); workholismus (závislost na práci); patologické nakupování; patologické přejídání (bulimie).

NEPOTISMUS – zvýhodňování na základě příbuzenských či přátelských vztahů, místo na základě zásluh a schopností, s cílem získání obvykle veřejných prostředků k soukromým účelům.

NEPŘÍČETNOST – stav, v němž není osoba v době činu pro duševní poruchu schopna rozpoznat nebezpečnost činu nebo ovládat vlastní jednání. Stačí nedostatek jedné (tzn. poznávací nebo ovládací) schopnosti, aby chování takové osoby bylo označené jako nepřičetné, pak dochází k vyloučení (zbavení) trestní zodpovědnosti.

NETOLISMUS – závislost na internetu, televizi a mobilním telefonu (tzv. závislost na virtuálních drogách), vyznačující se výraznou ztrátou sebeovládání. K negativním projevům patří především velká ztráta času, bez výraznějších pozitivních dopadů (např. pro sebevzdělávání). K velkému nebezpečí dochází při vytvoření si „ideálního a bezpečného“ virtuálního světa a z toho vyplývajících konfliktů s realitou.

NEÚPLNÁ RODINA – rodina neúplná (viz).

NEVĚRA – mimomanželský (viz), případně mimopartnerský (viz) vztah, zahrnuje vedle citového, především sexuální poměr. Rozeznáváme nevěru psychickou (viz) a nevěru fyzickou (viz). Nevěra bývá velmi často důvodem k rozpadu manželského (viz) nebo partnerského (viz) vztahu. V poslední době se výrazněji rozšířila tzv. virtuální nevěra (viz), lázeňskou nevěru (viz) a rekreační nevěra (viz). V minulosti bylo pro nevěru používáno označení cizoložství. Rozeznáváme i další druhy nevěry, a to: nevěru utajenou, tolerovanou, netolerovanou. Z hlediska času pak jednorázovou, krátkodobá a dlouhodobou. Někteří odborníci rozeznávají ještě nevěru bez následků a nevěru s následky.

NEVĚRA FYZICKÁ – mimomanželský (viz) nebo mimopartnerský (viz) vztah, který vedle psychické náklonnosti je v naprosté většině doprovázen sexuálním stykem.

NEVĚRA PSYCHICKÁ – citové odpoutání od stávajícího partnera nebo manžela, kdy postupně dochází k omezování společných aktivit, absence představ o společné budoucnosti a v neposlední řadě k omezování zájmu o sexuální život. Ve většině případů přechází psychická nevěra v nevěru fyzickou (viz), tzn. dříve, či později se vztah spojí se sexuálním stykem.

NEZAMĚSTNANOST – sociálně ekonomický jev, kdy dochází k relativnímu přebytku pracovních sil, které jsou vyřazeny z pracovního procesu a v daném okamžiku nenacházejí možnost zaměstnání. V podstatě se jedná o vyřazení pracovní síly z pracovního procesu.

NEZLETILOST – v právnickém prostředí označení pro jedince, který dosud nedosáhl 18 let, tzn. zletilosti (viz), případně dosud neuzavřel manželství (viz).

NIDACE – také implantace, uhníždění, zanoření oplodněného a rozrýhovaného vajíčka do děložní sliznice. Probíhá zhruba týden po oplodnění.

NIKOTIN – látka patřící do skupiny alkaloidů, která je obsažena v tabáku (viz). Konzumací nikotinu dochází k uvolnění, stimulaci organismu, ale také v nadměrném množství zabijí (60 mg nikotinu se považuje za smrtelnou dávku). Patří k vysoce návykovým. Je prokázána přímá souvislost mezi dlouhodobým kouřením a výskytem nádorů a infarktu myokardu. Na druhé straně se nikotin používá při léčbě Alzheimerovy a Parkinsonovy nemoci.

NIKOTINISMUS – závislost, v mírnějším výkladu sklon k nadměrnému kouření tabáku (viz). Někdy se používá označení tabakismus (viz).

NOMOFOBIE – závislost na užívání mobilního telefonu (No mobile phobia) spojené s chorobným strachem ze ztráty, nedostupnosti, závady či poruchy mobilního signálu, a tím i ze ztráty komunikace prostřednictvím mobilní. Doprovodnými jevy jsou úzkost, nervozita, neustálá kontrola displeje, permanentní dobíjení mobilu, kontrola zmeškaných hovorů nebo zpráv, nošení mobilu permanentně s sebou, hraní si s mobilním telefonem, sledování nových trendů a aplikací v mobilních telefonech apod. Nomofobie se odráží ve zvýšené únavě, bolesti hlavy, poruchy spánku, odcizení v osobních kontaktech, zjednodušení verbální komunikace, finanční zátěž, obava ze zneužití informací při ztrátě mobilního telefonu, ale současně se očekává, že kontaktované osoby budou neustále dostupné. V Mezinárodní klasifikaci nemocí je řazena do skupiny nutkavých i impulzivních poruch (F63.8).

NONKONFORMITA – chápání chování, které je v rozporu s požadavky a očekáváním okolí, s určitými názory, postoji a idejemi. Nonkonformita nemusí být deviací, může dokonce představovat chování společensky progresivní. Naopak konformita (viz) vůči některým ideologiím, kupříkladu rasistickým nebo fašistickým, může být známkou deviace (viz).

NOOTROPIKA – drogy, léčiva, doplňky stravy, případně funkční potraviny, které zlepšují schopnost lidského mozku, a to především v procesu učení. Proto se jim také dostalo označení „*chytré drogy*“ (smart drugs). Proto jsou hojně využívány studenty, lékaři, vědci, manažery aj., protože zlepšují činnost mozku, vyživují neurony a aktivují jejich činnost.

NORMA – způsob chování platný pro člena určité sociální skupiny. Jedná se o závazné pravidlo vynucené předpisem, zvykem apod. Může nabývat i jiných významů, např. v pracovním procesu.

NOVOROZENECKÁ ÚMRTNOST – údaj o počtu zemřelých novorozenců do 28 dnů života v daném období připadajících na 1000 živě narozených dětí ve stejném období. Odlišovat od kojenecké úmrtnosti (viz), což je údaj o počtu zemřelých kojenců v daném období (dětí zemřelé do jednoho roku dokončeného věku), připadajících na 1000 živě narozených dětí ve stejném období.

O

OBČANSKÝ SŇATEK – uzavření manželství před orgánem státu (obecní úřad, případně na vhodném místě povoleným matričním úřadem).

ODLOŽENÉ RODIČOVSTVÍ – záměrné posouvání rodičovství (viz) do pozdějšího věku. Důvodem mohou být např. zdravotní, sociální, ekonomické, bytové aj. příčiny.

ODMÍTÁNÍ ŠKOLY – žáci mají odlišnou představu školní docházky, kdy představa o škole vyvolává u nich psychické potíže – jedná se o komplex obranného mechanismu jedince, jehož záměrem je se vyhnout neoblíbenému vyučovacím předmětu, konkrétnímu učiteli apod. Jedná se odlišný přístup ke škole než záškoláctví (viz). Jedno z možných řešení spočívá v pěstování vůle. V praxi se takové jednání může projevit i únikem do nemoci.

OCHRANNÁ VÝCHOVA – je ukládána soudem, a to v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo vyžaduje-li to prostředí, v němž mladistvý žije. Ochrannou výchovu lze uložit i osobě mladší 15 let. Ochranná výchova je jedním z opatření, které má zajistit rovněž izolaci a resocializaci (viz) dítěte, jež se dopustilo společensky nebezpečného činu.

ONAN – biblická postava, podle které se užívá označení onanie. Známý příběh lze nalézt v Bibli (Genesis, kap. 38.9), kdy si Onan po smrti svého bratra měl vzít za ženu vdovu, tzn. svou švagrovou, s povinností zplodit potomka – dědice. Aby k tomu nedošlo, praktikoval to tak, že před pohlavním stykem uskutečnil výron semene na zem. Tím se dopustil hříchu, za který byl potrestán. Onanie je však běžným způsobem uvolnění sexuální energie, který s sebou nenese žádné riziko.

ONTOGENEZE – vývoj jednotlivého organismu od zárodečného stádia do smrti.

OPATROVNÍK – osoba ustanovená soudem k ochraně zájmů dítěte v jednotlivých konkrétních případech. Zákon rozlišuje opatrovnictví krátkodobé (např. při rozvodu rodičů) a dlouhodobé. Opatrovníkem může být fyzická osoba nebo orgán péče o dítě.

OPATROVNICTVÍ – institut pro případy střetu zájmu zákonných zástupců a dítěte, zájmu dětí týchž rodičů mezi sebou, pro případy ohrožení majetkových zájmů dítěte, pro případy omezení rodičovské odpovědnosti, při řízení o osvojení a pro další případy, a to v zájmu dítěte. Rozeznáváme opatrovnictví krátkodobé (kolizní opatrovník, opatrovník v řízení o osvojení, opatrovník ad hoc) a opatrovnictví dlouhodobé (opatrovník, opatrovník pro správu jmění dítěte). Rozsah práv a povinností opatrovníka vymezuje soud.

OPOŽDĚNÁ PUBERTA – stav vývoje organismu, kdy duševní změny přicházejí později. Po stránce fyzické zůstává takový jedinec stále v předchozím vývojovém stádiu, tzn. fyzicky malé postavy, menstruace přichází později. Pomocí lékařských zásahů lze vzniklou disproporcí napravit. Rozeznáváme ještě tzv. předčasnou pubertu (viz).

OPUŠTĚNÉ DÍTĚ – dítě, které se ne vlastní chybou ocitlo mimo rodinu a v blízkém časovém horizontu není šance na změnu stávající situace. V takovém případě je nutná intervence ze strany společnosti se záměrem daný stav změnit.

ORBILIANISMUS – extrémně přísné dodržování školní kázeň, která je udržována pomocí tvrdých výchovných metod a prostředků (tělesných trestů) a připomíná vojenský režim. Jedná se o termín, který je odvozen od jména římského vojáka Orbilia, který se vyznačoval prosazováním obdobného typu výuky a výchovy.

ORGANIZOVANÝ ZLOČIN – trestná činnost páchaná organizovanou skupinou osob, např. mafie (viz).

ORTOREXIE (řec. orthos – správný, orexis – chuť) – patologická závislost na zdravé stravě. Oddanost zdravé stravě může vést nejen k řadě zdravotních obtíží, ale i psychickým a fyzickým problémům. U takových jedinců dochází zpravidla ke ztrátě tělesné hmotnosti. V rovině psychické závislí jedinci sledují složení potravin, ale i zemi původu, zda se jedná o ekologický produkt apod. Při obhajobě svého názoru a stanoviska jsou v mnoha ohledech dogmatictí a někdy nastupují u nich i agresivní projevy. Proto se někdy pro vyznavače dané závislosti používá označení bio-fanatismus. Prvně výraz ortorexie použil americký lékař Steven Bratman v roce 1996.

OSOBNÍ ASISTENT – osoba poskytující osobní pomoc osobám se zdravotním postižením, jež zahrnuje služby, které zmírňují důsledky postižení jedince při všech jeho činnostech. Obecně se činnost označuje jako osobní asistence.

OSOBNÍ ASISTENCE – soubor služeb poskytovaných osobním asistentem (viz) osobám se zdravotním, případně výchovným postižením. Z historického pohledu vznikla osobní asistence v 60. letech 20. století v USA na půdě hnutí „nezávislého způsobu života“, jež iniciovali lidé s postižením, kteří se nechtěli smířit s podmínkami, v nichž žili. Obsahem péče je zajištění běžných životních úkonů, údržba domácnosti, zajištění stravy, pomoc při toaletě, při dopravě, při výchově dětí a zajištění kontaktů se společenským prostředím (např. při studiu a zaměstnání) apod.

OSOBNOST – organizovaný celek duševního života člověka; poměrně stálá jednota charakteru, temperamentu, intelektu a těla, což umožňuje dobrou adaptaci osobnosti na prostředí; v osobnosti se promítá vše, co zdělila po předcích a co si osvojila v socializačním procesu; v psychologii se rozlišuje několik typů osobností (dominantní, submisivní, neurotická, impulsivní, pasivní, agresivní aj.).

OSTRAKISMUS – mírné, převážně psychické formy násilí, kdy oběť násilí není prostředím uznávána ani oblíbena. Ostrakismus má své počátky v antice, kdy jej do praxe uvedl Kleisthenes v roce 510 před n. l., a to jako tzv. střepinový soud neboli ostrakismus. Jedenkrát ročně se sešli občané a na hliněný střep napsali jméno toho, kdo ohrožoval podle jejich mínění demokracii. V případě sejítí 6 000 „střepů“ je hlasování platné a odsouzený jedinec musel na deset let odejít do vyhnanství. Po vypršení trestu (mohl být zkrácen) nabývá opět všechna práva, včetně majetku.

OSVOJENÍ – viz adopce.

OTCOVSTVÍ – jeden z možných vztahů jednoho z rodičů (v naprosté většině muže) k dítěti. V případě, že se jedná o ženu, označujeme takový vztah jako mateřství (viz).

OUTING – veřejné odhalení menšinové sexuální orientace (viz) bez vědomí dotčené osoby. Opakem je tzv. coming out (viz), které spočívá v dobrovolném (veřejném) přiznání vlastní sexuální orientace

P

PANDEMIE – epidemie kontinentálního významu.

PANSEXUALISMUS – jeden z extrémních pohledů na úlohu sexu v lidském životě. Jedná se o přesvědčení, že veškeré lidské jednání a chování má svůj základ v sexuálnímu pudu. Velice blízko k pansexualismu má psychoanalýza, především jako psychologický směr, který prosazuje rozhodující vliv sexuálního pudu na vývoj jedince. Hlavním představitelem psychoanalýzy byl S. Freud.

PARALÝZA – ochrnutí. Podrobněji viz – progresivní paralýza.

PARTA – malá sociální skupina osob s vysokou mírou soudržnosti, vyznačující se těsnými sociálními vztahy a vysokým stupněm vzájemné spolupráce, která má společné cíle, zájmy a může mít vnitřní strukturu. Některé party mohou mít společensky nežádoucí obsah činnosti, systém vnitřních hodnot, rituály, symboly apod. sledující sounáležitost k partě.

PARTNERSTVÍ – vztah minimálně dvou jedinců, případně skupiny, který je orientován ke společnému cíli. Je dán společnou účastí na společných aktivitách, sdílením zájmu, s vysokou mírou vzájemné závislosti a potřeby kooperace. Tím se liší od kamarádství nebo známosti.

PAS (Parental Alienation Syndrome – syndrom zavrženého rodiče) – viz syndrom PAS

PASÁK – slangový výraz označující osoby organizující prostituci (viz).

PASTORAČNÍ STŘEDISKO – jedná se o církevní (katolickou) instituci, která naplňuje církevní poslání v oblasti duchovního směřování jednotlivců. Slouží jak lidem věřícím, tak i nevěřícím a svou činnost může směřovat do oblasti primární, sekundární i terciární prevence ve vztahu k cílové skupině.

PATOLOGICKÉ HRÁČSTVÍ – porucha, která spočívá v častých a opakovaných epizodách hráčství, které dominují v životě subjektu na újmu hodnot a závazků sociálních, vyplývajících ze zaměstnání, materiálních a rodinných. Jedná se o chorobnou, patologicko-psychickou závislost na výherních automatech. Závislí jedinci (tzv. gambleři – viz) jsou vedení utkvělou představou snadného zisku peněz nebo jiné hmotné výhry. Neuvědomují si, že pravidla k získání výhry jsou z dlouhodobého hlediska pro samotné hráče nevýhodné. Gambleři po snaze získat zpět investovanou sumu peněz se neustále propadají do čím dál větších dluhů. Doprovodným negativními jevy je rozpad vztahu (manželství, rodiny), krádeže (viz), alkoholismus (viz), toxikomanie (viz), případně prostituce (viz) atd. Patologické hráčství je v ČR od roku 1994 klasifikováno jako nemoc a - *Nutkavé a impulzivní poruchy (F63.0)*, tzn. patří do jiné skupiny než závislost.

PATRIARCHÁLNÍ RODINA – tradiční pojetí rodiny, která se vyznačovala přísnou autoritou a vládou otce. Společenský systém, který se vyznačoval právě prosazováním patriarchální rodiny, se označuje jako patriarchát (viz). Vedle patriarchálního typu rodiny existuje i matriarchát (viz).

PATRILINERALITA – princip odvozování dědických od původu potomstva výhradně v rodové linii otce. Existuje i princip martrilinerality (viz).

PATRIARCHÁT – společenský systém ovládaný mužem. Pro patriarchální vedení společnosti doporučují někteří užívat termín androkracie (viz). Patriarchální vedení společnosti úzce souvisí s dobou vzniku otrokářské společnosti.

PEDAGOGICKÁ KOMUNIKACE – jeden z druhů obecně pojímané komunikace (viz). Pedagogická komunikace se odehrává ve školním prostředí. Rozeznáváme ještě další komunikace, jako např. sociální komunikaci (viz).

PEDAGOGIZOVANÉ PROSTŘEDÍ – je takové prostředí, které napomáhá žádoucímu výchovnému působení na vychovávaného jedince v souladu se záměrem vychovatele. Typickým příkladem pedagogizovaného prostředí je prostředí školy. V souvislosti s prostředím rodiny je pedagogizace rodinného prostředí žádoucí. Anton Semjonovič Makarenko (ukrajinský spisovatel a pedagog, tvůrce systému kolektivní výchovy) v této souvislosti hovoří o výchově kulturních návyků.

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ PORADNA – v případě potřeby dávají podnět k integraci, spolupracují s výchovnými poradci (stanovení školní zralosti, kariérové poradenství, specifické poruchy učení). Individuálně se věnují žákům školy, kteří mají nějaké speciální vzdělávací potřeby.

PEDOFILIE – sexuální deviace, při které se erotické zaměření soustředí na dětské objekty, ve většině případů na předpubertální jedince. Takto postižení jedinci se dobře chovají k dětem, dokáží s nimi snadno navázat kontakt, získat jejich důvěru atd. Následně dochází k závažné trestní činnosti – k pohlavnímu zneužití, které je podle našich zákonů trestním činem. Deviace může být dvojitá – heterosexuální, tzn. je zaměřeno na objekty opačného pohlaví (např. muž na dospívající dívku), nebo homosexuální, tzn. zaměření na osoby stejného pohlaví (např. starší muž na žáka základní školy). Pedofilie je vrozená a v podstatě neléčitelná celoživotní deviace. K radikálním léčebným postupům patří kastrace, která je však v poslední době lékařskou veřejností odsuzována.

PEER AKTIVISTÉ – předem vyškolení vrstevníci, kteří následně v praxi realizují konkrétní peer program (viz).

PEER PROGRAM – program sledující výchovné působení předem vyškolených vrstevníků (někdy se užívá označení vrstevnický program) do procesu formování postojů a získávání znalostí, zejména v oblasti sociálně patologických jevů, jako např. o drogách, s cílem zabránit užívání drog v rámci primární prevence, ale i při bránění dalšího šíření pandemie HIV/AIDS (viz). Myšlenka využít vrstevníky pochází z USA. Úspěšnost peer programů, resp. peer

aktivistů (viz), tzn. realizátorů, bývá někdy kritizována, stejně tak bývá zpochybněn výsledný výchovný dopad.

PEER VÝCHOVA – jedna forem záměrného výchovného působení, uplatňovaná v oblasti primární prevence. V roli vychovatele (subjektu) působí jedinec (peer) stejné věkové kategorie (vrstevník). Předností je věková a skupinová blízkost, která odbourává bariéry při probírání choulostivých témat (např. v oblasti sexuálního chování), řešení příliš osobních problémů (např. konzumaci drog) apod.

PEJORATIVNÍ (lat. peior – horší) – hanebný, zhoršující význam, vyjadřující záporný vztah.

PENOLOGIE – je věda o trestu a trestání. Předmětem zkoumání penologie jsou metody zacházení s pachatelem trestného činu (tresty a způsob jejich výkonu), které co nejúčinnějším způsobem dosáhnou změny v chování pachatele tak, aby nedocházelo k opakování trestného činu.

PERCEPCE – vnímání, subjektivní odrážení reality ve vědomí člověka prostřednictvím receptorů; v sociální komunikaci je chápán tento pojem jako vnímání člověka, s nímž právě přicházíme do styku, snaha porozumět mu.

PERSVAZE (přesvědčování) – jeden z prostředků řešení konfliktu (viz), který vychází z přesvědčování další osoby nebo skupiny osob. Dalšími prostředky urovnání konfliktu je konsensus (viz), který představuje souhlas, shodu a koadaptace (viz), která spočívá ve vzájemném přizpůsobení se.

PERVERZE – sexuální zvrhlost, perverzní jedinec vyhledává zvrácené sexuální aktivity.

PERINATÁLNÍ OBDOBÍ – období těsně kolem porodu.

PERVAZIVNÍ (všepronikající) vývojová porucha – pronikavá porucha, vše prostupující, zasahující celou osobnost a provázející ji často celoživotně, např. Aspergerův syndrom (viz), Rettův syndrom (viz) apod.

PĚSTOUN – pověřená osoba zabezpečující pěstounskou péči (viz).

PĚSTOUNSKÁ PÉČE – forma náhradní rodinné péče garantované státem. Vzniká na základě rozhodnutí soudu na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jejím posláním je dostatečné hmotné zabezpečení dítěte a přiměřená odměna pěstounům. V praxi se uplatňují dvě formy pěstounské péče: individuální (realizuje se v běžném rodinném prostředí) a skupinová (probíhá v zařízeních určených pro pěstounskou péči manželů, případně v SOS dětských vesničkách). Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte (nebo max. do 26 let věku) nebo na základě rozhodnutí soudu z důvodu žádosti pěstouna (viz). Svěření do pěstounské péče může být i na přechodnou dobu, v tomto případě soud jednou za 3 měsíce přezkoumává důvody svěření. Pěstounská péče může být rozhodnutím soudu také zrušena v případě závažných důvodů, na návrh pěstouna vždy. Pěstoun nemá k dítěti vyživovací povinnost, má přiměřená práva a povinnosti rodičů. Rodiče dítěte svěřeného do pěstounské

péče mají nadále vyživovací povinnost (obdobná povinnost platí pro dítě mající vlastní příjem v domácnosti pěstouna), výživné náleží pěstounovi (manželskému páru). Podrobněji zákon č. 89/2012 Sb. tzv. občanský zákoník.

PHARMING – jedna z podvodných technik („*farmaření*“) v internetovém prostředí s cílem získat citlivé údaje oběti k pozdějšímu zneužití v elektronické komunikaci. Podvodná technika spočívá v tom, že existují podvodné stránky, kde pro vstup na ně je nutná registrace. Právě prostřednictvím této registrace dochází k získání citlivých a zneužitelných údajů. Obdobnou podvodnou technikou v internetovém prostředí je phishing (viz).

PHISHING – jedna z podvodných technik („*rybaření*“) v internetovém prostředí s cílem získat citlivé údaje oběti k pozdějšímu zneužití v elektronické komunikaci. Podvodná technika spočívá v tom, že jsou na rozličné e-mailové adresy rozesílány zprávy, které vypadají jako důvěryhodné a požadují poskytnutí osobních údajů pro potřeby banky. Obdobnou podvodnou technikou v internetovém prostředí je pharming (viz).

PIVO – alkoholický nápoj, který v 1 litru 10⁰ piva je zastoupen 28 – 32 g čistého alkoholu (u 12⁰ piva se pak jedná o zastoupení 36–42 g alkoholu). Pivo obsahuje 210 kcal (880 kJ), dále pak 2 g bílkovin, 12 g sacharidů, 25 mg sodíku, 190 mg draslíku, 40 mg vápníku, 45 mg hořčičku, 75 mg fosforu, 50 mikrogramů selenu, 250 mikrogramů fluoridů, 3 mikrogramy jódu, 0,15 mg riboflavinu, 4 g niacinu, 0,25 mg vitamínu B6, 0,5 mikrogramů vitamínu B12, 25 mikrogramů kyseliny listové. Vedle „*klasického*“ piva existuje i tzv. nealkoholické pivo, které je více kalorické, a to na úkor „*potlačení*“ podílu alkoholu.

PIVO NEALKOHOLICKÉ – nápoj nahrazující rozšířené pivo a neobsahující žádný alkohol. V porovnání s pivem (viz) je však více kalorické.

PLATONICKÝ VZTAH – citový, zpravidla eroticky zabarvený vztah k druhé osobě. Může se jednat o jednostrannou záležitost. V platonickém vztahu není zastoupen fyzický kontakt, tzn. pohlavní styk.

PODVĚDOMÍ – všechny duševní procesy, které jsou v daném okamžiku mimo vědomí jedince, mohou to být naše představy, přání a fantazie, které se mohou stát vědomými, jiné zůstávají jen v podvědomí člověka.

POHLAVNĚ PŘENOSNÉ NEMOCI – choroby, které se přenášejí zejména pohlavním stykem (viz). Někdy se užívá označení STD (viz).

POHLAVNÍ VÝCHOVA – jedna ze subsložek obecně pojímané výchovy, která se zaměřuje na získání znalostí, dovedností a návyků z oblasti fyzických vztahů mezi mužem a ženou. Dříve byla ztotožňována se sexuální výchovou (viz), dnes je obsahově v podstatě zahrnuta do sexuální výchovy (viz). Po obsahové stránce se zabývá reprodukční soustavou muže a ženy, zejména otěhotněním (viz), porodem (viz), metodami antikoncepce (viz) a pohlavně přenosnými nemocemi (viz).

POJEM – myšlenkový odraz skutečnosti v podobě obecné představy.

POLYANDRIE – představuje manželské soužití jedné ženy s několika muži, zpravidla se sourozenci. Dívka se provdá za nejstaršího muže a všichni jeho bratři se následně stávají jejími manžely. Uvedený způsob manželství vychází do jisté míry z ekonomického myšlení (otázka nedělení půdy a majetku v případě dědictví apod.) a náboženské tradice (budhistické). Polyandrie je rozšířená v některých oblastech Tibetu, Nepálu a u Eskymáků. Mnohem častější je opačný jev – tzv. polygamie (viz), kdy jeden muž žije v manželském svazku s více ženami.

POLYGAMIE – forma manželského soužití muže s více ženami. Pro některá společenství byla a jsou i v současnosti taková manželství samozřejmosti (např. harémy). Vedle polygamie existuje i polyandrie (viz), kdy jedna žena žije ve svazku s více muži.

POPULACE (lat. populus – lid) – souhrn všeho obyvatelstva v konkrétním prostoru a čase.

PORODNOST – natalita (viz) – průměrný počet narozených za určité období. Též udáváno jako procentuální podíl novorozenců k celkovému počtu jedinců, či jako počet narozených na 1000 jedinců.

PORNOGRAFIE – označení pro literární, výtvarné nebo jiné dílo nevalné umělecké hodnoty, popisující, zobrazující, znázorňující rozličné sexuální aktivity, jako např. pohlavní styk, skupinovou soulož, styk se zvířaty, sado-masochistické praktiky apod. V praxi se nejvíce objevuje v podobě pornočasopisů, pornokazet a pornoprogramů.

PORNOGRAFIE DĚTSKÁ – jakýkoliv zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálním implicitním kontextu. Rozeznáváme dětskou pornografii obrazovou a dětskou pornografii zvukovou.

PORUČENSTVÍ – jedná se o formu náhradní rodinné péče s tzv. poručníkem (viz), kterého ustanovuje soud. Do doby než soud jmenuje poručníka, tak tuto funkci vykonává příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí.

PORUČNÍK – soudně ustanovená osoba dítěti, pokud nemá zákonného zástupce. Jde o případ úmrtí rodičů, zbavení či pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti a právní nezpůsobilosti rodičů. Poručník má zejména právo a povinnost dítě vychovávat (v případě poručenství s osobní péčí), zastupovat a spravovat jeho majetek.

PORUCHY UČENÍ – dělíme na běžné (nespecifické) poruchy učení, které jsou způsobeny sníženými nebo nerovnoměrně rozloženými kognitivními předpoklady nebo odlišnostmi v podnětnosti rodinného prostředí či osobními charakteristikami žáka, a specifické poruchy učení (SPU – viz), mezi které nejobvykleji počítáme poruchy v oblasti čtení (dyslexie – viz), počítání (dyskalkulie – viz), pravopisu (dysortografie – viz) a psaní (dysgrafie – viz), u nichž soudíme, že jsou způsobeny geneticky, dále drobným poškozením, nezralostí či odlišným fungováním CNS. V obou případech je narušen proces učení.

POSTNATÁLNÍ OBDOBÍ – období po narození (porodu) dítěte.

POSTOJ – hodnotící vztah k určitému jevu, předmětu nebo osobě (skupině osob), případně sklon reagovat na podněty ustáleným způsobem. Postoj se vyznačuje poměrně značnou stálostí v jeho prostředí a současně se vyznačuje kladnou (zápornou) reakcí na určité osoby (skupiny osob), jevy, situace, případně předměty (např. produkty lidské práce). Vnější projevem postoje je sdělení vlastního názoru, mínění, víra, předsudek, přesvědčení apod. K základním zdrojům vlastních postojů patří vedle vlastní zkušenosti, sociální komunikace, také vzory, dále se pak velmi výrazně projevují tzv. institucionální faktory (církve, politické strany a seskupení, společenské instituce, média atd. Postoje jsou součástí osobnosti a získávají se v průběhu vývoje především vzděláváním a sociálními vlivy; jednou zaujaté postoje člověk jen obtížně mění, jsou relativně trvalé.

POTŘEBA – nutnost organismu něco získat nebo něčeho se zbavit; rozlišujeme základní (biologické) potřeby a vyšší (duchovní); neuspokojování potřeb vede k frustraci až ke stresu; uspokojování potřeb je základní motivací činnosti lidí.

PRANÍ ŠPINAVÝCH PENĚZ (angl. money laundering) – jedná se o legalizaci nelegálně získaných finančních prostředků, tzn. prostředků, které neprošly oficiálním finančním procesem zdanění. Může se např. jednat o výnosy z nelegální činnosti – hazardního hráčství, prostituce apod.

PRÁVA DĚTÍ – práva zakotvená v rozličných dokumentech: Charta práv dítěte (1924), Konvence práv dítěte (1959) a Úmluva o právech dítěte (1989) – podrobněji viz.

PRÁVO RODIČOVSKÉ – označení pro část práva rodinného, které se zabývá obsahem vztahů mezi rodiči a dětmi.

PREDELIKVENCE – viz dětská kriminalita

PREKRIMINALITA – kriminalita (viz) páchaná dětmi do 15 let, přičemž dolní hranice se uvádí kolem 6 let. Těžiště prekriminality spadá mezi 10. až 15. rok věku dítěte. Používá se taktéž označení dětská kriminalita (viz).

PRENATÁLNÍ OBDOBÍ – období mezi početím a porodem.

PRESTIŽNÍ ZNÁSILNĚNÍ – násilník se snaží prostřednictvím znásilnění oběti posílit své sebevědomí. Rozeznáváme ještě: agresivní znásilnění (viz), sadistické znásilnění (viz), skupinové (hromadné) znásilnění (viz) a impulsivní znásilnění (viz).

PREVALENCE – základní statistický ukazatel v epidemiologii (odvětví medicíny zabývající se studiem faktorů ovlivňujících zdraví), který vyjadřuje počet jedinců trpících danou nemocí a počet všech jedinců ve sledované populaci (zpravidla v jistém daném období).

PREVENCE (lat. praevenire – předcházet) – předcházení nežádoucím jevům, nežádoucímu chování, předcházení vzniku rizikových situací (např. zdraví ohrožujících – onemocnění, snížení dopravní nehodovosti apod.). Jde o aktivity, které mají za cíl potírání výskytu a

zabraňování rozvoji negativního jevu ve společnosti. Prevence obsahuje realizaci opatření, kterými chceme předcházet nežádoucímu jevu a zároveň pozitivně ovlivňovat ty, na které je prevence zaměřena.

Rozlišujeme čtyři typy prevence:

- a) primární – zahrnuje široce koncipovanou osvětovou činnost zaměřenou na značnou část populace bez bližší specifikace, a to bez ohledu na aktuálnost dané prevence. Rozeznáváme primární specifickou prevenci (viz) a primární nespecifickou prevenci (viz);
- b) sekundární – zahrnuje aktivní vyhledávání (depistáž) rizikových osob, skupin osob, situací apod. se záměrem podchytit první příznaky rizikového chování a zabránit jeho dalšímu prohlubování (rozšiřování). U osob, které se dostaly do kontaktu se společensky nežádoucím jevem, nastupuje zpravidla případně poradenská činnost nebo přímo léčba;
- c) terciární – sleduje zamezení dalšího působení negativních činitelů (např. osob, skupin osob, situací apod.) na okolí;
- d) kvartální – spočívá v navrácení osob do normálních podmínek.

PREVENTIVNÍ PROGRAM – soubor ucelených a tematicky sjednocených aktivit a činností v určitém čase a místě, který má za cíl preventivně působit v oblasti sociálně patologických jevů. Může se jednat o aktivity jednodenní, vícedenní, pololetní či celoroční.

PREZERVATIV – viz kondom.

PRIMÁRNÍ INDIKOVANÁ PREVENCE – jedna ze součástí primární prevence (viz), která se intenzivněji zaměřuje na rizikové jedince, jako např. dětem závislých rodičů, dětem s poruchami chování apod.

PRIMÁRNÍ PREVENCE – první fáze z obecně pojímané prevence (profylaxe – viz). V oblasti prevence (viz) patosociálních jevů se jedná o předcházení. Záměrem této fáze je tzv. imunizace (odolnost – viz) před konkrétním nežádoucím patosociálním jevem. Primární prevenci rozeznáváme:

- a) specifickou (viz – primární specifická prevence),
- b) nespecifickou (viz – primární nespecifická prevence),
- c) selektivní (viz – primární selektivní prevence),
- d) indikovanou (viz – primární indikovaná prevence).

PRIMÁRNÍ NESPECIFICKÁ PREVENCE – jedna ze součástí primární prevence (viz), zahrnující veškeré aktivity, které mají s prevencí nepřímou souvislost. Jedná se např. o aktivity, které napomáhají snižovat riziko vzniku a rozvoje rizikových forem chování, a to prostřednictvím využívání volného času. Do těchto aktivit lze zahrnout např. zájmové kroužky (při škole, domu dětí a mládeže, základní umělecké školy), dále sportovní aktivity, ale také programy zaměřené na zlepšení zdravého životního stylu. Cílenější prevence se pak označuje jako primární specifická prevence (viz).

PRIMÁRNÍ SELEKTIVNÍ PREVENCE – jedna ze součástí primární prevence (viz), která je zaměřena na konkrétní rizikové skupiny, jako např. party na sídlišti, členy fotbalových fanoušků, žáci speciální školy apod.

PRIMÁRNÍ SPECIFICKÁ PREVENCE – preventivní působení zaměřené přímo na problematiku daného jevu, kterému se primární prevence (viz) snaží předejít. Specifické primárně-preventivní programy se zaměřují na konkrétní cílové skupiny. Právě jasná profilace těchto programů odlišuje tyto programy od primárně nespecifických programů (viz), kdy např. dochází k výraznějšímu zamření na ohroženější skupiny dětí, mladistvých apod.

PROFYLAXE (řec. profylasso, profyler – předsunutá hlídka) – ve zdravotnictví se jedná o soubor opatření chránících před nemocí. Ve společensko-vědní sféře se užívá spíše označení prevence (viz).

PROBACE – viz probační a mediační služba.

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA (lat. probare – zkoušet, ověřovat, dohlížet, lat. medius, median – střed, prostřední) – instituce, která usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností. Probační (se rozumí podle zákona č. 257/2000 Sb.) organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestu nespojeného s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného v e zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody apod. Mediací (viz) rozumíme hledání řešení, které vede k urovnání sporu a nalézt přijatelná řešení. Mediáci lze realizovat pouze se souhlasem obviněného i poškozeného.

PROGRESÍVNÍ PARALÝZA – jedno z posledních stádií syfilidy (viz).

PROHIBICE (lat. prohibitio – zákaz) – absolutní zákaz produkce a distribuce alkoholu. Hlavním motivem bylo odstranit negativní dopady nadměrné konzumace alkoholických nápojů. Přes počáteční pozitivní výsledky (pokles vězněných osob např. za výtržnictví) nakonec došlo ke zvýšení doprovodných jevů, jako ilegální výroba alkoholu a s ní rostoucí kriminální projevy.

PROMILE (‰) – hodnota vyjadřující množství alkoholu (viz) v lidském organismu,

PROMISKUITA – označení pro časté střídání sexuálních partnerů. Ve většině případů se jedná o vztah, který postrádá hlubší citovou náklonnost. Příčiny promiskuity mohou být psychické (např. strach zůstat sám, věk aj.), sociální (např. získání si „náklonnosti“ party apod.) a v neposlední řadě i ekonomické (např. finanční zisk u prostitutek). V období 60. let, kdy došlo k sexuální revoluci, stoupla do značné míry i promiskuita, především u mladých lidí. Omezení promiskuity představuje jeden z účinných nástrojů v boji proti dalšímu šíření pohlavně přenosných nemocí (viz). Promiskuitu nelze zaměňovat za prostituci (viz)

PROSOCIÁLNÍ JEDNÁNÍ – jednání, které přináší prospěch druhé osobě nebo skupině osob a nevyplyvá ze striktní povinnosti a není provázeno očekáváním jakékoli formy odměny.

PROSTITUCE – propůjčování vlastního těla k pohlavnímu uspokojení jiných, nabízení sexuálních služeb jiným osobám za úplatu, či za jiný druh odměny. Ne vždy se musí jednat o osoby opačného pohlaví. V různých historických obdobích, stejně tak jako v rozličných společenských komunitách, byl a případně i je přístup k prostituci značně rozdílný. Velice liberálně přistupovali k prostituci v antice, jinak na konci minulého století a zcela jiný je pohled na prostituci dnes. Skutečností však je, že prostituce se také nazývá řemeslem se zlatým dnem. Přestože se v určitých obdobích hledalo řešení, jak tento sociální jev odstranit, nikdy se to nepodařilo. Prostituci můžeme dělit podle různých hledisek. Tak např. podle místa, kde se především uskutečňuje, dělíme prostituci na pouliční a „*pod střechou*“, což je odpovídající název pro nevěstince. Podle toho, komu je služba určena, dělíme prostituci na mužskou, ženskou, pro homosexuální jedince atd.

PROSTITUCE BYTOVÁ – jedna z druhé prostituce (viz), která probíhá povětšinou v najatých bytech a se stabilizovanou klientelou. Někdy dochází k takovým vztahům i po dobu několika let.

PROSTITUCE HOTELOVÁ – realizuje se v hotelových pokojích. Hotelové prostitutky jsou kultivované, zpravidla ovládají dobře alespoň jeden světový jazyk a jsou v úzkém spojení s hotelovým personálem, ochrankou, taxikáři aj., kterým odevzdávají část zisku.

PROSTITUCE VYNUCENÁ – prostituce (viz) uskutečňována pod tlakem (násilím) pasáka, Případně organizované skupiny. Předmětem se povětšinou stávají jedinci závislí na drogách. Do skupiny vynucené prostituce zahrnujeme i tzv. obchod s bílým masem.

PROSTITUT – muž poskytující sexuální služby za úplatu. Častěji však takové služby poskytují ženy (prostitutky – viz).

PROSTITUTKA – žena poskytující sexuální služby za úplatu. Takové služby mohou poskytovat i muži (prostituti).

PROTIALKOHOLNÍ ZÁCHYTNÁ STANICE – zdravotnické zařízení sloužící k nedobrovolnému přenocování lidí, kteří konzumovali v nadměrné míře alkohol a jejich stav vyžaduje umístění do jmenovaného zařízení (zejména, když ohrožují sami sebe a ostatní). Lidově se protialkoholní záchytná stanice (PZS) označují jako záchytky. Z historického pohledu byla první záchytky otevřena v ruském městě Tula (1905), v tehdejší Československu pak v roce 15. 5. 1951 u Apolináře v Praze.

PŘÁTELSTVÍ – forma mezilidského vztahu opírající se o neformální a svobodný vztah, který poskytuje dostatečnou míru intimity a vzájemné podpory. Na druhé straně není přátelství vázáno na společné soužití.

PŘEDČASNÁ PUBERTA – stav vývoje organismu, kdy fyzické (tělesné) změny přicházejí o 2-3 roky dříve, přičemž po stránce psychické zůstává jedinec stále v předchozím vývojovém stádiu, tzn. dítětem. Rozeznáváme ještě tzv. opožděnou pubertu (viz).

PŘEDSUDEK – emočně nabitý, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj, názor přijatý jedincem nebo skupinou; stejně jako postoje se předsudky velmi obtížně odstraňují z myšlení a chování lidí. Objevují se z časového hlediska dříve, než se skutečně s danou realitou seznámíme.

PŘESTUPEK – společensky nežádoucí jednání nižšího stupně závažnosti než trestný čin (viz).

PŘEVÝCHOVA – viz reedukace.

PŘÍJICE – viz syfilis.

PSYCHICKÉ NÁSILÍ – jeden z druhů domácího násilí (viz), které se projevuje slovním týráním, ponižováním, zesměšňováním na veřejnosti, v rodinném kruhu, kontrolou volného času, prohlížením mobilu (SMS zpráv), vyhrožováním zmrzačením, zabitím apod. Záměrem je cíleně vyvolat duševní úzkost a psychickou bolest. Problém spočívá, že je velmi složité a komplikované jej diagnostikovat, zvláště v partnerském soužití, kdy není žádná legislativní opora. Psychické násilí může mít podobu: neverbální (záměrné ničení oblíbených věcí) nebo verbální (zahrnuje slovní napadání, ponižování, urážení, obviňování, očerňování, zakazování, zastrasování, hanlivé oslovování, bezdůvodné podezírání apod.).

PSYCHIKA – vlastnost nervové soustavy projevující se schopností odrážet vnější i vnitřní prostředí jedince, komunikovat se sociálním okolím a regulovat činnost jedince (jeho prožívání a chování) tak, aby se dosáhlo optimální adaptace člověka na okolí.

PSYCHOANALÝZA – psychologický směr, který vychází z názoru o rozhodujícím vlivu sexuálního pudu na celkový vývoj jedince. Označení se užívá i pro jednu z metod uplatňovanou v psychoterapii.

PUBERTA (pubescence) – část ontogenetického (viz ontogeneze) období jedince, které je ohraničeno prvními projevy sexuálního zrání - polucí (viz) a první menstruací (viz) až po celkový přechod do období adolescence. Představuje významné období mezi dětstvím a dospělostí. Na samotném průběhu pak do značné míry závisí i kvalita života v dospělosti. Nejčastěji se v odborné literatuře uvádí interval mezi 11. - 15. rokem. V tomto období dochází k výrazným psychickým, sociálním a fyzickým změnám a je postupně dosaženo pohlavní (ne psychické a sociální) zralosti. Na samotném průběhu puberty do značné míry závisí i kvalita života v dospělosti. Rozeznáváme předčasnou pubertu (viz) a opožděnou pubertu (viz).

PUBESCENCE – viz puberta.

PUBESCENT – jedinec vývojově se nacházející v etapě pubescence.

PUD – biologická síla, při které jedinec pociťuje nediferencovanou, neuvědomělou nebo nedostatečně uvědomovanou základní potřebu a v zájmu jejího uspokojení vyvíjí určitou činnost (hlad, strach, sex).

PUNK (angl. punk – výtržník) – označení pro hudební, módní a životní styl. V oblasti oblékání se vyznavači Punku prezentují např. nošení vysokých bot, potrhanych kalhot, provokujícími texty na tričku, koženou bundou, řetězy, zámky, spínacími špendlíky apod. Punk jako hnutí se rozvinul na konci 70. let minulého století. Celkově se vyznačuje vzpourou a nezávislostí, vyjadřuje odpor proti politice, válce, rasové diskriminaci, globalizaci, nacismu, komunismu apod. V počátcích byl Punk hodně spojován s vandalismem. V oblasti hudby se punk (např. SEX PISTOLS) vyznačuje agresivitou svého projevu, zvláště pak refrémem, který může publikum opakovat. V našem prostředí se začalo hnutí Punk objevovat až koncem 80. let minulého století, zvláště pak v rovině hudební vnikla celá řada specifických trendů a směrů.

PYGMALION-EFEKT – nebo také Galatea-efekt – označení pro důsledek pozitivního očekávání a pozitivního hodnocení chování a vlastností osobnosti druhé osoby (dítěte i dospělých). Např. pozitivní očekávání a kladné hodnocení méně úspěšného žáka učitelem může vést ke zvýšení sebedůvěry a zlepšení školního výkonu žáka..

Q

QUER – označení pro homosexuální osoby, bisexuální, transsexuální, případně vyznávající BDSM (viz). V užším pojetí se pro quer používá synonymum LGBT.

QUASILEGITIMNÍ POHLAVNÍ STYK – označení pro předmanželský pohlavní styk.

R/R

R–R – zkratka organizace s názvem Rozkoš bez rizika (viz).

RADIKALISMUS (lat. radix – kořen) – označení pro chování stoupců prosazování razantnější společenských změn. Označení radikál (radikální), kterým se označují zásadní změny. Je nutné odlišit radikalismus od extremismu (viz), vztahující se k extrémnímu (krajnímu) prosazování svých názorů v politickém boji.

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM (RVP) – jedná se o nové kurikulární dokumenty vymezující cílové zaměření vzdělávání na daném stupni, pro daný obor vzdělávání a očekávané výstupy (priority, cíle, klíčové kompetence – viz aj.).

RASA – skupina lidí, která se vyznačuje společným vývojem, s vrozenými morfologickými a fyziologickými znaky, jako např. barva pleti, očí, vlasů, výšky, rysy tváře apod. Rozeznáváme

zpravidla 4 rasy: europoidní (bílá – Evropa, západní Asie a severní Afrika), mongoloidní (žlutá – Eskymáci, zbytek Asie, Severní a Jižní Amerika), negroidní (černá – zejména Afrika) a australoidní (Austrálie a část Oceánie). Odborníci odlišují ještě další rasy, ale také míšence jednotlivých ras (mulati, mestici, zambové). Ve vztahu k rasám se postupně rozvíjely rozličné rasové teorie, z nichž některé daly vzniknout např. rasismu (viz).

RASISMUS – soubor projevů směřujících k potlačení zájmů a práv menšin, jde o zastávání rasové nerovnocennosti a podporování rasové nesnášenlivosti a netoleranci vůči menšinám a odlišnostem. Jde o formu xenofobie (viz), vyjadřující nadřazenost jedné rasy nad druhou, případně méněcennosti z důvodu příslušnosti k určité rase. Z rasismu, jako názorového východiska opírající se o nepřátelský iracionální postoj vůči jiné rase (viz), a to na základě předsudku, vychází chování, označované jako rasová diskriminace (viz). V praxi směřuje rasismus většinou proti menšině. Jedinec, který ve svém chování a ve svých názorech obhajuje, prosazuje a realizuje rasismus, se označuje jako rasista (viz).

RASISTA – jedinec, který ve svém chování, názorech, projevech apod. obhajuje, prosazuje a realizuje rasismus (viz).

RASOVÁ DISKRIMINACE – chování jedinců případně skupin obyvatel, které znevýhodňuje práva příslušníků jiného etnického, národního nebo rasového původu. Východiskem pro rasovou diskriminaci je rasismus (viz), jako jedna z forem xenofobie (viz).

READY TO DRINK – viz alcopops.

REAKCE – změna chování jako odpověď nebo odezva organismu na vnější nebo vnitřní podnět, v užším pojetí hovoříme také o reflexu.

RECIDIVA (lat. recidivus – opakující se) – označuje nežádoucí návrat, zpravidla spojený s opakováním společensky nežádoucí činnosti (např. krádež, nadměrné pití alkoholu, užívání drog apod.).

REEDUKACE – soubor metod, jejichž prostřednictvím dochází ke zlepšení (zdokonalení) výkonnosti v oblasti postižené funkce, v oblasti chování.

REEMIGRACE – návrat emigrantů (viz) zpět do vlasti. Důvodem návratu mohou být např. zlepšení politické situace, ekonomických podmínek, rodinné vztahy apod.

REEMIGRANT – emigrant (viz), který se vrací otázky do původní vlasti, z které byl donucen emigrovat, a to na základě vlastního rozhodnutí. V případě donucení se jedná o repatriaci (viz).

REFERENČNÍ SKUPINA – sociální skupina, se kterou se dotyčný ztotožňuje nebo by se rád ztotožnil. Působení referenčních skupin může působit v oblasti výchovy pozitivně, stejně tak jako i negativně.

REGISTROVANÉ PARTNERSTVÍ – trvalý, dobrovolný svazek dvou osob stejného pohlaví, který vzniká na základě souhlasného, svobodného a úplného prohlášení těchto osob o tom, že spolu vstupují do partnerství. V ČR platí o registrovaném partnerství zákonná úprava z roku 2006.

REGRESE – zpětný vývoj, úpadek, návrat k již proběhlým projevům.

REKREAČNÍ NEVĚRA – mimomanželský (viz), případně mimopartnerský (viz) kontakt (viz) s jinou osobou se sexuálním obsahem a časově omezen na konkrétní místo, čas, případně akci (např. pobyt v lázních, dovolená, školení apod.). Jedná se o relativně novou formu nevěry (viz), k nimž patří např. i tzv. virtuální nevěra (viz).

RELAPS – psychologický stav („znovuvzplanutí“), kdy se jedinec vrací po jednorázovém užití alkoholu nebo drogy (tzv. laps – viz) k opětovnému užívání po období abstinence (viz).

REPATRIACE – násilné navrácení, dopravení osob do vlasti, tzn. do původní vlasti. Jedná-li se o dobrovolný návrat do původní země, hovoříme o reemigraci (viz).

RESOCIALIZACE – znovuuvedení a znovu začlenění ve společnosti.

RETTŮV SYNDROM – jedná se o syndrom doprovázený těžkým neurologickým postižením, které má pervazivní (viz) dopad na somatické, motorické i psychické funkce. Příčina Rettova syndromu je známá, mutace genu je situována na raménku chromozomu X a má mnoho podob. Tato různorodost se podílí na variabilitě projevů Rettova syndromu. Od roku 2001 se diagnostikuje Rettův syndrom na základě genetického vyšetření i v České republice.

REVIKTIMIZACE – jedinec (oběť) se v krátké době na základě viktimizace (viz) stává opětovně obětí trestního činu.

RIGIDITA – nepružnost, těžkopádnost, neschopnost se přizpůsobit. Opakem rigidity je flexibilita (viz).

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ – chování, u kterého dochází k viditelnému růstu zdravotních, sociálních, výchovných a jiných rizik, a to nejen pro jedince, ale také pro celou společnost. Rizikové chování bývá rozlišováno na to, které poškozuje tělesnou a psychickou stránku žáka a chování, které ohrožuje celou společnost a způsobuje případně újmu druhým lidem. Ve školní prevenci rozlišujeme tyto oblasti rizikového chování - záškoláctví, šikana a extrémní projevy agrese, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus a xenofobie, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, prevence v adiktologii, spektrum poruch příjmu potravin, okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN (viz).

RODIČ – biologický, výchovný nebo právní vztah muže nebo ženy k dítěti.

RODIČOVSTVÍ – činnost spojená s výchovou dítěte až do nezávislé, samostatně fungující dospělé osobnosti. Rodičovství začíná už v období před narozením dítěte nebo před adopcí

(viz) a představuje nedílnou součást rodinných (partnerských) vztahů. Rodičovská praxe záleží na kultuře, tradicích i výchovných strategiích rodiny, z nichž jednotliví partneři pocházejí. S rodičovstvím souvisí i forma adopce, která se v poslední době úměrně zvyšuje se stále narůstající neplodností (nemožností jednoho nebo obou partnerů mít dítě).

RODIČOVSTVÍ ODLOŽENÉ – úmyslné posunutí role rodiče do vyššího věku.

RODINA – sociální skupina osob tvořená legalizovaným vztahem mezi rodiči a dětmi (manželství, příbuzenství nebo adopce). Základním úkolem rodiny je výchova těchto dětí. Širší rodinu tvoří příbuzenstvo, vázané nejen pokrevními pouty, ale také rodinnými tradicemi, postoji, rysy, jazykem.

RODINA AFUNKČNÍ – poruchy funkcí rodiny jsou tak závažného charakteru, že rodina vůči dítěti přestává plnit své základní úkoly, dokonce jej ohrožuje v samotné existenci. Řešením se stává vyjmutí dítěte z takového prostředí a umístění do náhradní rodinné či ústavní péče. Uvádí se, že ve společnosti je přibližně 0,5 % afunkčních rodin.

RODINA DEZINTEGROVANÁ – rodina, v níž se projevují nežádoucí rozpory, a to především mezi rodiči, následně mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. V praxi může dojít následně k oddálení se v rozličném časovém úseku.

RODINA DYSFUNKČNÍ – rodiny s výskytem poruch více svých funkcí, které bezprostředně ohrožují zvláště dítě (děti). Rodina (viz) jako celek vyžaduje soustavnou péči (vnější pomocnou intervenci). Problémem je stanovit hranici, kdy je zapotřebí se postavit v zájmu dítěte (dětí) proti rodině. Uvádí se, že ve společnosti je přibližně 2 % dysfunkčních rodin.

RODINA FUNKČNÍ – rodina plní relativně dobře všechny své funkce a zajišťující dobrý vývoj dítěte. Odhaduje se, že takových rodin je v populaci kolem 85 %.

RODINA INTEGROVANÁ – rodina, v které existují pozitivní vztahy mezi všemi členy rodiny.

RODINA KLINICKÁ – rodina, která je v kontaktu s pomáhající nebo represivní institucí (např. soudy, policie).

RODINA NÁHRADNÍ – rodina založená na sociálním rodičovství, kdy ani jeden z rodičů (viz) není biologickým rodičem. V praxi se jedná ponejvíce o rodiny (viz), které si adaptují (viz adaptace) případně osvojí dítě.

RODINA NESTABILNÍ – rodina, v níž se projevují značné výkyvy a proměny v kladném i záporném slova smyslu.

RODINA NEÚPLNÁ – rodina, v níž chybí (absentuje) jeden z rodičů (viz neúplná rodina). Rodiny neúplná vzniká zpravidla rozvodem (viz), ale také odchodem partnera ze společné

domácnosti, úmrtím některého z partnerů (tzv. ovdovění), ale také může vzniknout z rozhodnutí matky zůstat tzv. svobodnou matkou. Podle ČSÚ bylo v roce 1961 v České republice 249,6 tisíc neúplných rodin, 1970: 306,7 tisíc, 1980: 325,1 tisíc, 1991: 434,4 tisíc, 2001: 576,4 tisíc. V této souvislosti se poměrně často hovoří o negativních dopadech v absenci otce v rodině. Výzkumy dosud neprokázaly přímé souvislosti mezi absencí otce ve výchově a možnými negativními jevy ve vývoji dítěte.

RODINA NEVLASTNÍ – rodina, v které je dítě není spojeno pokrevními svazky s rodiči, ale v této náhradní rodině jsou naplněny všechny funkce rodiny.

RODINA NUKLEÁRNÍ (viz také úplná rodina) – institucionalizovaná biopsychosociální skupina, tvořená manželským párem (rodiči) a dětmi. Jejím základním znakem je dvougenerační model. V evropském kontextu je zapotřebí doplnit, že rodiče musí být opačného pohlaví a nesmí být ve vzájemném pokrevním svazku. Jedná se o původní (prvotní) rodinu. V současné době přechází velice často tato forma rodiny do rodiny neúplné (viz). Někdy se užívá i dalších označení, jako např. rodina atomární, rodina manželská, rodina párová.

RODINA ORIENTAČNÍ – rodina, do které se jedinec narodí, případně je přijat (např. osvojením, adopcí apod.). Jedná se o první model společnosti, s nímž se dítě setkává, v němž se formují první sociální dovednosti a zkušenosti. V tomto prostředí si osvojuje vzorce a normy sociálního chování v závislosti na chování rodičů, případně blízkého okolí rodiny. Prostřednictvím rodičovského vzoru se učí i svou budoucí sexuální roli, své sexuální chování k partneru opačného pohlaví. Proto je důležitá úplnost rodiny, tzn. účast obou rodičů. Ještě rozeznáváme rodinu, kterou jedinec založil. Takovou rodinu označujeme jako prokreační (viz).

RODINA PROBLÉMOVÁ – rodina s narušenou některou z funkcí, neohrožující celkový rodinný systém a normální vývoj dítěte. Problémová rodina je schopna bez vnější intervence danou situaci řešit nebo kompenzovat. Uvádí se, že ve společnosti je přibližně 12-13 % problémových rodin.

RODINA PROKREAČNÍ – nová rodina, kterou si sám jako dospělý jedinec založí a jež je do značné míry ovlivněna rodinou orientační. Mnohdy se hovoří o tzv. sociální dědičnosti, o předávání vzorců chování z generace na generaci. Hlavním smyslem a úlohou prokreační rodiny je reprodukce, tzn. zplození dítěte. Rodina, do které se jedinec narodil, se označuje jako orientační (viz).

RODINA REKONSTRUOVANÁ (SEŠÍVANÁ, ZNOVUSLOŽENÁ, REKONSTRUOVANÁ, PATCHWORKOVÁ...) – viz rodina restaurovaná nebo rodina rekonstruovaná.

RODINA REKONSTITUOVANÁ – nově konstituovaná rodina založená svobodným, rozvedeným nebo ovdovělým rodičem. Někdy se užívá pro tento typ rodiny označení rodina rekonstruovaná (viz) nebo také rodina restaurovaná (viz).

RODINA RESTAUROVANÁ – Někdy se užívá pro tento typ rodiny označení rodina rekonstruovaná (viz) nebo také rodina rekonstituovaná (viz). Základní uspořádání tvoří partneři a dítě či děti z předchozího vztahu jednoho či obou (případně ještě i další, v novém svazku narozené děti). Dnes poměrně široká škála názvů.

RODINA ROZŠÍŘENÁ – zahrnuje i další bližší příbuzné, jako např. prarodiče, bratry a sestry se svými manželskými partnery, synové, dcery apod. V rozšíření rodině dominují v systému vzájemných vztahů příbuzenské vztahy nad manželskými.

RODINA SENDVIČOVÁ – resp. sendvičová generace neboli „ti uprostřed“. Jde zpravidla o osoby středního věku, kteří se nejen starají o své děti, ale i zároveň o své stárnoucí rodiče. I tyto pečující lidé si však zaslouží péči.

RODINA STABILNÍ – rodina, v níž se projevují kladné nebo záporné vlastnosti v delším, časovém období.

RODINA ÚPLNÁ – viz rodina nukleární.

RODINA VLASTNÍ – rodina, v které je dítě spojeno pokrevními svazky s rodiči. Biologická příslušnost nemusí v oblasti výchovného působení sehrávat dominantní roli.

RODINNÁ TERAPIE – způsob vnější intervence za účelem zlepšení fungování některé z funkcí rodiny.

RODINNÁ VÝCHOVA – výchovné působení rodičů, resp. prarodičů na jejich děti realizované v rodině.

ROLE – předpokládaný způsob chování jedince v určité sociální situaci, pro kterou je dána konkrétní společenská norma; existují role stanovené, nezávislé na jedinci a role přijaté, s nimiž se jedinec ztotožnil; role, kterou člověk zaujímá, podléhá sociální kontrole a tím i sociálním sankcím; ve svém životě zaujímá člověk tolik rolí, ke kolika sociálním skupinám náleží.

ROZKOŠ BEZ RIZIKA (R-R) – nestátní nezisková organizace, jejímž posláním je zmenšit sociální a zdravotní rizika nejen u žen pracujících v sexbyznysu, ale i snížení rizik u širší populace. Cílem činnosti je: zmenšit rizika postihující ohrožené skupiny lidí (rozdílných národnostní a etnických skupin, u žen poskytujících placené sexuální služby, osob působících na prostituční scéně a ohrožených rizikovým způsobem života), empowerment žen (zplnomocnit a posilovat klientky k vytváření vlastních limitů a hranic při práci v sexbyznysu

i v osobním životě) a prosazovat práva žen poskytujících placené sexuální (sexuální pracovnice). Organizace R-R byla založena v České republice roku 1992.

ROZVOD – právní úkon, kterým je ukončeno manželství (viz). Uskutečňuje se na základě žádosti jednoho z manželů a dojde k němu na základě rozhodnutí soudu. Rozvodem manželství vzniká rodina neúplná (viz). Do roku 1949 mohlo manželství zaniknout rozvodem (bez další možnosti uzavřít manželství) nebo rozlukou, který umožňoval uzavření dalšího manželství. (Zákon č. 265/1949 sb.).

ROZVOD NESPORNÝ – také smluvený, je takový, kdy se manželé na rozvodu shodnou a shodnou se také na všech souvisejících otázkách (majetek, bydlení, děti). Soud při něm nezjišťuje příčiny rozvratu a celkově se jedná o pohodlné a rychlé řízení pro obě strany. Rozvrat se v tomto případě usuzuje z objektivních skutečností, jako jsou délka trvání manželství alespoň 1 rok, manželé spolu nejméně 6 měsíců nežijí a druhý manžel se k návrhu na rozvod připojí.

ROZVOD SPORNÝ – takový typ rozvodu, při němž se manželé nedohodli na uvedených záležitostech (viz nesporný rozvod) a budou se tedy zjišťovat příčiny rozvratu manželství.

S/Š

SADISMUS – sexuální úchylka (deviace) v eroticko-sexuální preferenci objektu, kdy k vlastnímu uspokojení dochází pouze uplatňováním násilí a utrpení druhého člověka. Dochází-li k sexuálnímu vzrušení na základě způsobení agresivity a ponížení vůči vlastní osobě, pak se taková úchylka označuje jako masochismus (viz). Pověštinou bývají obě sexuální úchylky zastoupeny při sexuálním vzrušení. V takovém případě se hovoří o tzv. sadomasochismu (viz). Název úchylky je odvozen od markýze de Sade (1740–1814), který v poměrně rozsáhlém literárním díle (např. Julietta, 120 dní Sodomy, Markýza de Gasge aj.) popisoval četné deviantní (úchylné) sexuální praktiky. Pachatelé násilných sexuálně motivovaných trestných činů povětšinou spadají do této skupiny deviantů. Sadisté se většinou rekrutují z mužské populace, i když nejsou vzácné výjimky ani u kategorie žen.

SADISTICKÉ ZNÁSILNĚNÍ – násilník uplatňuje výraznou měrou fyzické násilí, za účelem uspokojení vlastních sexuálních pohnutek, přičemž v extrémní podobě může skončit sexuální vraždou. Rozeznáváme ještě: agresivní znásilnění (viz), skupinové (hromadné) znásilnění (viz), impulsivní znásilnění (viz) a prestižní znásilnění (viz).

SADOMASOCHISMUS – sexuální úchylka, deviace, vycházející z eroticko-sexuální preference. Sadomasochismus zahrnuje jak sadismus, tak i masochismus, přičemž tzv. „pravých“ sadomasochistů je v populaci velice málo. Sadomasochistické dvojice dosahují uspokojení nejen v bití, týrání, ponižování apod. druhého jedince, ale uspokojí se i při ponižování, týrání apod. vlastní osoby. V seznamovacích inzerátech rozličných časopisů bývají takové zájmy označovány zkratkou SM.

SAFER SEX (angl. safer – čistý) – bezpečný sex.

SANACE RODINY – představuje alternativu při práci s rodinou, které hrozí odebrání dítěte do náhradní rodinné péče. Je založena na respektu k biologickým vztahům mezi jejími členy a snahou o jejich obnovení, prostřednictvím vhodně zvolených prostředků. Prioritou je nejen předcházet, zmírnit, nejlépe zcela odstranit důvody ohrožení dítěte, ale rovněž brát na vědomí potřeby ostatních členů rodiny. Lze ji v širším slova smyslu chápat jako rozsáhlý systém spolupráce mezi organizacemi a dysfunkční rodinou. Sanace rodiny známá jako family support (podpora rodiny) nebo také family preservation (udržování rodiny).

SANKCE (lat. sanctio - potvrzení, schválení) – neutrální výraz, který byl do sociálních věd přenesen z právní terminologie. Sankce je obecně ztotožňována s trestem za nedodržení pravidel. V sociologickém kontextu tomu tak není. Sankce jsou součástí vnější kontroly, to znamená, že na jedince je vyvíjen tlak ke konformitě s okolím. *Positivní sankce* na člověka působí prostřednictvím nejrůznějších odměn a bonusů. *Negativní sankce* s sebou přináší trest, tedy něco, co člověk vnímá vůči své osobě tíživě. Negativní sankce jsou realizovány po porušení normy. Sociálně psychologické výzkumy ukazují zhruba trojnásobně vyšší efektivnost pozitivních sankcí.

SCREENING – mapování určitého sociálně patologického jevu, a to za účelem vyhledávání a diagnostikování nežádoucího chování za účelem nalezení nejoptimálnějšího řešení problému. Screening představuje jeden z prvních kroků při koncipování programů primární prevence.

SDRUŽENÍ SOS VESNIČEK – nevládní, nezisková, nepolitická organizace, která od roku 1993 je řádným členem mezinárodní organizace SOS Kinderdorf International, která působí ve 132 zemích světa. Podrobněji SOS dětská vesnička (viz).

SEBEKRITICHNOST – schopnost hodnotit relativně nezájatě sebe a výsledky své činnosti a vyvodit z toho pozitivní závěry pro budoucnost.

SEBENAPLNŮJÍCÍ PROROCTVÍ – fenomén, při kterém nevědomě ovlivňujeme situaci a lidi kolem sebe tak, že naplní naše původní očekávání.

SEBEOCENĚNÍ – přisuzování určité hodnoty sobě samému. Sebeocenení se zakládá na poznávací složce, čímž se liší od sebereflexe (viz).

SEBEPOJETÍ – viz sebereflexe.

SEBEPOŠKOZOVÁNÍ (automutilace) – vědomé a záměrné jednání, které má sebepoškozující (sebezničující, sebezraňující, autoagresivní) povahu. Nejčastějšími projevy sebepoškozování je: sebetrávení (viz) a sebezraňování (viz). Sebepoškozování bývá někdy spojováno se sociokulturními tradicemi (např. rozličné rituály), případně se může projevovat u osob psychicky nemocných nebo osob mentálně postižených. K nejčastějším projevům patří

pořezání žiletkou, popálení cigaretou (zapalovačem), předávkování léky, vytrhávání vlasů (trichotilomanie).

SEBETRÁVENÍ – jeden z projevů sebepoškozování (viz), který spočívá v nadměrném použití léků, drogy, alkoholu, v některých případech i věcí (časté ve věznicích), a to bez suicidálního záměru (viz), tzn. sebevraždy.

SEBEZRAŇOVÁNÍ – jeden z projevů sebepoškozování vlastní tělesné tkáně, jako např. škrábání, popálení, propichování, trhání vlasů, sebebití, a to bez suicidálního záměru (viz), tzn. sebevraždy.

SEBEPOŠKOZUJÍCÍ CHOVÁNÍ – projevy zahrnující různé techniky poškození vlastního těla od kouření, požívání alkoholu, piercingu až po dokonalé suicidium. Do sebepoškozujícího chování nepatří pouze záměrné narušení vlastního těla, ale také automutilace jako symptom závažné fyziopatologie nebo psychopatologie.

SEBEREFLEXE – schopnost jedince vidět sebe sama. Někdy se užívá i označení sebepojetí (viz). Musíme odlišovat od pojmu sebeocení (viz), které vyjadřuje hodnotu, kterou jedinec sám sobě přisuzuje.

SEBEÚCTA – vztah jedince k sobě samému.

SEBEVRAŽDA (suicidium) – vědomé a úmyslné ukončení vlastního života. Sebevražda se vyznačuje dvěma podstatnými znaky: dobrovolný úmysl jedince ukončit svůj život a cílevědomě zaměřené jednání vedoucí ke smrti.

SEBEVÝCHOVA – jedna z forem výchovy. Jedinec se sám podílí na vlastní výchově (viz), a to především na základě vlastní vnitřní motivace. V extrémním případě je sebevýchova stav, kdy se vychovatel stává nepotřebným a zbytečným.

SEGREGACE – oddělení, vyloučení, omezování kontaktů některých jedinců, případně skupin společnosti, a to na základě rasových, pohlaví, náboženského nebo politického přesvědčení od jiné části společnosti, zpravidla majoritní). V současné době je segregace vnímána jako jedna z forem diskriminace. Blízkým pojmem k segregaci je pojem separace (viz), která se vyznačuje vyhraněným oddělením až vyloučením. Jedná se o stav, kdy je některá minorita od majoritní společnosti zcela izolována, žije na oddělených místech (např. v moderních gettech), jejím členům je znemožněn společenský vzestup, nemají podíl na moci a většinou ani na užívání společných statků.

SEKTA, resp. skupina se sektářskými rysy – v současné době je pojem chápán v širším slova smyslu, netýká se pouze čistě náboženských uskupení, může se týkat i skupin politických, ekonomických, mystických, pseudovzdělávacích, terapeutických aj., které vyplývají a sledují také určitý typ dogmatu. Společným východiskem jsou zde zvláštní společné charakteristiky: absolutizace moci vůdce, respekt k autoritám, poslušnost, regulace informací pro členy skupiny, vysoká úroveň excitace (vybuzení, stimulace), tvrdá disciplína apod.

SEKUNDÁRNÍ PREVENCE – jeden z typů prevence (vedle primární, terciární, kvartální – viz), který zahrnuje aktivní vyhledávání (depistáž) rizikových osob, skupin osob, situací apod. se záměrem podchytit první příznaky rizikového chování a zabránit jeho dalšímu prohlubování (rozšiřování). U osob, které se dostaly do kontaktu se společensky nežádoucím jevem, nastupuje zpravidla případně poradenská činnost nebo přímo léčba.

SELFNESS – komplexní přístup pojetí přístupu člověka, který vedle všech součástí wellness (viz) reaguje i na sociální změny, změny na trhu práce a které předpokládají aktivitu a udržení odpovídajících kompetencí i ve vyšším věku. Podívej se také na heslo fitness (viz).

SENIOR – v české terminologii je pojmem senior nejčastěji označována osoba vyššího věku. Pro označení osoby pojmem senior je zpravidla rozhodující věková hranice. Nejčastěji udávané věkové hranice jsou dvě, a to 60 nebo 65 let. V angl. jazyce může být význam slova senior odlišný, např. senior manager. V tomto případě slovo senior neoznačuje věk manažera, ale jeho nadřízenost.

SENZIBILITA – citlivost na vnější i vnitřní podněty.

SEPARACE – odloučení, oddělení jedince nebo skupiny od celku, např. vyčlenění sociální skupiny ze společnosti. Blízkým pojmem k pojmu separace je pojem segregace (viz).

SEXISMUS – diskriminace podle pohlaví (zvýrazňováním rozdílů mezi muži a ženami), která vychází nejen z mylných předsudků, ale především z nevědecké teorie o nerovnosti pohlaví (viz) a nenávisti k lidem. K základním tezím sexismu patří např. víra nadřazenosti jednoho pohlaví nad druhým, nenávist k mužům (misandrie – viz) nebo nenávist k ženám (misogynství – viz), falešná představa o mužnosti a ženskosti apod. Příkladem je častější získávání dětí do vlastní péče po rozvodu ze strany žen. K dané problematice má blízko gender (viz).

SEXTING – nebezpečná forma elektronické komunikace, kdy prostřednictvím rozesílání textových a obrazových zpráv (fotografie, videa) se sexuálním obsahem může dojít k ohrožení konkrétní osoby. Podklady k sextingu (fota, videa apod.) vycházejí zpravidla z předchozího partnerského vztahu, který se rozpadl a jeden z partnerů jej zneužívá k diskreditaci druhého. Takové jednání může být kvalifikováno jako trestný čin.

SEXUALITA – soubor vlastností a jevů, vyplývajících z fyzického a psychického vztahu, zpravidla mezi mužem a ženou (tzv. heterosexuality – viz). Sexualita zahrnuje pohlavní život, pohlavní pud, citové vztahy v pohlavním životě atd. Je zapotřebí odlišovat sexualitu od erotiky, která zahrnuje kulturní projevy mající vztah k vlastní sexualitě.

SEXUÁLNÍ AVERZE – silná nechuť až odpor k pohlavní aktivitě. Ve srovnání s frigiditou (viz), při které je postoj k sexuální činnosti lhostejný, je tento postoj u averze trvale vysoce záporný. Na vzniku primární sexuální averze se podílejí jednak výchova a jednak osobní zážitky z dospívání či dětství (např. sexuální zneužívání). Sekundární averze může vzniknout jako následek opakovaně vynucované sexuální aktivity, která neodpovídá potřebám ženy, případně muže.

SEXUÁLNÍ DELIKT – ukájení sexuálního pudu zákonem zakázaným způsobem. Některé sexuální delikty nemusí být v jiných zemích považováno za sexuální delikt. Obdobně i v rozličných historických obdobích.

SEXUÁLNÍ DEVIACE – odchylka od společensky tolerovaného sexuálního chování, sexuálního prožívání, změněné (odlišné) sexuální motivace jedinců.

SEXUÁLNÍ HARAŠENÍ – viz sexuální obtěžování.

SEXUÁLNÍ IDENTIFIKACE – příslušnost k ženskému nebo mužskému pohlaví.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ – jeden z druhů domácího násilí (viz), které zahrnuje všechny sexuální aktivity, které jsou na oběti vynucovány, nemusí se vždy jednat o uspokojení sexuálního pudu. Jedná se o nástroj ponížení, pokoření oběti.

SEXUÁLNÍ NORMA – společností tolerované sexuální chování, které v určitých zemích (kulturách) může být odlišné od našich zvyklostí. Obdobně se proměňovaly sexuální normy v průběhu lidských dějin. Odborníci sexuální normu jako sexuální chování přijímané oběma sexuálními partnery.

SEXUÁLNÍ OBTĚŽOVÁNÍ (ang. Sexual Harassment – sexuální harašení) – nevíтанé a nepříjemné sexuální návrhy, požadavky sexuální přízně a další verbální (např. vtipy se sexuálním obsahem, narážky), neverbální (např. nepříjemná gesta) či fyzické chování sexuální povahy (např. polibek na tykání, poplácávání, objímání kolem ramen). Ve společnosti se užívá pro sexuální obtěžování označení sexuální harašení, které do českého jazyka prvně zavedl spisovatel J. Škvorecký. V legislativní rovině řeší problematiku sexuálního obtěžování např. antidiskriminační zákon (zákon č. 198/2009 Sb.) a zákoník práce.

SEXUÁLNÍ PREFERENCE – specifické eroticko-sexuální zaměření (orientace) na rozličné objekty (např. muže, ženy, děti, staré osoby, zvířata apod.). V podstatě rozeznáváme orientaci heterosexuální (většinová) a homosexuální (menšinová). Sexuální orientace představuje vrozenou dispozici člověka.

SEXUÁLNÍ TURISTIKA – obsahové zaměření turistických (cestovních) aktivit v různých destinacích za účelem komerčním (např. prostituce – viz) nebo za nekomerčním účelem (tzn. získání nových sexuálních zkušeností, forma relaxace apod.). Obě uvedené formy s sebou nesou celou řadu rizik, a to od nebezpečí pohlavně přenosných nemocí (viz), prohloubení manželské nebo partnerské krize, otěhotnění (viz) apod.

SEXUÁLNÍ VÝCHOVA – výchova zaměřená na osvojení návyků, znalostí, dovedností, hodnot a postojů v oblasti sexuálních vztahů mezi pohlavími. Těžiště této výchovy je v rodině, jednotlivé oblasti jsou však začleněny i do vzdělávacích programů základních a středních škol, jako např. do předmětu rodinná výchova, občanská výchova, přírodopis, biologie apod.

SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ – využití (zneužití) dítěte pro sexuální uspokojení dospělého jedince. V naprosté většině případů (až 98 %) se jedná o muže, kteří se dopouštějí ; sexuálního zneužívání.

SEXUOLOGIE – lékařský obor zabývající se pohlavním životem a jeho poruchami.

SIDA (syndrome d'immunodeficiencie aquirae) – francouzské označení pro AIDS.

SINGLE – označení pro jedince, kteří nechtějí vstupovat do manželství, případně dlouhodobých vztahů. Motivací k takovému životu bývá zpravidla věnování se kariéře, osobním zálibám, ale také možnosti vstupovat do nových sexuálních vztahů. Na druhou stranu se může objevit pocit osamocení a společenské izolace.

SIONISTICKÉ HNUTÍ – viz sionismus

SIONISMUS – ideový směr, resp. židovské národní hnutí, které usiluje o vytvoření židovského státu. Hnutí vzniklo v druhé polovině 19. století a cílem bylo vytvořit samostatný stát Izrael. Název Sion pochází od pahorku Sion v Jeruzalémě, kde bibličtí proroci očekávají příchod Hospodina. Nezávislý stát Izrael byl vyhlášen 14. 5. 1948 na základě plánu rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát.

SKATOLOGIE – nekontaktní verbální patologická sexuální agresivita, která v podstatě představuje sexuální obtěžování (případně uspokojování) prostřednictvím telefonu (tzv. telefonní skatologie). Zpravidla se jedná o náhodně vybranou osobu. Obsah je veden vulgárními slovními výrazy za účelem vlastního sexuálního uspokojení formou onanie.

SKIMMING – jeden ze způsobů podvodného kopírování údajů z magnetického proužku platební karty bez vědomí majitele karty, a to za účelem případného jejího zneužití. K úplnému zneužití je zapotřebí znát ještě PIN.

SKUPINA – seskupení osob, které spojuje určitý znak (pohlaví, profese, vzdělání), vzájemné vazby, interakce, cíl skupiny; rozlišujeme skupinu formální (náhodně vytvořená) a neformální (rodina), skupiny podle vůdcovské role (diktátorská, liberální, demokratická) aj.

SKUPINOVÉ (HROMADNÉ) ZNÁSILNĚNÍ – záměrem skupiny násilníků je nejen ponížit oběť, ale posílit prestiž v konkrétní skupině (partě). V hojně míře se jedná o činy mladistvých. Ještě rozeznáváme: agresivní znásilnění (viz), sadistické znásilnění (viz), impulzivní znásilnění (viz) a prestižní znásilnění (viz).

SLANG – jazykově nespisovná část mluvy, která je charakteristická příslušné skupině (profesní či zájmové), jejichž členové jsou s jednotlivými významy slov obeznámeni.

SMILSTVO – starší označení pro vzájemné a dobrovolné sexuální aktivity mezi dvěma jedinci opačného pohlaví mimo uzavřený manželský svazek, který nebyl společensky (podle dobových morálních norem, zpravidla náboženských) přijatelný.

SŇATEK – zformalizovaný právní akt, na jehož základě se uzavírá manželství (viz). Sňatek bývá zpravidla spojován s celou řadou zvyků a rituálů, které mohou v rámci jedné země vykazovat celou řadu regionálních odlišností. Rozeznáváme sňatek občanský a sňatek církevní.

SŇATEČNOST – statistický údaj vyjadřující vztah mezi manželstvími a počtem svobodných žen a mužů. Důležitým faktorem ovlivňujícím sňatečnost je např. věkové složení odpovídající části společnosti, která může uzavírat manželství.

SOCIABILITA – schopnost vytvářet, pěstovat a rozvíjet mezilidské vztahy. Sociabilita vyjadřuje míru socializace (viz).

SOCIALIZACE – postupné začleňování jedince do společnosti prostřednictvím nápodoby a identifikace, zprvu v rodině, později v malých společenských skupinách až po zapojení se do nejširších, celospolečenských vztahů; součástí socializace je přijetí základních etických a právních norem dané společnosti. Jednu z etap socializace představuje akulturace (viz). Míru socializace je možné vyjádřit tzv. sociabilitou (viz). Socializace je celoživotní proces, jehož pomocí se lidé učí přizpůsobovat sociálním hodnotám a normám, proces, který umožňuje lidskou existenci díky přenosu kultury mezi generacemi. Socializaci dělíme na *ontogenickou* (je procesem vytváření individuální identity a sociální integrity jedince ve společnosti) a *sociogenickou* (směřuje k vytváření národní identity, dříve vlastenectví, člověka. V průběhu životní dráhy jedinec prochází třemi socializačními etapami, primární, sekundární a terciární.

1. *Primární socializace* (raná, dětská) je charakterizována sociální interakcí převážně v rámci rodiny. Zahrnuje období předškolního věku.

2. *Sekundární socializace* (socializace ve školním věku, v pubertě a adolescenci) je typická tím, že se otevírají šance k široké sociální interakci, která překračuje hranice rodiny. Dítě rozhoduje samo o sobě, rozhoduje se, s kým bude kamarádit. Vliv na socializovaného mají stále rodiče, přidávají se masmédiá, vrstevníci, sportovní kluby, aj.

3. *Terciární socializace dospělých*. Jde o profesní adaptaci, spolužití se sexuálním partnerem, péči o vlastní děti, vstup do politického života atd. Při rychlosti změn ve společnosti se jedná o mnoho dalších okolností spjatých s určitým věkem dospělých. Součástí terciární socializace může být i *resocializace*. Resocializace neprobíhá pouze ve výchovně nápravných zařízeních, ale i při velkých společenských změnách (např. u všech občanů ČR po listopadu 1989, kdy došlo k přechodu od centrálně řízeného hospodářství k hospodářství tržnímu).

SOCIÁLNÍ DEVIACE – označení pro chování jednotlivce nebo skupiny, které se odchyluje (vybočuje, odklání) od stávajících sociálních norem skupiny nebo určité společnosti. Sociální deviace nemusí zahrnovat v sobě pouze jen záporné (negativní) prvky, ale i pozitivní. Opakem sociálního deviantního chování je tzv. chování konformní (viz).

SOCIÁLNÍ INTERAKCE – vzájemné dorozumívání (verbální i neverbální) mezi dvěma jedinci, případně mezi jedincem a skupinou nebo dvěma skupinami.

SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE – jeden z druhů obecně pojímané komunikace (viz). Sociální komunikace se odehrává mezi lidmi. Rozeznáváme ještě další komunikace, jako např. pedagogickou komunikaci (viz).

SOCIÁLNÍ KONTROLA – souhrnný termín označující všechny mechanismy, jež mají zajišťovat řád a stabilitu společnosti, jedná se o mechanismy formální i neformální povahy, kterými se společnost chrání proti „narušitelům“ v zájmu uchování stability a sociálního konsensu. Bez této kontroly by se sociální řád rozpadl. Sociální kontrola je nejen vnější, ale i vnitřní; vždy probíhá současně kontrola vnitřní a vnější. Vnější sociální kontrola přichází stran sociálního okolí jedince, aktér je kontrolován okolím, vnitřní sociální kontrola je zajištěna primárně úspěšnou socializací, aktér kontroluje sám sebe.

SOCIÁLNÍ NORMY – standard, jako výsledek procesu společenského očekávání a hodnocení mající povahu generalizované zkušenosti, která byla opakovaně ověřována. Na rozdíl od norem technických, lékařských aj. regulují sociální normy chování jedinců nebo skupin, které souvisí se vzájemnými vztahy mezi jedinci, skupinami a společností.

SOCIÁLNÍ PATOLOGIE (lat. pathos – utrpení, choroba) – označuje jednak vědní disciplínu, dále studijní obor a také představuje souhrnné označení pro nežádoucí jevy ve společnosti. Pojem sociální patologie zavedl do sociologie Herbert Spencer, který se ve 2. polovině 19. století zabýval myšlenkou, že existuje jistá paralela mezi patologií biologickou (chorobou) a patologií sociální (chorobou společnosti), tzn. mezi biologickým a společenským organismem. Spencerovský biologismus je hlavní příčinou pozdějšího zamítání pojmu sociální patologie a jeho nahrazování pojmem sociální deviace (viz).

SOCIÁLNÍ POZICE – poloha (pozice) jedince ve struktuře určité skupiny nebo organizace, např. matka, otec, syn, hokejista, Pohyb mezi sociálními pozicemi ve společenské struktuře nazývá *sociální mobilita*. V případě, že se postavení na společenském žebříčku nemění, jedná se o mobilitu horizontální, jde-li o společenský vzestup nebo sestup, jedná se o vertikální sociální mobilita.

SOCIÁLNÍ PROBLÉM – termín je širší než pojem sociální deviace (viz), jedná se o projevy, které společnosti škodí a ohrožují ji, nenarušují však nutně konkrétní normy a mnohdy nemají ani konkrétního pachatele (např. nezaměstnanost, bezdomovectví, rasová a etnická diskriminace, znečištění životního prostředí aj).

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ – je determinováno demografickými charakteristikami obyvatelstva na daném území. Jedná se zejména o počet obyvatel, hustotu osídlení, míru urbanizace, věkovou strukturu, vzdělanostní strukturu, příslušnost k etniku (viz) aj.

SOCIÁLNÍ ROLE – očekávaný způsob chování vázaný na určitou sociální pozici, případně sociální status. Sociální role představují spojující článek mezi jednotlivcem a společností, garantují, že člověk se nebude chovat způsobem, který by šokoval druhé, nýbrž se bude snažit respektovat jejich představy o tom, co je vhodné a co nikoliv. Rozlišujeme několik typů sociálních rolí: a) role připsané (pohlaví, věk, národnost, zděděný majetek), b) role získané (prestiž, nezděděná privilegia), c) role vnucené (vojenská služba, nezaměstnanost, výkon trestu). Vzhledem k tomu, že člověk vykonává mnoho rolí, objevuje se v mnoha případech i jejich konflikt.

SOCIÁLNÍ SELHÁNÍ – označením projevů chování, které hodnotí širší společnost, a to z hlediska jejích sociálních norem jako selhání; řadí se mezi ně delikvence mládeže, sebevražedné jednání, předčasné ukončení povinného vzdělávání, nezaměstnanost, vznik závislosti na alkoholu, na nealkoholových drogách a patologické hráčství, a to jednotlivě nebo v různých kombinacích.

SOCIÁLNÍ SÍŤ (ang. social network) – služba na internetu, která prostřednictvím různých internetových systémů (služby), umožňuje uživatelům tvorbu profilů, vzájemnou komunikaci, sdílení fotografií, videí apod. Sociálními sítěmi jsou např. Facebook, Twitter, Myspace, LinkedIn aj. Vzhledem k možné anonymitě je možné její zneužití, např. phishing (viz).

SOCIÁLNÍ STATUS – souhrnné vyjádření sociální pozice (pozic) člověka v určité společnosti, resp. skupinách, spojené s mírou ocenění ze strany druhých. Určuje práva a povinnosti svého držitele vůči druhým lidem určuje, jaké chování budou druzí lidé očekávat od držitele statusu v různých situacích. Rozlišujeme *status vrozený* (status biologicky přidělený - pohlaví, rasa, věk, etnický původ), *status připsaný* – askriptivní (status, který člověk získá bez vlastní zásluhy, v důsledku sociálních okolností, zejména dědictví), *status získaný* (vzdělání, profese aj.). Status umožňuje určit sociální distanci mezi dvěma osobami a stanovit jejich místo v sociální hierarchii. uvnitř skupiny. Snaha zviditelnit vlastní sociální status vede k užívání *statusových symbolů* (značka auta, lokalita bydliště, značka oděvů, hodinek, členství v klubech, charita aj.).

SODOMIE – viz zoofilie.

SOHO – sdružení organizací homosexuálních občanů v ČR. Jde o nevládní a neziskovou organizaci.

SOMATICKÝ – vztahující se k lidskému tělu, tělesný.

SOS DĚTSKÁ VESNIČKA – jedna z forem skupinové pěstounské péče (viz – pěstounská péče). Vesničky sdružují děti do věku 10 let, především etnických menšin a sourozenecké skupiny, které bydlí společně (zpravidla 4 – 7 dětí) s pěstouny v plně vybavených domcích. V současnosti jsou v ČR 3 vesničky (Brno, Karlovy Vary, Chvalčov). SOS vesničky vznikly u nás po rakouském vzoru, kde byla založena první v roce 1949. U nás v roce 1968. Jednu rodinu v SOS vesničce tvoří skupina dětí v počtu čtyř až sedmi. Každý dům má na starosti pěstounka, případně manželský pár pěstounů. Svou činnost rozvíjí tzv. Sdružení SOS vesniček (viz)

SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ CENTRA – liší se podle druhu handicapu, s nímž žáci či studenti přicházejí do jejich péče (centra pro osoby se zrakovým, sluchovým, mentálním, tělesným aj. postižením). Speciálně pedagogická centra jsou školskými poradenskými zařízeními.

SPECIÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ – poskytuje se žákům, u kterých byly zjištěny speciální vzdělávací potřeby na základě speciálně pedagogického (psychologického) vyšetření

školským poradenským zařízením. Rozsah a závažnost potřeb je důvodem k zařazení žáků do režimu speciálního vzdělávání.

SPECIFICKÉ VÝVOJOVÉ PORUCHY CHOVÁNÍ – jsou vrozené a chronické obtíže, k nimž došlo drobným postižením CNS v prenatálním nebo perinatálním období (viz). Přetrvávají celoživotně, avšak jejich projevy se s ohledem na vývoj CNS i věk jedince mohou měnit. Zpravidla souvisejí s nedostačivostí dodržovat standardní pravidla chování, provádět opakovaně a dlouhodobě určité aktivity a podávat učební nebo pracovní výkon v očekávané podobě. Např. ADHD

SPID (Syndrom priobretennogo immunodeficita) – v rusky mluvících zemích označení pro AIDS (viz).

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU (SPRSV) – samostatná nevládní a nevýdělečná organizace působící v České republice (vznikla v roce 1991). K cílům společnosti patří podpora populačního zdraví a plánování rodiny jako základního lidského práva. Její činnost se odvíjí od zásad Mezinárodní federace pro plánované rodičovství (IPPF – International Planned Parenthood Federation), jejímž je plnoprávným členem. Sídlo společnosti je v Praze.

SPOLUVLASTNICTVÍ – znamená, že táž věc, ať movitá nebo nemovitá, patří několika subjektům společně, aniž by byla mezi ně reálně rozdělena. Občanský zákoník upravuje dvě formy osobního spoluvlastnictví, a to spoluvlastnictví podílové a spoluvlastnictví bezpodílové. Subjekty podílového vlastnictví mohou být občané bez ohledu na to, zda jsou vůči sobě v nějakém jiném vztahu (zejména ve vztahu příbuzenském). Bezpodílové spoluvlastnictví – společné jmění manželů – je omezeno jen na manžele (nevzniká tedy mezi druhem a družkou). Za trvání spoluvlastnictví spoluvlastnický podíl zejména vyjadřuje, jakou měrou se spoluvlastníci podílejí na užívání společné věci.

SQUAT – neobývaný objekt (nemovitost), kterou obývají squatteři (viz – squatter).

SQUATTER – označení osoby nezákonně obývající neobývanou nemovitost (tzv. squat – viz).

SQUATTING – nezákonné a zpravidla společensky netolerované obývání budov, které jsou považovány za opuštěné. Takto obývanou nemovitost označujeme jako squat a její obyvatele jako squatter. Squatt však může plnit i funkci jakýchsi kulturních center v prostředí subkultur.

STALKING (angl. stopování, resp. štvání lovené zvěře až k smrti) – jedna z forem psychického nebezpečného pronásledování, kdy se známý nebo neznámý pachatel fixuje na určitou osobu, kterou následně systematicky a úporně obtěžuje (pronásleduje), a to jak v prostoru (např. na pracovišti, místě bydliště apod.), tak v čase (např. v kteroukoliv denní dobu, ale také i v délce, tzn. od několika dnů a týdnů, až po několik let). Jedno z možných vymezení definuje přímo stalking jako zločinnou formu, kdy se využívá moc a vzbuzuje

strach. U oběti stalkingu dochází nejčastěji psychosomatickým problémům (např. nevolnost, bolesti hlavy, nespavost apod.). V důsledcích pak nejčastěji dochází ke změně pracoviště, bydliště a problémům se sociálním okolím. Obtěžování rozeznáváme přímé (tzn. pachatel a oběť se znají – obtěžování „in face“), nebo nepřímé, zprostředkované (např. prostřednictvím jiných osob, ale nejčastěji prostřednictvím mediálních prostředků). Stalking realizují v praxi převážně muži a osoba realizující stalking se označuje jako stalker (viz).

STALKER – označení pro osobu realizující stalking (viz). Mezi nejčastější formy stalkera patří telefonování, zaslání e-mailů, dopisů, dárků, potulování kolem oběti apod. Stalking je v současné době považován za trestní čin.

STÁT – jedna z organizačních jednotek lidské společnosti, jejímž atributem je náležité vymezení hranic, obyvatelstvo, řídicí orgány, administrativní aparát a ozbrojená moc.

STD – zkratka anglického výrazu Sexually Transmitted Diseases, což v překladu představuje označení pro pohlavně přenosné nemoci (viz).

STEROIDY – podrobněji viz anabolika

STIGMA (řeč. stigma – znak, skvrna, stopa) – označení, kterým se osoba ve své skupině negativně odlišuje od platných standardů psychické, fyzické nebo sociální normality, což ji ohrožuje v její sociální identitě a plném přijetí, ze strany druhých. Stigma zdůrazňuje skupinovou identitu jedince a oslabuje váhu jeho individuálních vlastností.

STIMULACE – podněcování, dráždění, povzbuzování, pobízení apod. organismu, případně jedince, ke zvýšení výkonu.

STIMULANCIA – syntetické látky ovlivňující centrální nervovou soustavu se záměrem snížit bolest, zvýšit bdělost, ale také soutěživost a agresivitu. Do této skupiny spadají drogy (viz). Stimulancia zařazujeme mezi dopingové látky (viz – doping)

STREETWORK – mladý (zpravidla vrstevník) terénní sociální pracovník vykonávající sociální práci přímo na ulici mezi mladými lidmi, kteří žijí přímo na ulici, nemají potřebu, nebo nechtějí chodit do preventivních středisek či center. Náplní jeho činnosti je vyhledávat jedince, případně skupiny, kteří svým reálným stylem života nebo nevhodným trávením volného času jsou ohroženi negativními sociálně patologickými jevy. Cílovou skupinou jsou mladí lidé v období dospívání a sociálního zrání, kteří se nacházejí v krizi. Posláním streetworku je osobně jim pomoci k řešení situace. První formy sociální práce v terénu (na ulici) spadají do počátku minulého století v USA, kdy vznikla snaha redukovat kriminalitu mládeže a působení rozličných gangů. V 50. a 60. letech bylo hlavním cílem potlačit konzumaci drog a pomoci především začínajícím drogově závislým z řad mládeže. Streetwork je metoda sociální práce, která byla v České republice byla zahájena v polovině 90. let minulého století.

STRES – všeobecně chápáný pojem pro projevy konfliktu, frustrace, úzkosti a vůbec nepříjemně prožívané situace; z psychologického hlediska je stres chápán jako

charakteristická fyziologická odpověď organismu na různé vlivy (stresory) a situace, do kterých se člověk dostal; k překonání stresu napomáhá zejména pozitivní myšlení, pěstovaná odolnost proti psychické zátěži.

STŘEDISKO VÝCHOVNÉ PÉČE – zařízení poskytující preventivní speciálně pedagogickou a psychologickou péči klientům s poruchou chování nebo negativním sociálním vývojem, kterým nebyla uložena ochranná výchova nebo nařízena ústavní výchova. Služby se poskytují ambulantně, terénně, celodenně i internátně na základě žádosti zákonných zástupců nebo zletilých klientů (u ambulantního pobytu postačuje dovršení 15 let). Pobyt hradí zákonní zástupci, případně zletilý klient. Středisko poskytuje poradenské služby zákonným zástupcům, školským pracovníkům, spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami. Středisko výchovné péče se zpravidla zřizuje při diagnostickém ústavu (zákon 109/2002 Sb.) - viz.

STUD – specificky lidská, výchovou získaná emoce jako reakce na provinění či porušení etické normy nebo pravidla.

STYL VÝCHOVY – celkový způsob výchovného působení. Projevuje se zejména v emočních vztazích dospělých a dětí, v jejich vzájemné komunikaci, velikosti požadavků na dítě a způsobu jejich kladení a kontroly, volbě výchovných prostředků a způsobech reakcí na ně. Rozlišujeme tyto základní styly výchovy – autokratický (viz), liberální (viz) a demokratický (viz).

SUBDEPRIVACE – mírnější formou deprivace zkušenosti. Na rozdíl od deprivace je obtížněji identifikovatelná. Dítě se subdeprivacími příznaky často žije v rodině, která navenek nevykazuje nápadné znaky patologie, která si plní všechny své povinnosti, děti mohou mít dobré materiální zabezpečení, zajištěné dobré vzdělání, ale strádají v citové oblasti. Rodiče se vyznačují přehnanou kritičností a nízkou empatií vůči dítěti. Typickým znakem subdeprivace je kumulace drobných odchylek, které mohou vést např. ke zhoršené adaptaci na požadavky školy.

SQUATTING – nezákonné a společensky netolerované obývání budov (squat), které jsou považovány za opuštěné. Obyvatele squatu označujeme jako squatter. V některých případech může squat plnit i funkci jakýchsi kulturních center v prostředí subkultur (viz).

SUBKULTURA – společenství osob (minoritní skupin), které se odlišují v rámci jedné kultury (viz) určitými charakteristickými znaky, jako např. hodnotami, symboly, zvyky, chování, oblečením apod. Subkultura v mnoha směrech programově udržuje a veřejně prezentuje svou odlišnost vůči majoritě. Mezi subkultury můžeme zařadit např. hippies, hooligans, neonacisty, skienheads, satanisty apod. Někdy se užívá označení také kontrakultura, která se nachází v konfliktní situaci s majoritní kulturou (skupinou).

SUBMISIVITA – tendence podřizovat se vedení jiných osob, přijímat jejich příkazy, poslouchat je, ovládání jinými osobami atd.

SUICIDALITA (lat. suicidium – zabít sám sebe) – vědomé a úmyslné ukončení života. Suicidální chování však nelze chápat jen jako dokonanou sebevraždu. Do suicidálního chování se řadí sebevražedné myšlenky, tendence, pokusy. Sebevražedné chování je spojeno i s řadou psychiatrických onemocnění (např. deprese, schizofrenie, poruchy příjmu potravy a neurotické poruchy), bývá i reakcí na vážné tělesné onemocnění. Od sebevraždy je nutné odlišit sebezabití, které je namířeno proti vlastní integritě těla, cílem není zemřít, nýbrž uniknout či se vyhnout nepříjemné situaci či prožitkům. Suicidalitu je nutné rovněž odlišovat od projevů sebepoškozování (viz).

SUPERVIZE – dohled kvalifikované osoby nad průběhem programu, projektu, činnosti apod. zaměřený na kvalitu sledovaných pracovníků. Supervize má tři funkce: vzdělávací, podpůrnou a řídicí.

SVĚTOVÝ DEN BOJE PROTI AIDS – den, který je stanoven na 1. prosince a připomíná se od roku 1988.

SWINGOVÁNÍ – vzácný typ nevěry (viz), při které dochází k výměně sexuálních partnerů, zpravidla dvojic s cílem inovovat stávající vztah. Přes určitou módnost je tento, partnerem tolerovaný, způsob nevěry počátkem rozpadu manželského (viz) a partnerského (viz) vztahu. V takovém prostředí výrazně narůstá riziko získání pohlavně přenosné nemoci (viz). Rozeznává se ještě způsob tzv. „*Wife swapping*“ (výměna manželek) – viz.

SYFILIS (řec. syphilis, někdy se používá i označení příjice, lues) – chronické, infekční pohlavní onemocnění způsobené spirochetou *Treponema pallidum*. Inkubační doba je 10 – 90 dní. Samotné onemocnění prochází třemi stádii. V prvním stadiu se vytvoří tvrdý vřed na místě, kudy infekce pronikla do těla. Po určitém čase vřed zmizí (i bez léčení) a dochází k přechodnému období, kdy zduřují lymfatické uzliny. V druhém období se začíná na těle objevovat vyrážka. V tomto období je dotyčný pro své okolí nejnebezpečnější, protože mikroby napadají sliznice všech tělesných otvorů, mimo jiné tedy i ústa, nos a tím je umožněna nákaza nepohlavní cestou. Ve třetím stadiu (u některých pacientů se může jednat o dobu 10-15 let) dochází k poškození vnitřních orgánů, jako srdce, cév, mozku.

SYMPATIE – soucítění s dalším jedincem, případně skupině osob (např. politické strany, hnutí apod.). Obdobný výraz je empatie – vcítění se do druhé osoby (např. zamilovanost). Opačem sympatie je antipatie (viz).

SYNDROM – soubor znaků charakterizující konkrétní chorobný stav.

SYNDROM ADHD (Attention Deficit Hyperaktivity Disorder) – podrobněji ADHD.

SYNDROM ANDROGENNÍ NECITLIVOSTI – za jistých podmínek se jedincům XY (tedy mužským) vyvine ženský zevní genitál. Puberta a psychosociální vývoj takových jedinců probíhají „žensky“. Nicméně tyto ženy mají varlata (viz), která produkují testosteron (viz).

SYNDROM CAN (Child Abuse and Neglect – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Jedná se o jakékoliv nenáhodné, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt. Zahrnuje týrání fyzické i psychické, sexuální zneužívání a zanedbávání, kdy nejsou uspokojovány potřeby dítěte. Pro sexuální týrání je vyspecifikován syndrom CSA (viz).

SYNDROM EAN (Elder Abuse and Neglect) – syndrom týraného a zneužívaného seniora. Souhrn symptomů, kdy je se seniorem nevhodně zacházeno v domácím či ústavním prostředí (fyzické a psychické týrání, finanční zneužívání, sexuální zneužívání apod.).

SYNDROM PAS (Parental Alienation Syndrome, syndrom zavrženého rodiče) – popouzení dítěte jedním rodičem proti druhému, proces, kdy je jedním z rodičů dítěti vštěpován odpor a kritika vůči druhému rodiči. Při rozchodu či rozvodu rodičů dítěte dochází k tomu, že jeden z rodičů (zpravidla matka) programuje dítě proti rodiči druhému. Snaží se v něm vzbudit dojem, že druhý rodič je zlý, nezajímá se o dítě apod. Může docházet až k absurdním obviněním (pohlavní zneužívání, týrání aj.). Dítě těmto informacím uvěří a samo je pak šíří. Takto naprogramované dítě je ohroženo především tím, že ztrácí polovinu své rodiny (otce či matku + příbuzné ze strany zavrženého rodiče) a zažije vymývání mozků. Programující rodič je motivován zpravidla pomstou. Syndrom poprvé popsal R. A. Gardner v 80. letech 20. století.

SYNDROM TÝRANÉ ŽENY (Pettered Woman Syndrom) – soubor následných mentálních a behaviorálních (viz) reakcí vzniklých na základě viktimizace (viz) formou domácího násilí.

SYNDROM VYHOŘENÍ (angl. burnout – vyhasnutí, vyprahlosti) – ztráta profesionálního zájmu nebo osobního zaujetí, často se týká pomáhajících profesí, kam se řadí i profese učitele. Jde o prožitek především emočního vyčerpání a celkově obtížně specifikovatelnou únavu. Hrozí zejména profesionálům, jejichž profese je charakteristická vysokými nároky na výkon, bez možnosti úlevy a závažnými následky v případě selhání nebo omylu. Často je projevem nerovnováhy mezi očekáváním a realitou.

ŠIKANA (franc. chicane – zlomyslné týrání, obtěžování, pronásledování) – nebezpečný sociálně patologický jev, jehož podstatu tvoří extrémní formy agresivního chování, jehož záměrem je fyzicky (např. přímé ubližování na zdraví) nebo psychicky (např. pomluva, nadávky, ponižování, nevšímavost apod.) ohrozit, ublížit, zastrašit jiného jedince nebo skupinu osob, ale také proti věcem (vandalismus ve smyslu poškozování např. školního majetku, zařízení při sportovních utkáních, sprejerství atd.). Šikanováním je omezována zejména lidská důstojnost a čest, osobní svoboda a svoboda rozhodování. Jedná se o opakované ubližování a pronásledování. Jednou z forem šikany je kyberšikana (viz).

ŠKOLNÍ DRUŽINA – je školské zařízení věnující se výchově mimo vyučování. Hlavním posláním školní družiny je rekreační a relaxační funkce, zájmová činnost, a další doplňující aktivity. Školní družina má i významnou socializační funkci. Školní družiny se ve své činnosti řídí vlastním vzdělávacím programem. Primárně jsou určeny pro žáky 1. stupně základních

škol, ale v odůvodněných případech je možné, aby byly navštěvovány i žáky 2. stupně základních škol.

ŠKOLNÍ KÁZEŇ – vědomé dodržování školního řádu a pravidel stanovaných učiteli a vedením školy. Jedná se o jeden druh z obecně pojímané kázně (viz). Dalším druhem kázeň může být např. dopravní kázeň, pracovní kázeň, vojenská kázeň apod.

ŠKOLNÍ METODIK PREVENCE – odborný pedagogický pracovník školy, který je pověřen zabezpečením primární prevence na školách (koordinátor primární prevence – viz), a to nejen návykovými látkami, ale celým spektrem dalších nežádoucích jevů (např. šikana – viz, záškoláctví – viz, gamblerství – viz), které se mohou v konkrétním školním prostředí vyskytnout.

ŠKOLNÍ PSYCHOLOG – graduovaný všeobecný psycholog, specializovaný především na vzdělávací a výchovné problémy dětí a mládeže.

ŠKOLNÍ VÝCHOVA – jednou z forem výchovy, probíhající v rámci školy, a to v průběhu vyučování i mimo vyučování v rámci školy. Na jedince má vliv i školní prostředí.

ŠLAPKY – lidové označení pro ženy praktikující pouliční a silniční prostituci (viz). Jedná se o nejrizikovější skupinu prostitutek, a to nejen z hlediska rizika přenosu pohlavně přenosných nemocí, ale i často úzkým propojením na kriminalitu. Nedílnou součástí pouliční a silniční prostituce představují tzv. pasáci – viz.

ŠMÍROVÁNÍ – viz voyérství.

ŠOVINISMUS – vyhrocený nacionalismus (viz), kdy víra v nadřazenost vlastního národa nebo národnosti, která vede až k rozněcování nenávisi k jiným národům. V širším významu slova lze používat šovinismus v přesvědčení o nadřazenosti jedné skupiny (rasy, pohlaví aj.) nad jinou skupinou. Jako příklad může být tzv. mužský šovinismus (J. Hausmann: *Základy mužského šovinismu*), jako jeden z extrémů sexismu (viz). Název je odvozen od granátníka N. Chauvina (satirické postavy z francouzské komedie).

T

TABÁK (Nicotiana) – rod rostliny z čeledi lilkovitých, pocházející z Ameriky. Tabák je také pojmenování pro sušené listy rostliny, protože obsahuje alkaloid nikotin. Sušených listů se využívá pro výrobu doutníků nebo cigaret. Nadměrná konzumace cigaret (doutníků) vede k závislosti zvané tabakismus (viz) nebo nikotinismus (viz). Do Evropy se dostal tabák prostřednictvím námořníků z Kolumbovy výpravy (1492).

TABAKISMUS – společensky tolerovaná závislost na tabáku (viz). Někdy se užívá pro danou závislost výrazu nikotinismus (viz).

TABU – zavrhané jednání ze strany společnosti, něco nepřípustného, zapovězeného, opovrženého, nedotknutelného. Tabu v jedné společnosti, může být v jiném sociokulturním prostředí považováno za projev normálního chování. Často se jedná např. o sexuální vztahy a aktivity, tělesné projevy, úpravy těla, stravovací omezení, aj. Příkladem tabu může být incest.

TALENT – soubor schopností umožňujících dosáhnout nadprůměrných výkonů.

TELEFONNÍ SKATOFILIE – jedna forma sexuální deviace v aktivitě, kdy vzrušení je dosahováno prostřednictvím anonymních telefonátů s erotickým obsahem. Za tímto účelem mnozí využívají služeb četných erotických linek. Obsah telefonického rozhovoru je povětšinou využívám při větším prožitku masturbace.

TEMPERAMENT – vrozené dispozice ovlivňující průběh aktivity člověka (intenzita, rychlost, tempo, rytmus psychologických stavů a procesů).

TĚHOTENSTVÍ – gravidita (viz), období ohraničené oplozením vajíčka spermií až po porod. Těhotenství trvá u člověka přibližně 10 lunárních měsíců, tj. 280 dní, kdy v děloze matky probíhá vývoj zárodku a plodu. Ve výjimečných případech může dojít k tzv. mimoděložnímu těhotenství (viz).

TELEFONNÍ SKATOLOGIE – obtěžování cizí osoby obscénními nabídkami, řečmi, hovory apod. prostřednictvím telefonu (další informace - viz skatologie).

TĚLESNÁ VÝCHOVA – v užším slova smyslu se jedná o vyučovací předmět v rámci školy. V širším slova smyslu se jedná o složku výchovy, jejímž cílem je celkový a všestranný tělesný rozvoj jedince ve smyslu uplatňování zásad zdravého životního stylu v průběhu života.

TEORIE SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ lze třídit podle toho, kterou komponentu vzniku sociálních deviací preferují. **Biologické** teorie hledají příčiny deviací v genetických, anatomických a fyziologických faktorech (např. Cesare Lombroso), tedy uvnitř jedince (kind-of-people theories). **Psychologické** teorie vysvětlují sklon k deviantnímu chování v důsledku určitých poruch v psychice osobnosti. Např. koncepce psychoanalytické (Sigmund Freud), teorie temperamentu a charakteru, teorie kognitivního stylu, teorie behaviorální (sociálního učení) aj. **Sociologické** teorie sociálních deviací jsou založeny na dvou koncepcích, které se ale nevyznačují vnitřní jednotností, pouze shodou v základních sociologických paradigmatech - klasická koncepce, která pojem sociální normy absolutizuje – tzn. existence norem je pro společnost nevyhnutelná, jejich význam je jednoznačný a nezpochybnitelný, tedy jsou i univerzální a nadčasové. Novější koncepce, které význam sociálních norem relativizují. Jejich základním předpokladem je kulturní a časová proměnlivost sociálních norem, tedy i určení co je a co není deviantní chování. Deviace je vlastnost, kterou lidskému chování přisuzuje veřejnost, je funkcí vnímání a hodnocení určitého chování, je funkcí sociální kontroly. V rámci sociologických sociálních deviací vzniklo několik teorií, např. teorie kulturního přenosu (viz), teorie strukturálního tlaku (viz), kontrolní teorie (viz) a teorie etiketizace (viz). Teorie **multifaktoriální**, které tvrdí, že sociální deviace nemají nikdy jen jedinou příčinu, ale

k jejich vzniku dochází na základě vzájemně se ovlivňujících predispozičních a determinujících faktorů.

TEORIE KULTURNÍHO PŘENOSU – jedna z teorií sociální deviace (viz), která spočívá v přesvědčení, že deviantnímu chování se učíme v interakci s jinými lidmi. Vedle zmiňované teorie existuje i teorie strukturálního tlaku (viz), kontrolní teorie (viz) a teorie etiketizace (labelling)

TEORIE ETIKETIZACE – neboli teorie nálepkování (etiketizační teorie či teorie labellingu – viz) se řadí mezi konstruktivistické teorie sociálních deviací (viz) zabývající se interakcí mezi jedinci porušujícími společenské normy a mezi osobami, které je hodnotí a dávají jim určitou nálepku. Etiketizace se skládá ze dvou částí. Během první fáze je přidělena etiketa, nálepka, dotyčný přijímá vzorce chování spojené s etiketou (nálepkou). Ve druhé fázi se chová dle zvyklostí pro danou skupinu a zjišťuje důsledky své etikety, nálepky. K dalším druhům teorií deviací (viz) patří: teorie kulturního přenosu (viz), teorie strukturálního tlaku (viz), kontrolní teorie (viz) a zmiňované teorie etiketizace. Anthony Giddens (britský sociolog) definuje teorii etiketizace jako teorii deviací, podle které je jedinec deviantní díky tomu, že jej takto označují jiní lidé.

TEORIE STRUKTURÁLNÍHO TLAKU – jedna z teorií sociálních deviací (viz), podle které se deviantnímu chování učíme pod tlakem krizových situací ve společnosti (např. sociální krize přispívají ke zvýšení krádeží apod.). Vedle zmiňované teorie existuje i teorie kulturního přenosu (viz), kontrolní teorie (viz) a teorie etiketizace (viz).

TEORIE KONTROLNÍ – jedna z teorií sociálních deviací (viz), která prohlašuje, že deviantní chování se rozšiřuje při absenci sociální (společenské) kontroly. Vedle zmiňované teorie existuje i teorie kulturního přenosu (viz), teorie strukturálního tlaku (viz) a teorie etiketizace (viz).

TEORIE VÝCHOVY – pedagogická disciplína, která se zabývá rozpracováváním filozofických představ a koncepcí o výchově člověka. Současně se snaží na základě měření a vyhodnocování empirických poznatků z výchovné praxe v konkrétních podmínkách dospět k jejich zobecnění (Průcha, 2002). Metodika výchovy je chápána jako praktická aplikace teoretických poznatků při naplňování konkrétních výchovných cílů, které jsou vymezeny výchovnými složkami. Předmětem pedagogické disciplíny teorie výchovy je nespecifické (nepředmětové, neprofesní), všeobecné cílevědomé a záměrné formování osobnosti jedince.

TERCIÁRNÍ PREVENCE – jeden z typů prevence (vedle primární, sekundární, kvartální – viz), který zahrnuje zamezení dalšího působení negativních činitelů (např. osob, skupin osob, situací apod.) na okolí.

THC (Tetrahydrocannabinol) – hlavní psychoaktivní látka obsažená v květenství konopí setého (*Cannabis sativa*). THC je hlavní účinnou složkou marihuany (viz).

TOLERANCE VŮČI DROZE – stav organismu, který pro udržení účinku drogy vyžaduje zvyšování dávek této drogy.

TOLERANČNÍ LIMIT – hraniční projev chování, který je různý pro různá překročení norem v různých společnostech, společenských tradicích, kulturách a závisí i na konkrétní situaci. Mění se i v rámci jedné společnosti uvnitř různých společenských skupin i průběhu času vlivem řady okolností. Nemění se ovšem jen toleranční limit, ale i normy samotné.

TOLUEN (methylbenzen, C₆H₅-CH₃) – droga, spadající do skupiny těkavých (inhalačních) látek. Užitím látky dochází k ovlivnění CNS, které se projevuje útlumem, zrakovými a sluchovými halucinacemi. Její nebezpečnost spočívá v užití, kdy pro efektivnější inhalování látky používá např. igelitové tašky, hadr apod., kdy při ztrátě vědomí může dojít k udušení. Mezi dospívajícími je poměrně rozšířené, a to vzhledem k dostupnosti a malým finančním nákladům.

TOXIKOLOGIE – vědní obor zabývající se jedy, jejich detekcí (odhalováním) a účinkem na lidský (obecně na živý) organismus.

TOXIKOMÁNIE – závislost na droze nebo drogách (viz), škodlivých pro osobnost a následně celou společnost. Příčinou toxikománie může být např. nevyrovnaný psychický stav, partnerské vztahy (viz), gamblerství (viz) apod. Léčba toxikománie je časově náročná. Jedná se o starší označení pro závislost na všech druzích drog. V roce 1963 na základě doporučení Světové zdravotnické organizace se začalo právě pro toxikománii a narkománii používat termín drogová závislost (viz).

TOXIKOMAN – jedinec závislý na užívání návykových látek.

TRADIČNÍ RODINA – častěji se označuje jako patriarchální (viz).

TRANSPORT – jakékoliv přemístění osoby mimo její obvyklou sociální strukturu (zpravidla mimo rodinu), případně území. Nemusí se však vždy jednat o překročení státní hranice.

TRANSSEXUALISMUS – změna v sexuální identifikaci, kdy se jedinec psychicky ztotožňuje (identifikuje) s příslušníkem opačného pohlaví. Transsexuální žena touží být mužem a naopak, muž touží být ženou. Hlavní snahou transsexuálů je změna pohlaví prostřednictvím operace, které předchází složité psychologické vyšetření a následně zdlouhavá hormonální léčba. Po operativní změně pohlaví již není schopen porodit a zplodit dítě. Je třeba odlišovat mezi transsexualismem a transvestitismem (viz). U transvestitů dochází ke vzrušení v případě oblékání se do oděvů opačného pohlaví.

TRANSVESTITISMUS (cross-dressing, lat. trans + vestitus, pře – oblečený) – sexuální deviace v objektu, částečná porucha pohlavního sebeuvědomění člověka. Takový jedinec má např. potřebu oblékat si šaty opačného pohlaví, jednat v ženské roli. Transvestité muži jsou vzrušeni v ženském oblečení, nemají však potřebu být ženou (opačným pohlavím – to je typické pro odchylku zvanou transsexualismus – viz). Nejedná se o úchylku, která by bránila partnerství, neboť jedinec je orientován heterosexuálně. Ve světě se organizují v rozličných klubech. Touto poruchou trpí povětšinou muži. Odborníci dosud nevědí, kdy daná porucha v

průběhu lidského vývoje vzniká. Podle četných výzkumů se dá usuzovat na příčinu, která má vrozený původ, např. v průběhu nitroděložního života nebo v raném dětství.

TREST – sankce, represivní prostředek výchovného charakteru, které se používá jako nejkrajnější řešení sledující nápravu nežádoucího jevu. Ve společnosti může být trest uložen soudem fyzické osobě v podobě odnětí svobody, podmíněného trestu, veřejně prospěšné práce, peněžitého trestu, propadnutí majetku aj. Existují i další tresty, jako např. odejmutí vyznamenání, odejmutí vojenských hodností a dalších konkrétních výhod. Tresty se používají při výchově, v právu, v náboženství a ve sportu (zákaz činnosti).

TRESTNÝ ČIN – čin s různou mírou společenské nebezpečnosti, který je uvedený v trestním zákoníku.

TRICHOMONIÁZA (*Trichomonas vaginalis*) – pohlavně přenosná choroba, v současnosti poměrně rozšířená. Původcem nákazy pohlavních a močových orgánů je cizopasný bičíkovec poševní. Nákaza se šíří převážně pohlavním stykem, ale je také možný nepohlavní způsob přenosu. U žen se onemocnění projevuje do 4-5 dnů po kontaktu zpravidla zápachajícím zpěněným žlutozeleným výtokem. Výtok vyvolává na zevních rodidlech svědění až palčivou bolest, zejména při postižení močové roury a měchýře. Při dlouhotrvající a neléčené infekci může dojít ke vzniku bradavicovitých výrůstků. Předpokládá se, že asi 20-30 % žen hostí ve svém organismu původce nákazy. Obdobně jsou trichomoniázou postiženi i muži, u nichž probíhá infekce bez výraznějších příznaků, což má za důsledek při častém střídání partnerů její další šíření. Léčba není náročná. Provádí se prostřednictvím účinných medikamentů, ale podmínkou je, že se uskutečňuje současně u všech partnerů. Nejúčinnější prevencí je uvážlivá volba partnera a přísné dodržování zásad hygieny.

TYOLOGIE – zařazení pojmů, předmětů, jevů apod. podle jednoho, případně více kritérií do jednotlivých typů. Rozeznáváme např. typologii osobnosti, typologii vyučovacích hodin, metod atd.

TUŠÉRSTVÍ – lehká forma sexuální deviace, při kterých je dosahováno vzrušením dotykem intimních míst anonymních objektů, a to zpravidla žen (u žen zmiňované deviace nebyla výrazněji zaznamenána, což však neznamená, že by se nevyskytovala). Vzhledem k tomu, že jedinec vstupuje do intimní zóny osob bez jejich souhlasu, může být takové jednání považováno za mírnou formu přímé sexuální agrese. Pověštinou však kontakt intimním místem nevede k ejakulaci, jako při frotérství (viz). Prostorem pro uspokojení svého jednání se povětšinou stávají místa s velkou kumulací osob, jako např. dopravní prostředky, kulturní akce, fronty apod.

TVOŘIVOST – (kreativita) duševní schopnost vycházející z poznávacích i motivačních procesů, v níž hraje důležitou roli inspirace, fantazie, intuice. Projevuje se nalézáním takových řešení, která jsou nejen správná, ale současně nová, nezvyklá, nečekaná. Proces tvořivosti mívá několik etap, mj. přípravu, dozrávání nápadu, osvětlení, kontrolu, opracování. Tvořivost je podporována vysokou inteligencí, otevřeností novým zkušenostem, iniciativou ve vytváření řádu, pružností v usuzování, potřebou seberealizace. Tvořivost obvykle tlumí direktivní řízení, stereotypy, tendence ke konformitě.

U/Ú

ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE – dokument ustanovující občanská, politická, ekonomická a kulturní práva dětí byl přijat Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989. Všechna práva dítěte jsou vnímána jako ochrana dětí před všemi vlivy ohrožujícími jejich zdravý vývoj. Úmluva o právech dítěte byla ratifikována Federálním shromážděním ČSFR v roce 1991 a v roce 1993 převzala závazek naplňovat práva dětí i České republiky. Dokument poprvé definuje dítě jako jedince od 0 do 18 let. Jen pro zajímavost, Úmluvu o právech dítěte ratifikovala celkem 193 států, výjimku tvoří USA a Somálsko. Další poznámky – viz práva dítěte

ÚMRTNOST – statistický údaj (viz mortalita) vyjadřující počet zemřelých na tisíc obyvatel (případně na sto tisíc), zpravidla v jednom kalendářním roce.

UNICEF (angl. United Nations International Children's Emergency Fund) – dětský fond OSN, který se zabývá ochranou dětí ve všech částech světa a ve všech oblastech jejich možného ohrožení (zdraví, výživa, vzdělávání, hygiena, ochrana v průběhu válečných konfliktů aj.)

UPRCHLÍK – osoba nacházející se mimo svou vlast, a to z důvodů obavy před pronásledováním z rasových, náboženských, národnostních a politických příčin, případně příslušnosti k určitým společenským vrstvám apod.

URČENÍ OTCOVSTVÍ K DÍTĚTI – se děje cestou tzv. vyvratitelných právních domněnek. Podle první domněnky se za otce považuje manžel matky, jestliže se dítě narodí v době od uzavření manželství do uplynutí 300. dne po zániku manželství. Narodí-li se však dítě ženě znovu provdané, považuje se za otce dítěte manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím 300. dne potom, co její dřívější manželství zaniklo. Druhá domněnka má ke svému působení zapotřebí, aby došlo k souhlasnému prohlášení rodičů před matričním úřadem nebo soudem. Nepřichází-li v úvahu žádná z obou předchozích domněnek, určí otcovství soud rozhodnutím podle třetí domněnky. Podle této domněnky se za otce dítěte považuje ten muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dní.

USPÁVAČKY – jedná se o zvláštní skupinu prostitutek, jejichž záměrem je vylákat jedince pod vidinou nabízeného sexu k posezení a v nestřeženém okamžiku do nápoje dostat silní hypnotikum. Následuje okradení klienta. Jedná se o fiktivní prostituci propojenou na kriminální sféru.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA – forma náhradní výchovná péče (viz) o děti, které nemohou být ze závažných důvodů vychovávány v rodinném prostředí, případně je-li jejich výchova ohrožena nebo narušena. Ústavní výchovu nařizuje soud.

ÚTĚK – jeden z projevů únikového chování. Ve vztahu k záškoláctví se jedná o závažnější formu, neboť dochází o únik z relativně bezpečného rodinného prostředí. Podle závažnosti se může jednat o impulzivní (nahodilé, zkratkovité), plánované, opakované a v neposlední řadě sem spadá i toulání. Ve všech případech se může jednat o snadné sklouznutí k páčání trestné činnosti, v lepším případě jak předstupeň k rizikovému chování.

ÚZUS (lat. usus – užití, dovednost, zvyk) – v oblasti sociální patologie se tím myslí užívání látek, které jsou ve shodě se společenskými (nebo jinými) zvyklostmi (např. při oslavách konzumace alkoholu apod.). S daným pojmem ještě úzce souvisí pojem misúzus (viz) a abúzus (viz).

V/W

VANDALISMUS – označení pro nezdůvodnitelné a svévolné poškozování cizího majetku. V mnoha případech se jedná o důsledek snížené sebekontroly pod vlivem např. alkoholu (viz), drogy a jiných látek. Samotné označení se spojuje s chováním příslušníků germánského kmene Vandalů, kteří ničili majetek a kulturní hodnoty při svých taženích. V našem prostředí je možné stíhat vandalství na základě trestního zákona České republiky jako trestný čin.

VAZBA – jedná se o zajištění (zadržení) osoby obviněné pro účely trestního řízení nebo výkonu trestu.

VENEROLOGIE – lékařský obor zabývající se prevencí, diagnostikou, léčením pohlavně přenosných chorob.

VERTIKÁLNĚ ROZŠÍŘENÁ RODINA – typ rodiny rozšířené (viz), kdy ve společné domácnosti žije více osob vzájemně propojených příbuzenskými vztahy, jako např. rodiče, děti a prarodiče. Z hlediska vztahu rozeznáváme také tzv. horizontálně rozšířenou rodinu (viz), kdy v jedné rodině žijí sourozenci se svými rodinami. Takové uspořádání je poměrně typické pro romskou populaci.

VEŘEJNÉ DOMY – objekt s prostitutkami a sloužící k prostituci (viz). V některých zemích je jejich existence zrušena zákonem. Pro veřejné domy se užívá řada dalších označení, jako např. bordel, nevěstinec apod.

VĚZNICE – zařízení pro detenci osob obviněných (vazební věznice) nebo odsouzených (věznice).

VIKTIMIZACE – proces poškozování (způsobování) újmy jiné osobě, tzn. páčání trestného činu. S viktimizací úzce souvisí reviktimizace (viz).

VIKTIMOLOGIE – vědní obor kriminologie, který se zabývá problematikou obětí, jejím profilem a předpoklady stát se obětí trestného činu (viktimmnosti). Zabývá se i způsoby pomoci obětem trestného činu.

VIKTIMNOST – znamená disponovanost člověka nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu. Jde nejen o určité osobnostní předpoklady, ale i o vnější okolnosti (vlastnosti, chování, sociální role, zaměstnání) ohrožující jedince, kteří se pak stávají snadněji obětí trestného činu, tzv. viktimogenní potenciál - potenciální oběti (např. taxikáři, policisté, příslušníci etnik, děti, senioři aj.). Viktimogenní situace – místo a čas, spojené s vysokým rizikem ohrožení.

VIRTUÁLNÍ NEVĚRA – písemná forma nevěry realizovaná v prostředí internetu (tzv. e-mail, chatování), mobilních telefonů (SMS), případně jiných. Uvedená forma zpravidla akceleruje až do eroticko-sexuální komunikace, a to v rovině představ a fantazie. V mnoha případech může mít na reálný vztah destruktivní účinky, a to i přesto, že zde není osobní kontakt zúčastněných. Jedná se o relativně novou formu nevěry (viz), k nimž patří např. i tzv. rekreační nevěra (viz).

VIRTUÁLNÍ SVĚT – společenství existující v online počítačovém světě. Prostřednictvím různých počítačových her se život ve virtuálním světě může svým charakterem rovnat světu „běžnému“. Nebezpečí vyplývající ze života ve virtuálním světě spočívá v tom, že postupně a za určitých podmínek, které simulují reálný život, může docházet k postupnému „stírání“ hranic mezi realitou a virtuálním světem, např. lze chodit do virtuální práce, mít virtuální manželku, virtuální děti, dopouštět se virtuální nevěry (viz) apod.

VITARIÁNSTVÍ – dieta, detoxikace, životní styl, spočívající konzumace pouze syrové rostlinné potraviny.

VLASTNOST – nejednotný pojem, kterým se povětšinou rozumí relativně trvalý rys osobnosti, který ovlivňuje chování, prožívání či myšlení člověka; rozdělují se na obecné (platící pro osoby v určité kultuře) a zvláštní (jimi se liší jeden člověk od druhého).

VLOHY – vrozené předpoklady, které tvoří přirozený základ pro rozvíjení schopností.

VOLNÝ ČAS – je chápán jako opak nutné práce a povinností, jako doba, kdy si své činnosti můžeme vybrat a děláme je dobrovolně. Z hlediska dětí do volného času nepatří vyučování a příprava na ně, sebeobslužné činnosti, péče o zevnějšek, pomoc v domácnosti a činnosti plynoucí z uspokojování biologických potřeb.

VOYÉRSTVÍ (skoptofilie, skopofilie) – sexuální deviace, kdy k sexuálnímu vzrušení a následnému uspokojení dochází při pozorování sexuální aktivity jiných jedinců, a to buď při erotické situaci (soulož, onanie apod.) nebo neerotické situaci (koupání, převlékání, močení apod.). Nejčastějším místem realizace se stávají parky, lesní komplexy, koupaliště, nuda pláže, okna v přízemí domů atd. Je zajímavé, že tato deviace je z hlediska práva velice obtížně postižitelná, protože deviant se v podstatě nedopouští trestného činu. Deviace se většinou týká

mužské populace, přičemž mnozí z nich žijí ve spokojeném partnerském vztahu. Česky se pro voyérství používá výraz šmírování.

VRSTEVNICKÝ PROGRAM – viz peer program.

VŠEOBECNÁ DEKLARACE LIDSKÝCH PRÁV – nezávazný mezinárodní dokument přijatý Organizací spojených národů (OSN) v roce 1948 (10. 12.), který vymezuje základní lidská práva.

VŮDCE – dominantní jedinec, který má autoritu nebo vliv ve skupině; může být formální (daný funkcí) nebo neformální (založeno na jeho osobnosti, kterou ostatní ve skupině respektují); existuje několik typů vůdců (spojení se stylem řízení).

VŮLE – psychický proces, kterým člověk organizuje svoji činnost k dosažení vědomě vytčeného cíle; vůlí je možno potlačit nebo rozvinout určité tendence v určité fázi jejich vývoje. Vůle je vlastní jen člověku, často je spojována s pojmem „chtění“.

VYHOŠTĚNÍ – ukončení pobytu osoby z cizího státu (tzn. cizince), které zahrnuje i dobu pro opuštění území a dobu, po kterou nemůže na území státu vstoupit. Existuje tzv. správní vyhoštění a soudní vyhoštění, které se uskutečňuje na základ rozhodnutí soudu.

VÝCHOVA – je specifický druh lidské činnosti, zaměřený cílevědomě na utváření tělesných a duševních vlastností lidí, především dorůstajících generací a to v soulase s cíli a úkoly, které si klade společnost na určitém stupni historického vývoje.

VÝCHOVNÉ PORADENSTVÍ – systém odborných služeb zaměřených na pomoc odpovídající cílové kategorii dětí, dospívajících, pedagogických pracovníků a rodičů. Ve školním prostředí se jedná o pomoc dětem a mládeži, přičemž nositelem služeb je zpravidla výchovný poradce (někde i školní psycholog, ale také jím může být třídní učitel), dále pak psycholog, případně speciální pedagog v pedagogicko-psychologické poradně a další (v současné době existuje i několik soukromých poraden). Hlavní posláním výchovného poradenství je poskytnout odbornou pomoc při rozvoji osobnosti, dále pak pomoc při vzniklých výchovně-vzdělávacích problémech (např. při výskytu některého sociálně patologického jevu atd.).

VÝCHOVNÉ PROBLÉMY – patří sem především lhaní, záškoláctví, drobné krádeže, útěky z domova, zneužívání návykových látek, šikana, vandalismus a další. Na jejich řešení zpravidla nestačí pouze rodič nebo škola, je potřebná vzájemná spolupráce obou institucí a přizvaných odborníků. Nezastupitelnou roli má výchovný poradce školy, který koordinuje aktivity školy, rodiny a dalších institucí.

VÝCHOVNÝ STYL – celková forma chování rodičů vůči dětem.

VÝCHOVNÝ ÚSTAV – zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy pečující o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. Výchovné ústavy představují jednu součást náhradní výchovné péče (viz). Základní jednotku tvoří výchovná skupina skládající se z 5 až 8 dětí. Výchovné ústavy se zpravidla zřizují zvláště pro chlapce a dívky (podrobněji zákon 109/2002 Sb., vyhláška 438/2006 Sb.).

VÝCHOVNÝ REŽIM – způsob časového a obsahového organizování a řízení života dítěte, mladistvého, a to zpravidla ve výchovných zařízeních (viz).

VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY – je následkem trestního řízení, jehož výsledkem bylo uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody.

WELLNESS – životní styl, který se opírá o fyzickou zdatnost, zdravý způsob života a z něj vycházející osobní pohodu. Podmínkou je vlastní rozhodnutí o pozitivním přístupu k životu, ochotě změnit dosavadní životní návyky, přizpůsobit výživu (kontrola hmotnosti), zvládat stresy a stresové situace a využívat fitness (viz), jako nezbytnou pohybovou aktivitu.

WIFE SWAPPING – jedná se o velmi řídký jev, kdy dochází k výměně manželek. Na rozdíl od swingování (viz), nedochází ke společnému sexuálnímu styku.

WORKHOLISMUS (angl. work – práce) – závislost na práci, projevující se „likvidací“ vlastních zájmů a zálib, splýváním pracovního a volného času (viz), která časem přechází do stádia choroby.

X

XENOFOBIE (strach z cizího) – nesnášenlivost k příslušníkům z jiných zemí, které je často doprovázeno neúctou k jejich historické tradici a národní kultuře. Jedná se o předsudek, na jehož základě se vytváří negativní názor a postoj. Jednou z forem xenofobie je rasismus (viz). V současné době souvisí s velkou migrací obyvatelstva a radikalizací ve společnosti.

Z/Ž

ZÁJMOVÁ ČINNOST – činnost, která slouží k rozvoji jedince, napomáhá mu k seberealizaci a zároveň slouží k vyrovnávání se s negativními dopady školního, pracovního i osobního života. Zájmovou činnost lze dělit dle určitých kritérií, a to např. dle prostředí, obsahu (sportovně zaměřená, umělecky apod.).

ZÁJMOVÝ KROUŽEK – organizační forma mimotřídní nebo mimoškolní činnosti, kterou představuje početně menší útvar vyhraněné zájmové činnosti, který zpravidla v názvu obsahuje i svou specializaci (např. výtvarný kroužek, šachový kroužek atd.).

ZÁKON – vyjadřuje obecné a podstatné normy, jejichž dodržování má všeobecnou platnost a jeho dodržování je právně vymahatelné.

ZAMILOVANOST – označení pro počáteční fázi vzájemného vztahu s partnerem. Z počátku má zamilovaný jedinec tendenci některé (byť i negativní) jevy (rysy, znaky, projevy) zveličovat, případně podceňovat. Ve vzájemném vztahu trvá fáze zamilovanosti rozličně dlouhou dobu, zcela výjimečně se jedná o celoživotní záležitost.

ZANEDBÁVÁNÍ – označení pro neuspokojování základních (bazálních) potřeb jedince, kteří jsou vystavováni hladu (nedostatečného příjmu potravy), hladu, nepořádku. Ne vždy se musí jednat o jedince věkově mladší, nejčastěji děti. V poslední době se vyskytuje velmi často i zanedbávání seniorů.

ZÁŠKOLÁCTVÍ – jedna z poruch chování, kdy dochází k vědomému (úmyslnému) vyhýbání se školní docházce, tzn. opakovaná neomluvená absence žáka ve škole. K příčinám záškoláctví patří např. nezáměr o školu, únik z tíživé situace (např. šikana ve škole) apod. Jedná se o specifický druh absence (viz), které má únikový charakter, kdy se žák úmyslně, a to bez omluvitelných příčin a souhlasu rodičů se neúčastní výuky a zdržuje se mimo domov, v případě nepřítomnosti rodičů z důvodu pracovního zařazení, například i doma. Nejčastější příčinou je nejen školní neúspěšnost, ale i odlišný socializační vývoj dítěte. Může se také jednat o odlišný hodnotový systém, v kterém škola a vzdělání nezaujímají významnou hodnotou. Rozeznáváme dvě základní formy: záškoláctví individuální a záškoláctví skupinové (projevuje se vliv kamarádů, party apod.), dále pak můžeme rozeznávat záškoláctví s vědomím rodičů (např. využití dítěte pro některé domácí práce) a záškoláctví s oklamáním rodičů, tzn., že rodiče jsou přesvědčováni o tom, že dítě např. díky nemoci nemůže jít do školy. V rámci řešení problému záškoláctví byl 11. 3. 2002 vydán metodický pokyn ministra školství (čj. 14514/2000-51) k „jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví“. Od záškoláctví (pravého záškoláctví) musíme odlišit tzv. odmítání školy (viz), kdy představa docházky do školy může u konkrétního žáka vyvolávat strach, že výuku nezvládne, nechutenství, fobii ze šikanování apod. Z historického hlediska se záškoláctví objevuje až po roce 1775, kdy je v českých zemích uzákoněná povinná školní docházka pro děti ve věku 6-12 let.

ZÁVĚŤ (poslední pořízení, poslední vůle, testament) – je jednostranný právní úkon občana (zůstavitele), kterým pořizuje zprávu o svém majetku pro případ smrti. Naše občanské právo připouští, aby se dědilo nejen ze zákona, ale i ze závěti, popř. z obou těchto důvodů. Podle občanského zákoníku jsou možné pouze dvě formy závěti: závěť napsaná vlastnoručně zůstavitelem a závěť zřízená ve formě notářského zápisu. K platnosti závěti napsané vlastní rukou je třeba, aby jí zůstavitel zároveň sám podepsal a uvedl v ní den, měsíc a rok, kdy ji podepsal (tzv. závěť holografická).

ZÁVISLOST – stav, ale i typ nemoci, kdy poškození ve všech oblastech zdraví (viz) je zřetelné a mnohdy se vyskytuje v pořadí: oblast sociální, duševní a tělesná. Závislost můžeme podle Mezinárodní klasifikace nemocí charakterizovat jako skupiny látek vyvolávajících závislost. Jedná se o alkohol (viz), drogy z konopí (viz), tlumivé látky, kokain (viz), budivé látky včetně pervitinu (viz), tabáku (viz), halucinogeny, organická rozpouštědla. V „nepravém“ slova smyslu se v masmédiích hojně hovoří o závislosti na některých dalších aktivitách (např. workoholismus, patologické hráčství apod.).

ZDRAVÍ – stav absolutní stav pohody v oblasti tělesné, duševní a sociální (podle definice Světové zdravotnické organizace – WHO). Pojem zdraví používá odborná i laická veřejnost a i přes názor, že zdraví je absence nemoci, převládá pojetí širší, které zastává Světová zdravotnická organizace (WHO, 1948) „*Zdraví je stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody (well-being), a ne pouze nepřítomnost nemoci nebo vady*“.

ZDRAVOTNÍCI – vystudované osoby s úplným středním, vyšším nebo vysokoškolským vzděláním (všeobecné zdravotní sestry, zdravotničtí záchranáři, porodní asistenti, terapeuti, fyzioterapeuti, či jiní zdravotničtí pracovníci jako např. radiologický asistent či zdravotnický laborant atd.). Zdravotníkem mohou být i osoby, jež mají různé zdravotnické kurzy.

ZLETILOST – právní označení pro fyzickou osobu (viz), která dosáhla 18 let svého života. Výjimečně může zletilost nabýt osoba starší 16 let a mladší 18 let, a to na základě uzavření manželství se souhlasem soudu. Takto nabytá zletilost trvá i po rozpadu manželství. V různých zemích může být hranice zletilosti odlišná. Opakem zletilosti je nezletilost (viz).

ZNÁSILNĚNÍ – trestný čin, který spočívá v donucení ženy fyzickým násilím nebo pod jinými pohrůzkami k souloži, případně zneužití její bezbrannosti k takovému činu (např. pod vlivem alkoholu). Za znásilnění je považováno vedle vynuceného vniknutí penisu do vagíny také proniknutí penisu do konečníku či úst. V odborné literatuře ještě uvádí: agresivní znásilnění (viz), sadistické znásilnění (viz), skupinové (hromadné) znásilnění (viz), impulzivní znásilnění (viz) a prestižní znásilnění (viz).

ZOOFILIE (někdy bestiofilie, sodomie) – sexuální úchylka, kdy se předmětem pohlavního ukájení stává zvíře. K případnému pohlavnímu styku se nejčastěji využívají ovce, kozy, prasnice, jalovice, slepice aj. Takový kontakt je značně rizikový vzhledem k případnému přenosu infekce. Přestože se jedná povětšinou o výjimečnou úchylku, v minulosti byli dopadení pachatelé vždy trestáni smrtí.

ZVYKOVÉ NORMY – soubor pravidel, které se udržují děděním z generace na generaci, opírají se o dlouhodobé, tradiční dodržování a mají širokou škálu slovního vyjádření – zvyky, zvyklosti, obyčej, rituály, tradice. Jednotlivé používané pojmy se liší určitým významovým odstínem. Zvykové normy hodnotí chování jako slušné a neslušné, sankce za porušení jsou mírné, spočívají zejména v zesměšnění, snížení společenské pozice, prestiže, vyloučení ze středu společnosti na její okraj.

ŽÁK – jedinec (fyzická osoba), který se nachází v roli vyučovaného subjektu, tzn. objekt výchovného a vzdělávacího působení učitele, bez ohledu na věk. Žákem může být dítě,

adolescent, dospělý. V širším smyslu pojem žák zahrnuje pojmy student, učeň, i když formálně bývá termín žák vyhrazen pro určitý typ škol. V užším smyslu označení pro dítě, které navštěvuje základní školu.

ŽÁRLIVOST – zvláštní emoční stav, zvláštní forma úzkosti, který zahrnuje podezírání partnera, zejména z nevěry, strach ze ztráty partnera, ohrožení rodiny, beznaděj, deprese, osobní selhání apod. V obecném chápání se nemusí vždy jednat o žárlivost i na jiné jevy, jako např. na pracovní, případně sportovní, umělecké a jiné úspěchy. K příčinám žárlivosti se vedle dědičnosti řadí i pocit méněcennosti, touha vlastnit a ovládat, dále latentní homosexuální sklony, sadomasochistické tendence apod. Rozlišujeme situační žárlivost (reakce na konkrétní podnět), konstituční žárlivost (vrozená pohotovost k žárlení - dědičnost) a posedlost (nereaguje na logická vysvětlení). Jinak se v sociální prostředí chová žárlivá osoba zcela „normálně“.

ŽIVĚ NAROZENÉ DÍTĚ – podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988 Sb. se za živě narozené dítě považuje plod, který projevil alespoň jednu ze známek života (dech, akce srdeční, pulsace pupečníku, aktivní pohyb svalstva) a má porodní hmotnost:

- a) 500 gramů a vyšší
- b) nebo nižší než 500 gramů, přežije-li 24 hodin po porodu.

Rozeznáváme ještě tzv. mrtvě narozené dítě (viz), což je plod, který neprojevuje ani jednu známku života a má porodní hmotnost 1 000 gramů a vyšší.

ŽIVOTNÍ MINIMUM – společensky uznaná a zákonem stanovená minimální hranice příjmu občana. Hodnota životního minima podléhá valorizaci. Podmínkou nároku na dávku je trvalý pobyt na území České republiky. Příjmy pod touto hranicí se označují jako stav hmotné nouze.

POUŽITÁ LITERATURA:

- BAJEROVÁ, M. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7
- BÁRTLOVÁ, S., MATULAY, S. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. Martin: Osveta, 2009. ISBN 978-80-8063-306-6.
- BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-90-7.
- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-46-1.
- BERTINI, K. *Sendvičová rodina*. Praha: Portál, 2013. ISBN [978-80-262-0478-7](#).
- ČECH, T. *Mobbing jako negativní fenomén v prostředí základních škol: škola a zdraví pro 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN: 978-80-210-5448-6.
- ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0582-1.
- DAHLKE, R. *Agrese jako šance: psychická podstata zdravotních problémů a onemocnění*. Praha: Ikar, 2005. ISBN 80-249-0546-9.
- DUBSKÝ, J., URBAN, L. *Sociální deviace*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie ČR, 2005. ISBN 80-7251-202-1.
- DUNOVSKÝ, J. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5.
- DYLEVSKÝ, I. *Funkční anatomie člověka*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-681-1.
- DYLEVSKÝ, I. *Somatologie*. Olomouc: EPAVA, 2000. ISBN 80-86297-05-5.
- CAPPONI, V., NOVÁK, T. *Sám sobě manželským poradcem, první pomoc při příhodách nevěrných*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7469-163-1.
- EVANS, P. *Jedovatá slova: jak rozpoznat verbální násilí a jak na ně reagovat*. Brno: Computer Press, 2010. ISBN 978-80-251-2790-2.
- FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- FIŠER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-2781-3.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GOFFMAN, E. *Stigma*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
- GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo. Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon. 1999. ISBN 80-902482-4-1.

- GILLAMY, N. *Psychologický slovník*. Olomouc: Larousse, Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0249-1.
- GREEN, G. H., COTTER, C. *Přestaňte být manipulováni: jak se zbavit tyranizování, šikanování a otrockého plnění příkazů*. Praha: Pragma, 1999. ISBN 80-7205-694-8.
- GŘIVNA, T. a kol. *Kriminoloige*. 4. Aktualizované vyd. Praha: WoltersKluwer, 2014. 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2010. 800 s. ISBN 978-80-7376-686-5.
- HELLER, J., PECINOVSÁ, O. *Závislost známá neznámá*. Praha: Grada Publishing, 1996. ISBN 80-7169-277-8.
- HERZOG, R. *Násilí není řešení: prevence násilí a management konfliktu ve školách*. Plzeň: Fraus. 2009. ISBN 978-80-7238-850-9.
- HOLÁ, L. a kol. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha, Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4109-3.
- HOPPEOVI, S. a H., KRABEL, J. *Sociálně psychologické hry pro dospívající. (Rozvoj pohlavní identity, prevence agresivity a zneužívání)*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-434-6
- HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-68-0.
- CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-6.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7376-0.
- JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2397-6.
- JANDOUREK, J. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.
- JANIŠ, K. *Učební text k problematice rodinné a sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, ISBN 978-80-7041-898-7.
- JANIŠ, K. ml. *Úvod do problematiky volného času*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009. ISBN 978-80-7248-530-7.
- JANIŠ, K., LOUDOVÁ, I. JANIŠ, K. *Frekventované pojmy z oblasti teorie výchovy (slovník)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-124-2.
- JANIŠ, K., BÁRTOVÁ, Z. *Uplatnění asertivity v sociální komunikaci*. 2. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-379-4.
- JANIŠ, K., ČÍŽKOVÁ, Š. *Slovník frekventovaných pojmů k rodinné a sexuální výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-153-7.
- JANIŠ, K., MAKALOVÁ, D., KUBRICHTOVÁ, L. *Výchovně vzdělávací program O dospívání a menstruaci*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7441-881-8.

- JANIŠ, K., MARKOVÁ, D. *Příspěvek k základům sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-621-1.
- JÁNSKÝ, P. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-534-9.
- JARKOVSKÁ, L. Prohlédněme genderové stereotypy. In: *ABC feminismu*. Brno: Open Society Fund, Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903228-3-2.
- JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- JESENSKÝ, J., JANIŠ, K. a kol. *Malý slovník pomáhajících profesí*. Hradec králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-126-0.
- KABÁTEK, A. a kol. *Sociologické texty I. (Základy obecné sociologie)*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-890-3.
- KALINA, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80 7880-065-3.
- KALINA, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti. 2. díl*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80 7880-065-3.
- KAPR, J., LINHART, J., FISCHEROVÁ, V., VODÁKOVÁ, A. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-03-6.
- KOHOUTEK, Rudolf. Stigma. In: *Slovník cizích slov* [online]. 2005-2006. [cit. 2013-04-03]. Dostupné z <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/stigma>
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování na školách : příčiny diagnostika a praktická pomoc. 2. vydání*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
- KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-244-0019-7.
- KOUKOLÍK, F. aj. DRTILOVÁ. *Vzpouza deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. Praha: Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.
- KRATOCHVÍL, S. *Manželská terapie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-332-3
- KRATOCHVÍL, S. *Sexuální starosti a radosti*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-663-0.
- KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-080-1.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

- KRIEGELOVÁ, M. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2333-4.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-551-2.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0179-0.
- KUTOLÁN, J. a kol. *Zdravotní nauka pro pedagogy*. Brno: Pedagogická fakulta MU, 2005. ISBN 80-210-3844-6.
- KUTNOHORSKÁ, J. *Etika v ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2069-2.
- LANGMEIER, J. MATĚJČEK, J. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MACHOVÁ, J., KUBÁTOVÁ, D. a kol. *Výchova ke zdraví pro učitele*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 2006. ISBN 80-7044-768-0.
- MACHOVÁ, J., MARÁDOVÁ, E., KLEMENTA, J. a kol. *Výchova ke zdravému životnímu stylu: základy sexuální výchovy*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. ISBN 80-86039-63-3.
- MALACH, J. *Teorie a metodika výchovy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2004. ISBN 80-7042-374-9.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-76-1.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. aktual. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 807178-771-X.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-901424-9-4.
- MAREŠ, P., SIROVÁTKA, T. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenění (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis, 2008, 44, č. 2.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktual. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-6309-6.
- MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (eds.) *Velký sociologický slovník, 2. svazek*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- MERTON, R. K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-92-3.
- MIKULÁŠTÍK, A. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada, 2010. ISBN: 978-80-247-2339-6.
- MIOVSKÝ, M. a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN: Centrum adiktologie - Psychiatrická klinika, 1. LF UK v Praze: VFN v Praze. ISBN 978-80-87258-47-7.
- MIOVSKÝ, M., SKÁCELOVÁ, L., ZAPLETALOVÁ, J., NOVÁK, P. (eds.). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita -Karlova, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7.
- MITLÖHNER, M., CHYTRÁ, V. *Právnícké pojmy – část I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-680-7.
- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-069-2.
- NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vydání. Olomouc: UP, 2002. ISBN 80-244-0497-4
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2001. 173 s. ISBN 978-80-7367-908-8.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X
- OAKLEY, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80-224-0616-3.
- ONDREJKOVIČ, P. Sociálna patológia alebo deviácia? In: HODOVSKÝ, I., DOPITA, M. eds. *Etika a sociální deviace*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-049-0.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-569-5.
- PODRAZIL, P. Detence člověka v zařízení sociálních služeb. *Právní rozhledy* č. 15-16/2014, s. 533.
- PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4.
- PRESL, J. *Drogová závislost*. Praha: Maxdorf, 1994. ISBN 80-7245-580-4.

- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova*. Praha: ISV nakladatelství, 2001.
- PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 1. vydání. ISBN 978-80-7367-546-2
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 7. aktual. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PRŮCHOVÁ, B. *Slušný rozvod*. Brno: Vydavatelství ERA, 2002. ISBN 80-86517-25-X.
- RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie. I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 125 s. ISBN 978-80-7435-264-5.
- RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie. II*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SILLAMY, N. *Psychologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0249-1.
- SMETÁČKOVÁ, I., PAVLÍK, P., KOLÁŘOVÁ, K. *Sexuální obtěžování na vysokých školách: proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2009. ISBN 978-80-87398-02-9
- SMOLÍK, J. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8
- STŘELEČEK, S. (ed.) *Studie z teorie a metodiky výchovy I*. Brno: PdF MU, 2004. ISBN 80-86633-21-7.
- STŘELEČEK, S. (ed.) *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: PdF MU, 2008. ISBN 80-210-3687-7.
- ŠANDEROVÁ, J. *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0025-0.
- ŠENKÝŘOVÁ, R. *Úvod do základů terminologie pro speciální pedagogii*. 2. vyd. Brno: MU, 2002. ISBN 80-210-2996-X.
- ŠIŠKOVÁ, T. *Facilitativní mediace. Řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0091-8.
- ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.
- ŠŤASTNÝ, J. *Zdraví a nemoc*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-775-7.
- ŠTĚCHOVÁ, M. a kol. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4.

- ŠVARCOVÁ, E. *Slovníček pojmů k multikulturní výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-251-0.
- TÄUBNER, V., JANIŠ, K. *Na pomoc studentům a učitelům v sexuální výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-194-5.
- URBAN, L., DUBSKÝ, J., BAJURA, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-397-1.
- URBANOVÁ, M. *Systémy sociální kontroly a právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86-898-94-6.
- ÚZ č. 942. *Sociální zabezpečení: zákon č. 108/2006 Sb., úplné znění*. Ostrava: Sagit, 2013. ISBN 978-80-7208-968-0.
- ÚZ č. 950. *Školství, zákon č. 109/2002 Sb., zákon č. 561/2004 Sb., vyhláška č. 438/2006 Sb., úplné znění*. Ostrava: Sagit, 2013. ISBN 978-80-7208-974-1.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-802-3.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. Rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 80-717-414-4.
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0841-3.
- VAŠUTOVÁ, M. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. ISBN 80-70-42-691-8.
- VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: 2001. ISBN 80-244-0337-4.
- VOJTOVÁ, V. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 136 s. ISBN 978-80-210-6311-2.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (ed.) *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.
- WRÓBEL, A. *Výchova a manipulace*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2337-2.
- WYNNYCZUK, V. K problematice sexuální výchovy v zahraničí. In BRTNÍKOVÁ, M. a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989.
- WEISS, P. *Sexuální deviace*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-634-9.
- WEISS, P. *Sexuální deviace: klasifikace, diagnostika, léčba*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-419-9.
- ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. Díl II. – Zvláštní část. Praha: PA ČR, 2001. ISBN 80-7251-003-7.
- ZVĚŘINA, J. *Lékařská sexuologie*. Praha: Sexuologický ústav, 1991 (1994).